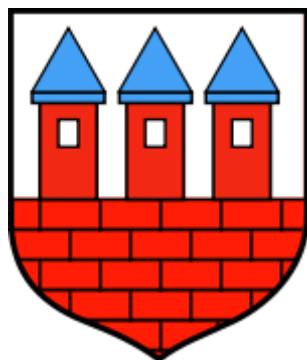

Załącznik
do uchwały Nr XII/60/2016
Rady Gminy Grabowiec
z dnia 29 lutego 2016 r.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY GRABOWIEC NA LATA 2015-2025

Grabowiec, 2015

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	4
2. Cel i metodologia Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec	9
3. Analiza i diagnoza strategiczna	11
3.1. <i>Przestrzeń i środowisko</i>	<i>11</i>
3.1.1. Położenie administracyjne i geograficzne	11
3.1.2. Sieć osadnicza.....	11
3.1.3. Walory przyrodnicze i kulturowe	12
Obszary chronione.....	13
3.2. <i>Infrastruktura społeczna</i>	<i>16</i>
3.2.1. Sytuacja demograficzna.....	16
3.2.2. Gospodarstwa domowe oraz źródła ich utrzymania	21
3.2.3. Sytuacja mieszkaniowa (mieszkalnictwo).....	21
3.2.4. Struktura zatrudnienia i rynek pracy.....	22
3.2.5. Infrastruktura oświatowo-edukacyjna	24
3.2.6. Infrastruktura sportowa.....	25
3.2.7. Infrastruktura kultury	25
3.2.8. Opieka zdrowia i społeczna.....	27
3.2.9. Bezpieczeństwo publiczne.....	29
3.3. <i>Gospodarka Gminy.....</i>	<i>30</i>
3.3.1. Rolnictwo	30
3.3.2. Przedsiębiorczość	32
3.3.3. Turystyka.....	33
3.3.4. Odnawialne źródła energii.....	35
3.3.5. Możliwości budżetowe i zdolność inwestycyjna gminy.....	35
3.4. <i>Infrastruktura techniczna</i>	<i>38</i>
3.4.1. Transport i komunikacja.....	38
3.4.2. Gospodarka wodna, ściekowa i gospodarka odpadami	40
3.4.4. Sieć elektroenergetyczna, gazowa i ciepłownictwo	41
3.4.5 Sieć telekomunikacyjna.....	41
4. Analiza SWOT	42
5. Rozwój strategiczny Gminy Grabowiec w latach 2015-2025.....	44
5.1 <i>Wizja i misja Gminy Grabowiec</i>	<i>44</i>
5.2 <i>Cele strategiczne i operacyjne.....</i>	<i>45</i>
5.2.1. Cele strategiczne.....	45
5.3 <i>Wdrażanie i finansowanie Strategii</i>	<i>50</i>
5.4 <i>Monitoring i ocena realizacji Strategii</i>	<i>52</i>
Załączniki:.....	54
Załącznik nr 1: Wieloletni Plan Inwestycyjny.....	54
Załącznik nr 2: Wykaz wskaźników monitorujących realizację celów strategicznych	59
Załącznik nr 3: Przebieg konsultacji społecznych.....	60
Załącznik nr 4: Dane statystyczne	61
Spis tabel, wykresów i rysunków	
Tabela 1. Grunty leśne na terenie Gminy Grabowiec w latach 2010-2014.....	12
Tabela 2. Liczba mieszkańców Gminy Grabowiec z podziałem na poszczególne miejscowości (stan na dzień 30.06.2015 r.)	16
Tabela 3. Urodzenia żywe i zgony w latach 2005 – 2014 na terenie Gminy Grabowiec.	18

Tabela 4. Zameldowania, wymeldowania i saldo migracji w latach 2009-2014 na terenie Gminy Grabowiec.	18
Tabela 5. Charakterystyka zaludnienia na terenie Gminy Grabowiec.	19
Tabela 6. Charakterystyka ludności na terenie Gminy Grabowiec w latach 2007-2014.	19
Tabela 7. Struktura wykształcenia mieszkańców Gminy Grabowiec (NSP 2002 r.)	20
Tabela 8. Źródła utrzymania gospodarstw domowych w Gminie Grabowiec (NSP 2002 r.)	21
Tabela 9. Zasoby mieszkaniowe Gminy Grabowiec w latach 2010-2014.	22
Tabela 10. Bezrobocie rejestrowane w Gminie Grabowiec w latach 2010-2014.	23
Tabela 11. Liczba uczniów w Zespole Szkół w Grabowcu wg roczników w latach 2010-2014.	24
Tabela 12. Liczba dzieci w wieku 3-6 lat w Gminie Grabowiec.	24
Tabela 13. Wydatki na oświatę w Gminie Grabowiec w latach 2009-2014.	25
Tabela 14. Księgozbiór i czytelnicy Gminnej Biblioteki w Grabowcu w latach 2007-2014	26
Tabela 15. Formy pomocy społecznej w Gminie Grabowiec w latach 2011-2014.	27
Tabela 16. Wydatki budżetu Gminy Grabowiec na ochronę zdrowia w latach 2010-2014	28
Tabela 17. Wydatki budżetu Gminy Grabowiec na bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa w latach 2010-2014	29
Tabela 18. Struktura gruntów w Gminie Grabowiec (w ha).	30
Tabela 19. Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Gminie Grabowiec.	31
Tabela 20. Powierzchnia zasiewów w Gminie Grabowiec (PSR 2010).	31
Tabela 21. Pogłowie zwierząt gospodarskich w Gminie Grabowiec (PSR 2010).	32
Tabela 22. Turystyczne obiekty noclegowe w Gminie Grabowiec w latach 2010-2014	34
Tabela 23. Budżet Gminy Grabowiec w latach 2011-2014.	36
Tabela 24. Wykaz dróg powiatowych na terenie Gminy Grabowiec	38
Tabela 25 . Wykaz dróg gminnych na terenie Gminy Grabowiec.	39
Tabela 26. Sieć wodociągowa na terenie Gminy Grabowiec w latach 2010-2014.	44
Wykres 1. Zmiany liczby ludności w Gminie Grabowiec w latach 2004-2014.	17
Wykres 2. Liczba kobiet i mężczyzn w Gminie Grabowiec w latach 2004-2014.	18
Wykres 3. Wskaźnik obciążenia demograficznego dla gminy Grabowiec w latach 2008-2014 na tle powiatu zamojskiego i województwa lubelskiego.	20
Wykres 4. Bezrobocie rejestrowane w Gminie Grabowiec w latach 2003-2014.	23
Wykres 5. Liczba porad lekarskich udzielonych w Gminie Grabowiec w latach 2007-2014.	28
Wykres 6. Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych w Gminie Grabowiec.	31
Wykres 7. Struktura wydatków i dochodów budżetu Gminy Grabowiec w latach 2011-2014.	36
Wykres 8. Struktura wydatków i dochodów budżetu gminy Grabowiec na 1 mieszkańca w latach 2010-2014.	37
Rysunek 1. Położenie Gminy Grabowiec na tle powiatu zamojskiego.	11

1. Wstęp

Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec w na lata 2015-2025 jest kluczowym dokumentem, w ramach którego została opracowana koncepcja rozwoju gminy, zidentyfikowane zadania inwestycyjne oraz wypracowane założenia prowadzące do wzmocnienia jej potencjału gospodarczego, kulturowego i społeczno-ekonomicznego. Strategia rozwoju określa również elementy przewagi konkurencyjnej gminy Grabowiec w stosunku do innych gmin.

Konieczność tworzenia gminnych dokumentów planistycznych o charakterze strategicznym nie wynika wprost z przepisów prawa. Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, wśród dokumentów strategicznych opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego wymienia jedynie strategie rozwoju województw oraz strategie ponadregionalne. Katalog ten pozostawia jednak otwarty, a wśród podmiotów odpowiedzialnych za prowadzenie polityki rozwoju wymienia samorząd gminny. Stąd też podstawą prawną do sporządzenia strategii jest art.18 ust.2 pkt.6 ustawy o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (Dz.U. z 2015 r. poz.1515), która nadaje wyłączne kompetencje samorządowi gminnemu do uchwalenia programów gospodarczych.

Zintegrowane podejście do rozwoju gminy Grabowiec jest podstawowym elementem do stworzenia kompleksowej oferty gospodarczej i inwestycyjnej. Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec uwzględnia jej potencjał rozwojowy oraz plany inwestycyjne, a także respektuje preferencje i aspiracje mieszkańców. Celem opracowania przedmiotowej Strategii jest budowanie konkurencyjnej rynkowo oferty dostosowanej do zdefiniowanych i rozpoznanych potrzeb konkretnych grup odbiorców, wykorzystującej istniejące walory społeczno-gospodarcze oraz funkcjonującą infrastrukturę, umożliwiającą przyciągnięcie potencjalnych inwestorów.

Niniejszy dokument określa w sposób spójny cele i kierunki rozwoju gminy Grabowiec w kontekście polityki inwestycyjnej oraz wyznacza sposoby ich realizacji. Założenia zamieszczone w dokumencie poprzedzone zostały analizą potencjału społeczno-gospodarczego Gminy Grabowiec.

Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec składa się z następujących trzech części:

1. wnikliwej analizy i diagnozy strategicznej wraz z analizą mocnych i słabych stron gminy oraz szans i zagrożeń dla jej rozwoju (SWOT);
2. opracowania założeń strategicznych zawierającej: wizję, misję i cele strategiczne, kierunki rozwoju, a także listę szczegółowych zadań do realizacji w przyjętej perspektywie czasowej;
3. systemu realizacji, monitorowania i ewaluacji założonych celów strategicznych, w tym ram finansowych oraz wykazu projektów kluczowych ujętych w formie Wieloletniego Planu Inwestycyjnego.

Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec ma za zadanie wykreować pozytywny wizerunek gminy w percepcji potencjalnego inwestora lub turysty, określić determinanty rozwojowe oraz wywołać zamierzone postawy wśród mieszkańców i wybranych grup odbiorców.

Opracowanie Strategii pozwoli na wykorzystanie potencjału społeczno-gospodarczego gminy, a także rozwój usług w oparciu o kompleksową ofertę gospodarczą i inwestycyjną. Głównym założeniem instytucji zaangażowanych w opracowanie Strategii jest tworzenie zrównoważonych produktów oraz budowanie przewag konkurencyjnych.

Rozwój Gminy Grabowiec, podobnie jak zdecydowanej większości ośrodków gminnych w Polsce, będzie mocno uzależniony od szeregu czynników zewnętrznych. Niektóre z nich będą miały pozytywny wpływ na rozwój gminy, natomiast inne mogą w sposób istotny powodować ograniczenia rozwojowe. W niniejszej analizie zaprezentowano charakterystykę najważniejszych pozytywnych i negatywnych zjawisk i determinant rozwojowych, które mogą mieć wpływ na rozwój gminy.

Do głównych czynników zewnętrznych, mogących wpłynąć na rozwój Gminy, należy z pewnością zaliczyć:

1. Przemiany w wymiarze przestrzennym, społecznym, gospodarczym i technologicznym dokonujące się na poziomie regionalnym. Województwo lubelskie, pomimo ogólnego postępu gospodarczego notowanego w ostatnich latach, nadal zaliczane jest do regionów słabych strukturalnie. Z licznych analiz oceniających możliwy wpływ innowacji na rozwój całego województwa wynika, że w dłuższej perspektywie czasu należy spodziewać się szeregu pozytywnych zjawisk związanych z rozwojem proinnowacyjnej gospodarki, napływem inwestycji i nowych technologii, rozwojem przedsiębiorczości, a także wzrostem potencjału OZE. Należy przypuszczać, że również Gmina Grabowiec będzie objęta częścią pozytywnych procesów rozwojowych zachodzących na obszarze Polski Wschodniej i województwa lubelskiego.
2. Transfer do regionu znacznych środków finansowych związanych z realizacją przez Polskę programów współfinansowanych przez Unię Europejską. Województwo lubelskie charakteryzuje się niższą wartością wielu wskaźników w porównaniu do średnich wartości w Polsce oraz UE, również wskaźników kluczowych wskazanych w *Strategii Europa 2020*. Od wielkości i efektywności wykorzystania tych środków będzie między innymi w dużej mierze zależał rozwój społeczności lokalnych, w tym również Gminy Grabowiec.
3. Zwiększenie potencjału wiedzy, zaawansowania technologicznego ma następować w sposób selektywny, tj. z wyraźną preferencją dla dziedzin związanych z regionalnymi inteligentnymi specjalizacjami. Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii to mocny impuls rozwojowy dla kraju i poszczególnych regionów. W dłuższej perspektywie czasowej należy się spodziewać napływu nowych technologii i rozwiązań, a popyt na odnawialne surowce energetyczne stworzy dla wielu gmin wiejskich alternatywę dla modernizacji rolnictwa oraz dodatkowe szanse na różnicowanie działalności gospodarczej na wsi.

Wyzwaniami horyzontalnymi dla rozwoju gmin województwa lubelskiego są przede wszystkim:

1. niekorzystne zmiany demograficzne (starzenie się społeczeństwa, migracje mieszkańców), które oddziałują na edukację, rynek pracy oraz usługi publiczne,
2. konieczność zmiany struktury gospodarki, co będzie wymagało znacznego wysiłku na rzecz rozwoju przedsiębiorstw oraz dostosowania kwalifikacji mieszkańców do wymagań nowoczesnego rynku pracy,
3. niedostatki infrastrukturalne, które warunkują podniesienie atrakcyjności regionu jako miejsca do inwestowania i zamieszkania.

Efektywne wykorzystanie planowania strategicznego powinno zakładać system ścisłego związku i spójności opracowań na wszystkich poziomach zarządzania czyli województwa, powiatu i gminy, tak pod względem metody sporządzania, jak i struktury problematyki. Taka konstrukcja systemu umożliwia zachowanie spójności i ciągłości polityki rozwoju, wpisanie ustaleń strategicznych w proces podejmowania decyzji, wprowadzenie zasad zintegrowanego planowania strategicznego oraz stworzenie mechanizmu doskonalenia metod opracowań planistycznych.

Opracowanie Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec wymagało podejścia zintegrowanego, obejmującego zachowanie zgodności z dokumentami planistycznymi na poziomie województwa lubelskiego, ze szczególnym uwzględnieniem: Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030), Regionalnej Strategii Innowacji.

Proces planowania rozwoju gminy odbywa się nie tylko w kontekście uwarunkowań lokalnych, ale również opiera się na czynnikach zewnętrznych obejmujących rozwój regionu, kraju czy regulacjach wspólnotowych. Uwarunkowana te to: wieloletnie programy formułowane przez Zarząd Województwa Lubelskiego (na szczeblu regionalnym), jak również przez poszczególne ministerstwa i Radę Ministrów (na szczeblu centralnym) oraz na poziomie Unii Europejskiej.

□ DOKUMENTY KRAJOWE

Dokument Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec wpisuje się w obszary strategiczne i jest powiązany jest z tematyką zawartą w głównych dokumentach strategicznych i planistycznych na poziomie krajowym.

- **Strategia Rozwoju Kraju 2020 (SRK)** to najważniejszy dokument w perspektywie średniookresowej, określający cele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r., kluczowy dla określenia działań rozwojowych, w tym możliwych do sfinansowania w ramach perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020. Podstawowym warunkiem realizacji celów rozwojowych kraju jest przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego uwzględniającego potrzeby społeczne, gospodarcze, środowiskowe i kulturowe. Celem głównym SRK jest wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności. Realizację celu zapewnić mają działania w trzech głównych obszarach strategicznych: sprawne i efektywne państwo, konkurencyjna gospodarka i spójność społeczna i terytorialna.

Strategie Zintegrowane

Wśród uchwalonych dziewięciu strategii zintegrowanych, realizujących średnio- i długookresową strategię rozwoju kraju oraz z punktu widzenia lokalnej polityki rozwoju, kluczowe miejsce zajmuje dokument **„Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (KSRR) 2010 –2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie” (KSRR)**. KSRR wyznacza cele rozwoju regionalnego o wyraźnym terytorialnym zorientowaniu na politykę wobec obszarów wiejskich i miejskich. Celem strategicznym polityki regionalnej jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju – wzrostu zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Adresatem przedsięwzięć rozwojowych są obszary funkcjonalne w kontekście wykorzystania ich potencjałów. Spośród strategii zintegrowanych szczególnie ważne dla lokalnej polityki rozwoju jest uwzględnienie wytycznych płynących z tych strategii, które w istotnym stopniu dotyczą obszarów związanych z zakresem zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego. Wśród nich należy wymienić następujące dokumenty:

- **„Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020”** – m.in. wskazuje działania na rzecz poprawy sytuacji osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, wzrostu poziomu zatrudnienia mieszkańców, wydłużenia aktywności zawodowej i zapewnienie lepszej jakości funkcjonowania osób starszych, podniesienia poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli, oraz kreowania polityki edukacyjnej zmierzającej do podniesienia poziomu kompetencji i kwalifikacji obywateli.
- **Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki. „Dynamiczna Polska 2020”** – wskazuje m.in. na działania zmierzające do realizacji celów jak: dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej gospodarki, stymulowania innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy oraz wspieranie napływu innowacyjnych i odpowiedzialnych inwestycji.
- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020** - koncentruje się w szczególności na działaniach zmierzających do wzmocnienia partycypacji obywatelskiej w procesie kreowania lokalnej polityki rozwoju, wzmacniania wzajemnego zaufania obywateli oraz zaufania obywateli do instytucji i organów państwa), a także wzmacniania gotowości mieszkańców do działania na rzecz społeczności lokalnej.
- **Strategia Rozwoju Transportu do 2020 (z perspektywą do 2030)**- głównym celem krajowej polityki transportowej jest zwiększenie dostępności terytorialnej oraz poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu. Wymaga to zarówno dynamicznej rozbudowy brakujących elementów infrastruktury transportowej, jak i wykorzystania nowoczesnych, inteligentnych systemów transportowych usprawniających funkcjonowanie transportu oraz poprawiających bezpieczeństwo użytkowników ruchu. Konieczny jest również stały monitoring ruchu i właściwe nim zarządzanie.
- **Strategia "Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko" - Perspektywa 2020 r.** - obejmuje dwa niezwykle istotne obszary: energetykę i środowisko, wskazując m.in. kluczowe reformy i niezbędne działania, które powinny zostać podjęte w perspektywie do 2020 r. Kwestią zasadniczą dla

jakości życia ludzi i funkcjonowania gospodarki są stabilne, niczym niezakłócone dostawy energii. Celem strategii jest ułatwianie „zielonego” (sprzyjającego środowisku) wzrostu gospodarczego w Polsce przez zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego i dostępu do nowoczesnych, innowacyjnych technologii, a także wyeliminowanie barier administracyjnych utrudniających „zielony” wzrost.

- „**Strategia rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa do 2020 r.**” – w dokumencie określone zostały kluczowe kierunki rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie do 2020 r., co pozwoli właściwie skierować zakres interwencji publicznych finansowanych ze środków krajowych i wspólnotowych. Jako cel główny, przyjęto poprawę jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów dla zrównoważonego rozwoju kraju.

Pozostałe Strategie tj. *Strategia Sprawne państwo; Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2011-2022* - powiązane są ze KSRR hierarchią celów i kierunków interwencji na obszarze kraju. Strategie te kładą szczególny nacisk na spójność terytorialną i zrównoważony rozwój, które winny być zharmonizowane z wyznaczonymi celami.

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania kraju, określającym ramy przestrzenne dla prowadzenia polityki rozwoju jest „**Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030)**”. KPZK wiąże planowanie strategiczne z programowaniem działań w ramach programów rozwoju i programów operacyjnych współfinansowanych ze środków UE, określa działania państwa dla wzmocnienia efektywności planowania przestrzennego i działań rozwojowych (w tym inwestycyjnych) ukierunkowanych terytorialnie. W KPZK wskazano m.in. obszary funkcjonalne, w tym obszary wiejskie i miejskie, obszary koncentracji problemów o charakterze społeczno- gospodarczym. Zintegrowane podejście do zagadnień rozwoju powoduje, że przestrzeń kraju postrzegana jest jako obszar różnicowania przebiegu i efektów procesów spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

❑ DOKUMENTY REGIONALNE

Najważniejszym dokumentem, będącym bazą dla programowania regionalnego jest **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do roku 2030) (SRWL)**. *Strategia wraz z Planem zagospodarowania województwa lubelskiego* tworzą spójny system planowania strategicznego w regionie. SRWL stanowi dokument określający wizję i cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Należy podkreślić, że strategia zawiera tylko te kierunki działań, które są ważne z punktu widzenia całości województwa, pomija natomiast te, które są ważne jedynie dla poszczególnych powiatów czy gmin. Będąc głównym narzędziem kształtowania polityki regionalnej, SRWL wskazuje na konieczność wzmocnienia i lepszego wykorzystania potencjałów rozwojowych tkwiących w regionie oraz skumulowanych w wyodrębniających się obszarach funkcjonalnych. Na potencjały te składają się zasoby występujące w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej. Tym samym osiągnięcie spójności w rozwoju na poziomie regionalnym (spójność terytorialna) uzyskane zostanie poprzez rozwój zrównoważony i spójny gospodarczo, społecznie i ekologicznie. Zaplanowane działania w Strategii Rozwoju Gminy wpisują się w przyjęte strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego, których realizacji będą służyły działania samorządu tj.:

- wzmocnianie urbanizacji regionu;
- restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich;
- selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu;

- funkcjonalna, przestrzenne, społeczna i kulturowa integracja regionu.

W SRWL wyodrębnione zostały **Obszary Strategicznej Interwencji (OSI)**, które stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych, zidentyfikowanych na obszarze województwa o znaczeniu priorytetowym dla samorządu województwa. Wyróżnionych zostało 7 Obszarów Strategicznej interwencji, Gmina Grabowiec z jej potencjałami i problemami rozwojowymi wpisuje się do OSI tj. „Nowoczesna wieś”.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (RPO WL)** jest dokumentem o charakterze bardziej szczegółowym niż SRWL. Zakres RPO WL jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, ustalone dla województwa lubelskiego zarówno ze SRWL, PZPWL i *Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku* i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty. W dokumencie RPO WL wskazane są kwestie dotyczące zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego. Interwencja RPO WL koncentrować się będzie na obszarach, na których nagromadzenie barier o charakterze infrastrukturalnym, społecznym i ekonomicznym prowadzi do trwałej marginalizacji, a w efekcie do wykluczenia znacznej grupy mieszkańców. Nastąpi koncentracja wsparcia w niektórych osiach priorytetowych wynikająca z kryteriów innych niż terytorialne. Zgodnie z dokumentami programowymi dla województwa lubelskiego obszary miejsko-wiejskie, pomimo nagromadzenia negatywnych zjawisk dysponują wewnętrznymi potencjałami. Interwencja RPO WL 2014-2020 koncentrować się będzie na obszarach, na których bariery o charakterze infrastrukturalnym, społecznym i ekonomicznym prowadzą do trwałej marginalizacji, a w efekcie do wykluczenia znacznej grupy mieszkańców. W Strategii zwrócono szczególną uwagę na rozwój obszarów wymagających:

- ✓ rozwoju przedsiębiorczości i lepszego wykorzystania kapitału ludzkiego, w tym reorientacja zawodowa rolników;
- ✓ rewitalizacji społecznej i infrastrukturalnej;
- ✓ infrastruktury technicznej.

Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec wpisuje się w działania zapisane w RPO WL obejmujące przedsięwzięcia wynikające z osi priorytetowych:

- ✓ Badania i innowacje;
- ✓ Cyfrowe Lubelskie;
- ✓ Konkurencyjność przedsiębiorstw;
- ✓ Energie przyjazna środowisku;
- ✓ Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna;
- ✓ Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów;
- ✓ Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- ✓ Mobilność regionalna i ekologiczny transport;
- ✓ Rynek pracy;
- ✓ Włączenie społeczne;
- ✓ Edukacja, kwalifikacje i kompetencje;
- ✓ Infrastruktura społeczna.

2. Cel i metodologia Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec

Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec jest kluczowym elementem planowania rozwoju lokalnego. Jest to dokument, którego celem jest wskazanie wizji oraz strategicznych kierunków rozwoju. Strategia jest podstawowym instrumentem długofalowego zarządzania. Pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości w poczynaniach władz Gminy, niezależnie od zmieniających się uwarunkowań politycznych. Strategia umożliwia również efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak: środowisko kulturowe i przyrodnicze, zasoby ludzkie, infrastruktura techniczna i społeczna, potencjał turystyczno-rekreacyjny.

Dobrze zorganizowany proces opracowania Strategii umożliwia zaangażowanie władz lokalnych oraz mieszkańców gminy w planowanie swojej przyszłości. Uwzględnienie zgłaszanych opinii, pomysłów i postulatów pozwala na wypracowanie Strategii, z którą społeczność lokalna będzie się utożsamiała, co stanowi niezbędny warunek jej skutecznej realizacji.

Konieczność posiadania aktualnej Strategii Rozwoju Gminy podyktowana jest nie tylko względami praktycznymi „dobrego rządu”, ale wynika również z uregulowań prawnych, zawartych między innymi w ustawie o samorządzie gminnym i ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, w której strategię gmin i powiatów zostały zaliczone – obok strategii rozwoju kraju, strategii sektorowych oraz strategii wojewódzkich – do kluczowych dokumentów planistycznych, na podstawie których powinna być prowadzona polityka rozwoju kraju. Strategia Rozwoju Gminy stanowi również formalną podstawę do przygotowania i oceny wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Założono, że zaktualizowana strategia będzie dokumentem średniookresowym, a okres jej realizacji przypadnie na lata 2015-2025. Przyjęcie takiego horyzontu czasowego jest zgodne z zaleceniami planistycznymi oraz pozwala na dostosowanie Strategii do wymogów wynikających z obowiązującej perspektywy finansowej Unii Europejskiej. Z uwagi na dość długi okres obowiązywania Strategii, przyjęto, że musi to być dokument uniwersalny, koncentrujący się na rozwiązaniu najważniejszych problemów rozwojowych gminy i jej mieszkańców.

Przy opracowywaniu niniejszego dokumentu przyjęto model ekspercko-partycypacyjny, polegający na możliwie szerokim udziale władz i społeczności lokalnej w pracach nad Strategią, przy jednoczesnym zaangażowaniu ekspertów zewnętrznych odpowiedzialnych m.in. za zorganizowanie i przeprowadzenie procesu konsultacji społecznych i przygotowanie ostatecznej wersji dokumentu. Strategia powstała w wyniku prac Zespołu Strategicznego złożonego z przedstawicieli pracowników Urzędu Gminy, Rady Gminy, liderów społeczności lokalnej oraz doradców zewnętrznych. Została ona poddana także szerokim konsultacjom społecznym. Ponadto każdy z członków Zespołu Strategicznego miał za zadanie konsultować jej zapisy w lokalnym środowisku, co stanowiło również istotny wkład w budowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Prace nad aktualizacją Strategii obejmowały następujące etapy:

1. analizę obowiązujących w gminie dokumentów o charakterze strategicznym, w tym Strategii Rozwoju Gminy przyjętej w 2009 roku,
2. przygotowanie diagnozy stanu wyjściowego, czyli opisu sytuacji społeczno-gospodarczej gminy wraz z elementami analizy strategicznej,
3. konsultacje społeczne, służące między innymi weryfikacji analizy strategicznej oraz wypracowaniu wizji i misji rozwoju Gminy oraz kierunków działań,
4. identyfikację kluczowych zadań i projektów przyczyniających się do realizacji strategii,
5. przygotowanie ostatecznej wersji strategii oraz jej zatwierdzenie przez Radę Gminy.

Bazę do opracowania niniejszego dokumentu stanowiła poprzednia wersja Strategii Rozwoju Gminy z 2009 roku. Dokument ten i stopień jego realizacji stanowił punkt wyjścia do dalszych prac analitycznych. Ponadto,

niniejsza wersja opracowania opiera się na innych dokumentach planistycznych, które z mocy prawa zostały opracowane przez gminę Grabowiec. Ważnym źródłem informacji były również dane statystyczne, uzyskane głównie z opracowań posiadanych przez gminę oraz z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

3. Analiza i diagnoza strategiczna

3.1. Przestrzeń i środowisko

3.1.1. Położenie administracyjne i geograficzne

Gmina Grabowiec leży w południowej części województwa lubelskiego w powiecie zamojskim. Grabowiec należy do najstarszych osad na Zamojszczyźnie a jego nazwa pochodzi od otaczających go lasów grabowych. Obecnie Gmina Grabowiec graniczy z następującymi gminami: od północy z Gminą Wojśławice (pow. chełmski) i Gminą Uchanie (pow. hrubieszowski), od wschodu z Gminą Trzeszczany (pow. hrubieszowski), od południa z Gminą Miączyn (pow. zamojski) od zachodu z Gminą Skierbieszów (pow. zamojski). Ogólna powierzchnia gminy wynosi 128 km². Siedzibą gminy jest Grabowiec. Gmina Grabowiec leży w odległości około 32 km od Zamościa – siedziby powiatu i około 100 km od miasta wojewódzkiego Lublina.

W skład administracyjny Gminy Grabowiec wchodzi 24 sołectw: Bereść, Bronisławka, Cieszyn, Czechówka, Dańczypól, Grabowczyk, Grabowiec, Grabowiec-Góra, Henrykówka, Hołużne, Majdan Tuczępski, Ornatowice, Ornatowice-Kolonia, Rogów, Siedlisko, Skibice, Skomorochy Duże, Skomorochy Małe, Szczelatyn, Szystowice, Tuczępy, Wolica Uchańska, Wólka Tuczępska, Żurawłów.

Rysunek 1. Położenie Gminy Grabowiec na tle powiatu zamojskiego.

Źródło: www.osp.org.pl/hosting/katalog.php?id_w=4&id_p=97&id_g=781

3.1.2. Sieć osadnicza

Na terenie Gminy Grabowiec wykształciła się trzystopniowa hierarchia sieci osadniczej obejmująca lokalny ośrodek gminny jakim jest Grabowiec oraz wsie podstawowe z przewagą zabudowy zagrodowej (która stanowi około 80% zabudowy mieszkalnej). Sieć osadnicza ukształtowana jest w układzie pasmowym wzdłuż tras komunikacyjnych. Wyjątek stanowi tu miejscowość Grabowiec - ośrodek gminny o dobrze wykształconej formie przestrzennej, którego nazwa pochodzi od otaczających go niegdyś lasów grabowych. Miejscowość Grabowiec to dawne miasteczko z zachowanym układem urbanistycznym.

Zgodnie z obowiązującym *Studium Uwarunkowań i Kierunków Rozwoju Zagospodarowania Gminy Grabowiec* w obszarze rozwoju osadnictwa przyjęto zasadę podziału obszaru gminy na strefy potencjalnego rozwoju osadnictwa: ośrodek administracyjno – usługowy dla ludności i rolnictwa w miejscowości Grabowiec (siedziba władz samorządowych). Ośrodkami wspomagającymi są Szystowice i Tuczępy ze względu na ich funkcje i istniejącą zwartą zabudowę. Pozostałe miejscowości charakteryzuje głównie produkcja żywności i usługi podstawowe, we wsiach położonych malowniczo i krajobrazowo istnieje możliwość rozwoju funkcji wypoczynku – wsie letniskowe.

Miejscowość Grabowiec pełni rolę wielofunkcyjnego ośrodka gminnego o znaczeniu lokalnym oraz jest głównym ośrodkiem administracyjno-usługowym. Skupia dużą ilość usług w zakresie obsługi ludności i rolnictwa. Posiada dobre predyspozycje do rozwoju funkcji mieszkaniowej.

Zadaniem lokalnego samorządu powinien być dalszy rozwój miejscowości przez preferowanie jej do lokalizacji pozarolniczej działalności produkcyjnej i usługowej oraz wyznaczenia odpowiednio uzbrojonych terenów pod funkcje mieszkaniowe z możliwością rozwijania usług i nieuciążliwego rzemiosła.

3.1.3 Walory przyrodnicze i kulturowe

Gmina Grabowiec zaliczana jest do subwołyńskiego okręgu botanicznego. Na terenie gminy występują rezerваты, pomniki przyrody, Otulina Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego oraz unikalne gatunki fauny i flory. Niemal cały obszar gminy znajduje się w zlewni Wolicy dopływu Wieprza. Najwyższy szczyt obszaru Gminy Grabowiec wznosi się na wysokość 308,0 m n.p.m., natomiast najniższy ma 200,2 m n.p.m.. Występowanie lessu i duże deniwelacje terenu przyczyniły się do rozwoju erozji wąwozowej. W największym natężeniu występuje ona w strefie wododziałowej Wolicy i Wojsławki oraz na wschodnim stoku górnego odcinka doliny rzeki Wolicy. Na terenie gminy nie występują naturalne jeziora, brak jest także większych zbiorników retencyjnych, jedyny taki zbiornik o powierzchni 0,88 ha znajduje się w Grabowcu. Na terenie gminy występują trzy zespoły stawów: w Siedlisko - o pow. 28,71 ha, w Rogowie - o pow. 23,55 ha i w Tuczępach – o pow. 12,85 ha.

Naturalną roślinność gminy stanowią grądy lipowo – dębowo – grabowe. W obrębie doliny Wolicy łągi jesionowo – olszowe. W miejscowości Grabowiec-Góra „Wygon Grabowiecki ” (węzeł ekologiczny) występuje suseł perelkowany. W obrębie gminy stwierdzono występowanie następujących gatunków roślin chronionych: śnieżyczka przebiśnieg, wawrzynek wilcze łyko, żywiec gruczołowaty, żywiec cebulowaty (rośliny te występują w projektowanym Rezerwacie Czechówka). Natomiast w Rezerwacie Rogów występuje m.in. dziewięciśł popłocholistny, len złocisty, zmijowiec czerwony, ostrożeń panoński, miłek wiosenny oman szorstki, zawilec wielkokwiatowy, wisienka karłowata, ożota zwyczajna.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) lesistość w 2014 roku na terenie gminy wynosiła 10,% a powierzchnia lasów 1310,29 ha.

Tabela 1. Grunty leśne na terenie Gminy Grabowiec w latach 2010-2014

Leśnictwo na terenie Gminy Grabowiec	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
POWIERZCHNIA GRUNTÓW LEŚNYCH						
ogółem	ha	1324,6	1334,6	1334,6	1315,38	1316,64
lesistość w %	%	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2
POWIERZCHNIA LASÓW						
lasy ogółem	ha	1318,7	1328,7	1328,7	1309,45	1310,29
lasy publiczne ogółem	ha	666,7	676,7	676,7	654,93	654,46
lasy publiczne gminne	ha	3,6	13,0	13,0	13,00	13,00
lasy prywatne ogółem	ha	-	652,0	652,0	654,52	655,83

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obszary chronione

Na terenie Gminy Grabowiec występują obszary i obiekty chronione:

1. *Rezerwat przyrody*: Rezerwat Rogów (płat roślinności stepowej), Wygon Grabowiecki - Stanowisko susła perełkowanego.
2. *Pomniki przyrody* (dąb szypułkowy, modrzew europejski, wiąz górski, 2 buki pospolite, 2 topole białe, 4 brzozy brodawkowate, 2 kasztanowce białe, buk pospolity odmiana zwisająca oraz źródliko o pow. 0,03 ha).

3. OBSZARY NATURA 2000

- a) PLH060058 Dolina Wolicy Obszar obejmuje fragment doliny Wolicy, dopływu Wieprza, częściowo położony w granicach gminy (południowo-zachodnia część gminy). W dolinie przeważają różne typy zbiorowisk łąkowych. W miejscach o mniejsze wilgotności występują łąki świeże użytkowane ekstensywnie z takimi gatunkami jak: rajgras wyniosły, złocień właściwy, komonica zwyczajna, bodziszek łąkowy. W miejscach wilgotniejszych występują łąki ze związku *Calthion Salustri*, są to zbiorowiska dominujące w obszarze. Nieznaczny fragment doliny zajmują zmienno wilgotne łąki trzęślicowe z trzęślicą modrą, czarcikęsem łąkowym, wierzbą rokitą. Występuje tu również turzyca *Duvalla*, turzyca żółta. W starorzeczach występują zbiorowiska z osoką aloesową, grążlem żółtym, zabiściegiem pływającym i rżesami. Niewielkie powierzchnie zajmują łągi olszowo – jesionowe, gdzie w drzewostanie dominuje olcha czarna, w podszyciu bez czarny, a w runie gatunki nitrofilne (pokrzywa zwyczajna, podagrycznik pospolity, nawłóć późna).
 - b) PLH060027 Wygon Grabowiecki Ochroną objęty jest pas wygonu – pastwiska, ciągnącego się po obu stronach drogi gruntowej o powierzchni 8,4 ha. Teren w całości położony w granicach gminy. Otaczają go pola uprawne, tylko od północy przylega do zarośli okrajowych pobliskiego lasu. Obszar położony jest w obrębie Działów Grabowieckich. Wzgórza o charakterze działów międzydolinnych mają prawie równoleżnikowy przebieg, zgodnie z układem budujących je skał wapiennych. Pokryty jest przede wszystkim podatnym na erozję lessem. Obszar ten stanowi jedną z 7 zwartych kolonii susła perełkowanego w Polsce.
 - c) PLH060062 Rogów obszar o powierzchni 12,0 ha obejmujący fragment zbocza nad małymi ciekami wodnymi – dopływem Wolicy. W granice obszaru wchodzi cały rezerwat przyrody „Rogów” oraz przyległe do niego zbocze. Na wierzchowinie zbocza zalega warstwa lessu, a u podnóża odsłania się podłoże kredowe. Na zboczu występuje grąd z dominacją grabu i sosną pospolitą.
4. *Obszar chronionego krajobrazu*. Gmina bezpośrednio graniczy od północy z Grabowiecko - Strzeleckim Obszarem Chronionego Krajobrazu (Rozporządzenie Nr 49 Wojewody Lubelskiego z 28.02. 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z 04.04.2006 r. Nr 69, poz.1288). Jest to niezwykle malowniczy teren Wyniosłości Gielczewskiej i Działów Grabowieckich, o bardzo dużych walorach krajobrazowych, odznaczający się urozmaiconą rzeźbą terenu w postaci suchych dolinek i wąwozów oraz okazami rzadkiej roślinności. Jest to obszar o dużych walorach widokowych. Niezwykle urozmaicenie krajobrazu stanowi Bug, jedna z nielicznych w Polsce rzek o nieregulowanym korycie i bardzo licznych starorzeczach. Do rzadkich gatunków roślin należą: goryczka krzyżowa, obuwnik pospolity, storczyk kukawka i inne. Obszar łączy parki krajobrazowe – Skierbieszowski i Strzelecki, stanowiąc naturalny korytarz pomiędzy parkami.

Planowane jest powiększenie obszaru chronionego krajobrazu

5. *Park krajobrazowy. Skierbieszowski Park Krajobrazowy* o pow. 25 830 ha powołany Rozporządzeniem Nr 9 WZ z 23 stycznia 1995 r. (Dz.Urz. Woj. Zamojskiego Nr 2, poz. 25) w celu ochrony wartości przyrodniczych, krajobrazowych, historycznych i kulturowych na części obszarów gmin Grabowiec, Miączyn, Izbica, Sitno, Skierbieszów i Stary Zamość. W celu zabezpieczenia Parku Krajobrazowego przed szkodliwym wpływem czynników zewnętrznych utworzono otulinę o powierzchni 8 707 ha na części obszarów gmin: Grabowiec, Izbica, Skierbieszów, Sitno i Stary Zamość. Wyznaczając granicę uwzględniono wyjątkowe walory przyrodnicze takie, jak: lasy bukowe przy północnej granicy zasięgu, stanowiska i skupiska roślin chronionych, wyróżniającą się od pozostałej w tej części kraju rzeźbą terenu.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Grabowiec:

DAŃCZYPOL:

- założenie Dworskie, z drzewostanem o powierzchni 4,95 ha, z XVIII w.;

GRABOWCZYK:

- park dworski, o powierzchni 9 ha, z XVIII/XIX w.;

GRABOWIEC:

- grodzisko na „Górze Zamkowej” z przełomu XII/XIII w.,
- cmentarz grzebalny z drzewostanem i nagrobkami z początku XIX w.
- Kościół Parafialny, murowany z 1854-55 roku,
- dzwonnica murowana z około 1855 roku,
- cmentarz przykościelny z drzewostanem z połowy XIX w.;
- dawny budynek Urzędu Gminy, drewniany z 1898 roku (obecnie własność prywatna);

HOLUŻNE:

- park dworski, z połowy XIX w.;

SKIBICE:

- grodzisko na wzniesieniu „Wały” ;

SKOMOROCZY DUŻE:

- zespół dworski drewniano-murowany, z pierwszej połowy XIX wieku,
- kaplica murowana z początku XX wieku,
- pozostałości parku z połowy XIX w.;

SZYSTOWICE:

- dwór murowany z 1872 roku (obecnie własność prywatna),
- park z drugiej połowy XIX w..

Obiekty objęte ewidencją zabytków na terenie Gminy Grabowiec:

BEREŚĆ:

- kapliczka domkowa, murowana z 1934 roku z figurą Matki Boskiej,
- stanowiska archeologiczne,
- cmentarz z I wojny światowej, nieczynny,
- cmentarz prawosławny „Stary” z XIX w., nieczynny,
- cmentarz prawosławny „Nowy” z XIX w., nieczynny;

HOLUŻNE /Białowody Kolonia/:

- stanowiska archeologiczne;

BRONISŁAWKA :

- stanowiska archeologiczne;

CIESZYN:

- stanowiska archeologiczne;

DAŃCZYPOL:

- stanowiska archeologiczne;

GRABOWCZYK

- kapliczka św. Józefa z XIX w., drewniana,

- stanowiska archeologiczne;

GRABOWIEC :

- układ urbanistyczny miejscowości z XIV- XIX w.,
- kapliczka św. Floriana, murowana, z I połowy XIX w.,
- kapliczka św. Jana Nepomucena, murowana , z początku XX w.,
- kapliczka murowana , z 1906 roku,
- dom parafialny , drewniany, z 1898 roku,
- dom Katolickiego Związku Młodzieży Polskiej, drewniany, z 1932 roku,
- dawna apteka (przy ul. Skierbieszowskiej 17), drewniana (obecnie własność prywatna),
- młyn murowany z 1924 roku,
- cmentarz żydowski „Stary” z XVII w., nieczynny,
- cmentarz żydowski „Nowy” z XIX w., nieczynny,
- stanowiska archeologiczne;

GRABOWIEC - GÓRA /Łanowe Sołtysy/:

- stanowiska archeologiczne;

ORNATOWICE:

- dwór murowany z pocz. XX w., częściowo rozebrany , nieużytkowany,
- Kapliczka Matki Boskiej, murowana z XIX w.,
- park podworski z XIX w.,
- stanowiska archeologiczne;

ORNATOWICE KOLONIA:

- stanowiska archeologiczne;

TUCZĘPY /Ostków/:

- pozostałości parku dworskiego z XIX w.;

ROGÓW:

- kapliczka murowana z 1913 roku,
- figurka murowana z krzyżem z 1912 roku,
- stanowiska archeologiczne;

SIEDLIŚKO:

- dwór murowany (dawana gorzelnia) z drugiej połowy XIX w.,
- spichlerz murowany z XX w.,
- kuźnia murowana z XX w.,
- park dworski z XIX w.,
- „Zamczysko”,
- stanowiska archeologiczne;

SKIBICE:

- stanowiska archeologiczne;

SKOMOROCZY DUŻE :

- stanowiska archeologiczne;

SKOMOROCZY MAŁE:

- stanowiska archeologiczne;

SZCZELATYN:

- stanowiska archeologiczne;

SZYSTOWICE /Szerokie/:

- pozostałości drzewostanu dawnego folwarku;

SZYSTOWICE:

- gorzelnia murowana z 1904 roku,(obecnie własność prywatna),
- stanowiska archeologiczne,

TUCZĘPY:

- kościół parafialny, drewniany z 1939-1957 roku,
- cmentarz przykościelny z drzewostanem z połowy XX w.,
- szkoła drewniana z XX w.,
- kapliczka św. Stanisława, murowana z początku XX w.,
- cmentarz parafialny, czynny z XX w.,
- stanowiska archeologiczne;

WOLICA UCHAŃSKA:

- kapliczka z XIX w.,
- cmentarz z I wojny światowej , nieczynny z XX w.,
- stanowiska archeologiczne;

WÓLKA TUCZĘPSKA:

- kapliczka św. Stanisława, domkowa, murowana z XIX w.;

ŻURAWLÓW:

- stanowiska archeologiczne.

3.2. Infrastruktura społeczna

Pojęcie infrastruktura społeczna należy rozumieć jako zespół urządzeń publicznych stanowiących materialną podstawę przekazu usług socjalnych, oświatowych i kulturowych. W polityce społecznej występuje w dwóch układach: w roli instytucjonalnej i funkcjonalnej. Do infrastruktury społecznej zaliczamy infrastrukturę z zakresu oświaty i edukacji, kultury i sportu, ochrony zdrowia i opieki społecznej, wypoczynku oraz bezpieczeństwa. Od jej stanu zależy poziom życia mieszkańców i ich szanse przyszłego rozwoju.

3.2.1. Sytuacja demograficzna

Gminę Grabowiec zamieszkuje 4356 osób (stan na 30.06.2014 r.). Średnia gęstość zaludnienia wynosi 33 osób/km² dla porównania gęstość zaludnienia na obszarze województwa lubelskiego wynosi 85 osób/km², natomiast w powiecie zamojskim przypada średnio 58 osób na km².

Tabela 2. Liczba mieszkańców Gminy Grabowiec z podziałem na poszczególne miejscowości (stan na dzień 30.06.2015 r.)

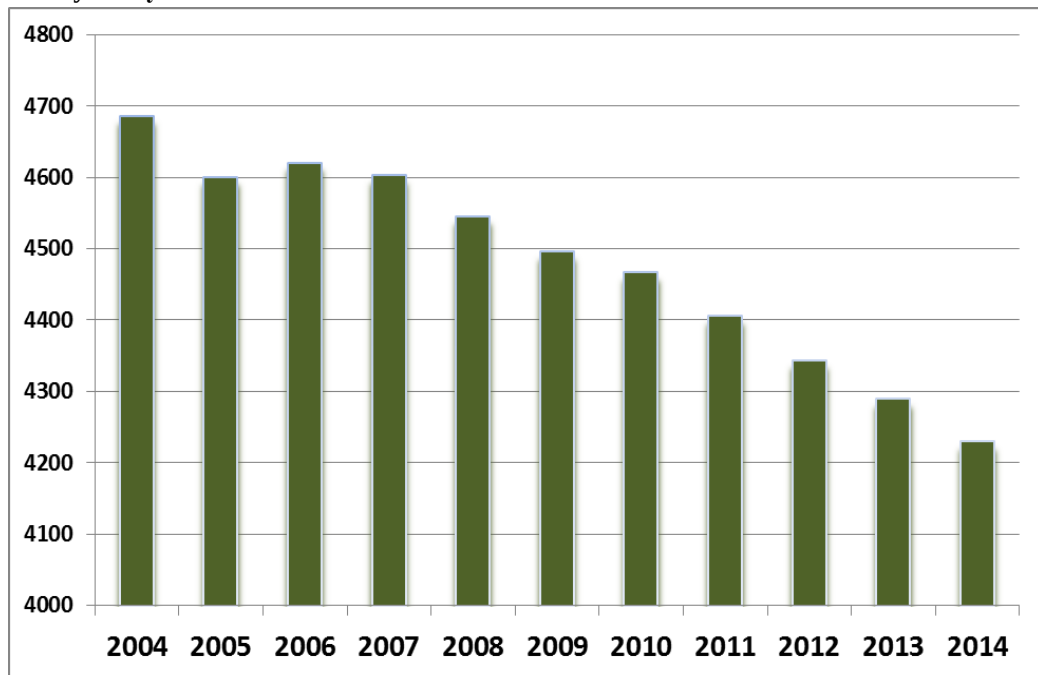
Lp.	Miejscowość	Mieszkańcy			
		Ogółem	Kobiety	Mężczyźni	%
1	Bereść	311	152	159	7,1
2	Bronisławka	103	53	50	2,4
3	Cieszyn	124	59	65	2,8
4	Czechówka	103	47	56	2,4
5	Dańczypol	63	29	34	1,4
6	Grabowczyk	113	53	60	2,6
7	Grabowiec	860	440	420	19,7
8	Grabowiec-Góra	507	269	238	11,6
9	Henrykówka	54	30	24	1,2
10	Hołużne	110	50	60	2,5
11	Majdan Tuczepski	174	81	93	4,0
12	Ornatowice	193	99	94	4,4
13	Ornatowice-Kolonia	36	17	19	0,8
14	Rogów	203	98	105	4,7

15	Siedlisko	82	47	35	1,9
16	Skibice	76	36	40	1,7
17	Skomorochy Duże	144	70	74	3,3
18	Skomorochy Małe	212	107	105	4,9
19	Szczelatyn	14	5	9	0,3
20	Szystowice	243	122	121	5,6
21	Tuczepy	260	124	136	6,0
22	Wolica Uchańska	163	80	83	3,7
23	Wólka Tuczępska	104	58	46	2,4
24	Żurawłów	104	56	48	2,4
Razem:		4356	2182	2174	100%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec.

Od kilkunastu lat obserwuje się spadek liczby ludności w gminie. Od roku 1999 następuje stały spadek liczby ludności, który wyniósł w stosunku do roku 2014 - 827 osób.

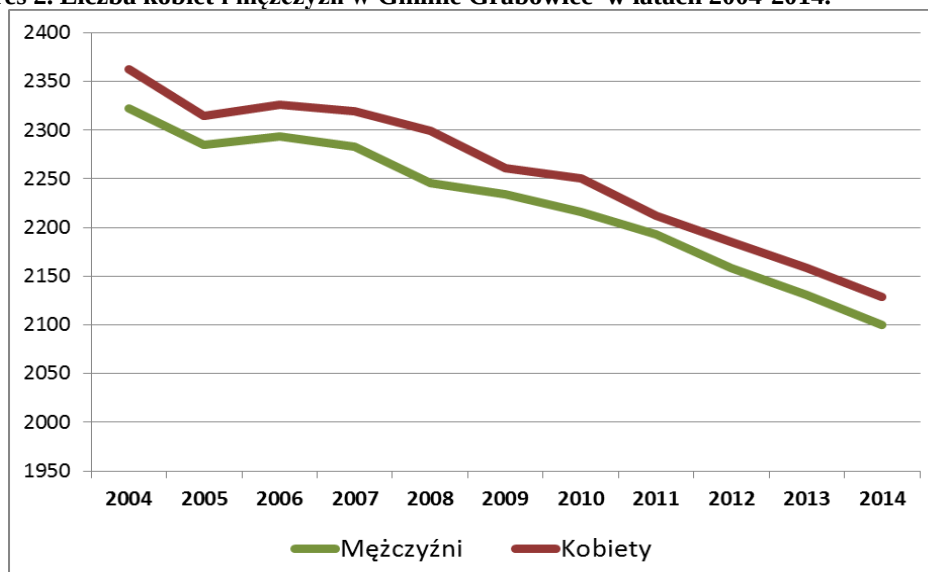
Wykres 1. Zmiany liczby ludności w Gminie Grabowiec w latach 2004-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W tym czasie na terenie Gminy Grabowiec występowała niewielka przewaga zamieszkałych kobiet nad mężczyznami. W 2014 roku wskaźnik feminizacji dla gminy wynosił: 101, dla powiatu zamojskiego: 103 a dla województwa lubelskiego: 106.

Wykres 2. Liczba kobiet i mężczyzn w Gminie Grabowiec w latach 2004-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W Gminie Grabowiec, analogicznie do dużej części obszaru województwa lubelskiego oraz powiatu zamojskiego, można zaobserwować zjawisko ujemnego przyrostu naturalnego. Oznacza to, iż w danym roku więcej osób umiera niż się rodzi. W latach 2005-2014 zarówno umieralność jak i urodzenia żywe wśród kobiet i mężczyzn na terenie gminy kształtowały się na podobnym poziomie.

Tabela 3. Urodzenia żywe i zgony w latach 2005 – 2014 na terenie Gminy Grabowiec.

GMINA GRABOWIEC	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Urodzenia żywe na 1000 ludności	6,5	12,4	7,9	9,7	9,5	8,9	8,4	9,4	6,7	7,5
Zgony na 1000 ludności	16,02	14,52	11,35	12,47	14,09	16,87	13,55	18,06	14,58	17,15
Przyrost naturalny na 1000 ludności	-9,5	-2,1	-3,4	-2,8	-4,6	-8,0	-5,2	-8,7	-7,9	-9,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Gminę charakteryzuje w ostatnich latach ujemny wskaźnik migracji, co oznacza większą liczbę osób wymeldowanych, niż zameldowanych na jej terenie w ciągu jednego roku. Wyjątek stanowi rok 2013 w którym tyle samo osób się zameldowało co i wymeldowało. Obecną sytuację należy tłumaczyć takimi czynnikami jak: słaba infrastruktura gospodarcza i brak rynku pracy. Jednocześnie należy mieć świadomość, iż nie da się w znacznym stopniu ograniczyć migracji zarobkowej mieszkańców gminy do większych miast i za granicę.

Tabela 4. Zameldowania, wymeldowania i saldo migracji w latach 2009-2014 na terenie Gminy Grabowiec.

STAN LUDNOŚCI	Jednostka miary	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ZAMELDOWANIA OGÓŁEM							
ogółem	osoba	30	20	25	37	50	19
mężczyźni	osoba	14	10	15	16	22	5
kobiety	osoba	16	10	10	21	28	14
WYMELDOWANIA OGÓŁEM							
ogółem	osoba	56	63	63	65	50	49
mężczyźni	osoba	23	30	30	32	29	17
kobiety	osoba	33	33	33	33	21	32
SALDO MIGRACJI							
ogółem	osoba	-26	-43	-38	-28	0	-30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Społeczeństwo Gminy Grabowiec należy do społeczeństw starzejących się. W strukturze płciowej widać, że zdecydowana przewaga kobiet nad mężczyznami występuje powyżej 55 roku życia. Mężczyźni przeważają natomiast w kategorii wiekowej 20-34 lata. Na podstawie analiz danych GUS można stwierdzić, iż liczba osób w wieku produkcyjnym w ujęciu rocznym, w przeciągu ostatnich trzech lat ma niewielką tendencję malejącą. Na podstawie tych samych danych należy również stwierdzić, iż odsetek osób w wieku produkcyjnym jest większy niż osób w wieku poprodukcyjnym w związku z czym struktura ludności według grup ekonomicznych jest korzystna.

Tabela 5. Charakterystyka zaludnienia na terenie Gminy Grabowiec.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2012	2013	2014
Liczba mieszkańców ogółem:	4476	4452	4381
w wieku przedprodukcyjnym	822	815	780
w wieku produkcyjnym:	2460	2432	2397
- w tym kobiety	1173	1170	1163
- mężczyźni	1287	1262	1234
w wieku poprodukcyjnym	1194	1205	1204

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec.

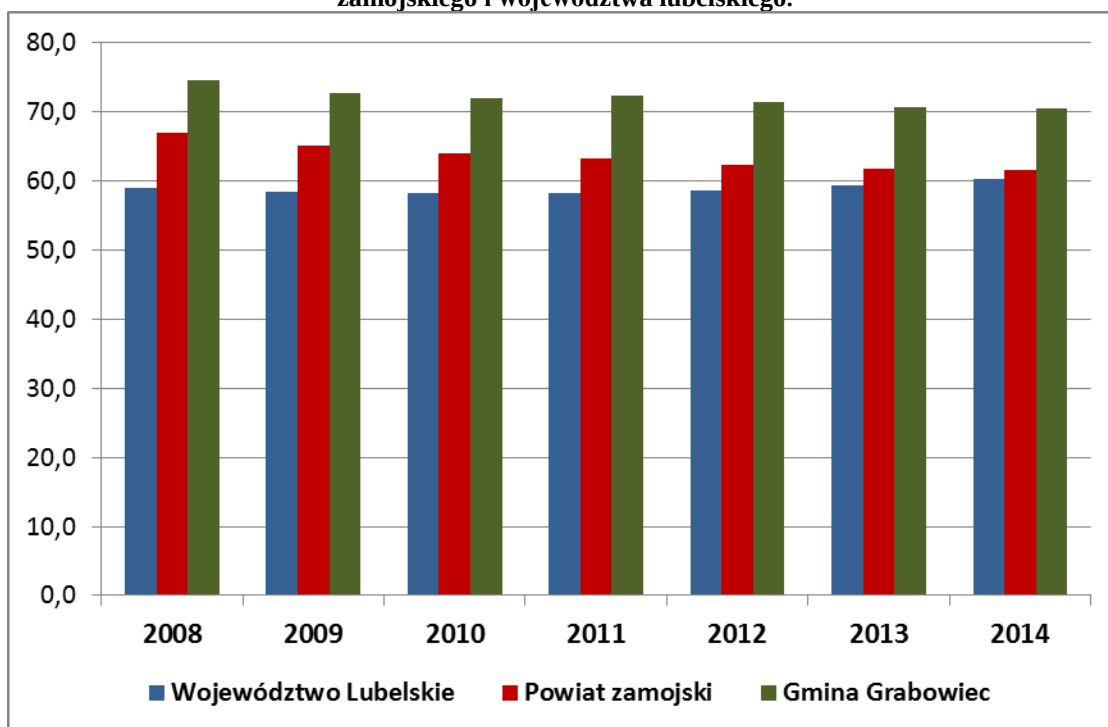
Tabela 6. Charakterystyka ludności na terenie Gminy Grabowiec w latach 2007-2014

STAN LUDNOŚCI	Jednostka miary	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Wskaźnik obciążenia demograficznego									
ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	osoba	76,5	74,6	72,8	72,0	72,3	71,5	70,7	70,5
ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	osoba	117,9	125,6	127,1	130,5	134,5	140,4	151,6	153,3
ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	osoba	41,4	41,5	40,8	40,7	41,5	41,7	42,6	42,6
Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem									
w wieku przedprodukcyjnym	%	19,9	18,9	18,6	18,2	17,9	17,3	16,5	16,3
w wieku produkcyjnym	%	56,7	57,3	57,9	58,2	58,0	58,3	58,6	58,7
w wieku poprodukcyjnym	%	23,4	23,8	23,6	23,7	24,1	24,3	24,9	25,0
Współczynnik feminizacji									
ogółem	osoba	102	102	101	102	101	101	101	101
Gęstość zaludnienia oraz wskaźniki									
ludność na 1 km ²	osoba	36	35	35	35	34	34	33	33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wartość wskaźnika obciążenia demograficznego w 2014 roku dla Gminy Grabowiec wynosi 70,5 i jest on wyższy niż w powiecie zamojskim gdzie wynosi 61,5 i jednocześnie przewyższa wartość wskaźnika dla województwa wynoszącą 60,2. Wskaźnik ten stanowi syntetyczną miarę sytuacji demograficznej i mówi, ile osób młodszych i starszych przypada na jedną osobę w wieku produkcyjnym, czyli ile średnio osób znajduje się na utrzymaniu jednej osoby. Jego wysoka wartość ma niekorzystny wpływ na lokalny rynek pracy i powoduje sytuację, w której zbyt duża liczba mieszkańców utrzymuje się ze świadczeń socjalnych.

Wykres 3. Wskaźnik obciążenia demograficznego dla Gminy Grabowiec w latach 2008-2014 na tle powiatu zamojskiego i województwa lubelskiego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Poziom wykształcenia mieszkańców Gminy Grabowiec nie jest zadowalający. Niestety, ostatnie dane GUS na ten temat pochodzą z 2002 roku, co oznacza, iż stan faktyczny może być nieco inny. Wykształcenie wyższe w 2002 roku posiadało jedynie 149 osób a wykształcenie średnie 670 mieszkańców. Przeważająca liczba ludności gminy posiada wykształcenie zawodowe i niższe. Należy bowiem podkreślić, iż wykształcenie jest czynnikiem stymulującym rozwój społeczno-gospodarczy i aktywność ekonomiczną ludności.

Z zebranych danych demograficznych można wysunąć wnioski, że na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się: spadek liczby mieszkańców gminy, przewagę kobiet w strukturze płci, korzystny odsetek osób w wieku produkcyjnym, liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń, co powoduje ujemny przyrost naturalny.

Tabela 7. Struktura wykształcenia mieszkańców Gminy Grabowiec (NSP 2002 r.)

LUDNOŚĆ OGÓŁEM	JEDNOSTKA MIARY	2002
ogółem	osoba	4892
mężczyźni	osoba	2431
kobiety	osoba	2461
LUDNOŚĆ WG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA		
wyższe	osoba	149
policealne	osoba	114
średnie razem	osoba	670
średnie ogólnokształcące	osoba	292
średnie zawodowe	osoba	378
zasadnicze zawodowe	osoba	720
podstawowe ukończone	osoba	2095
podstawowe nieukończone i bez wykształcenia	osoba	397

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Należy podkreślić, że niekorzystne zmiany demograficzne są jednym z głównych wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego. Oddziałują one bardzo silnie na rynek pracy, edukację oraz usługi publiczne. Dlatego należy koncentrować się na działaniach sprzyjających tworzeniu miejsc pracy, jak i tworzeniu otoczenia sprzyjającego przedsiębiorczości i innowacjom. Większa liczba miejsc pracy wpłynie na

zahamowanie odpływu migracyjnego. Ze względu na fakt, iż tendencje związane ze starzeniem się społeczeństwa należy uznać za zjawisko trwałe, również w Gminie Grabowiec należy podejmować działania mające na celu zwiększenie aktywności zawodowej i społecznej mieszkańców oraz poprawę dostępu do usług publicznych.

3.2.2. Gospodarstwa domowe oraz źródła ich utrzymania

W Gminie Grabowiec znajduje się 1567 gospodarstw domowych, z czego przeważającą część stanowią gospodarstwa jednorodzinne – 1055. Ostatnie dane na temat gospodarstw domowych i źródeł ich utrzymania pochodzą z 2002 z Narodowego Spisu Powszechnego – Gospodarstwa domowe i rodziny, dlatego przedstawione poniżej dane mogą się trochę różnić od stanu faktycznego. Według tych danych większa liczba gospodarstw utrzymuje się ze źródeł zarobkowych. Pełne zestawienie źródeł utrzymania przedstawia tabela poniżej.

Tabela 8. Źródła utrzymania gospodarstw domowych w Gminie Grabowiec (NSP 2002 r.)

RODZAJ ŹRÓDŁA UTRZYMANIA:		
Praca najemna		
poza rolnictwem w sektorze publicznym	gosp.	116
poza rolnictwem w sektorze prywatnym	gosp.	53
w rolnictwie w sektorze prywatnym	gosp.	9
Praca na rachunek własny		
poza rolnictwem	gosp.	19
w swoim gospodarstwie rolnym	gosp.	625
w rolnictwie poza swoim gospodarstwem rolnym	gosp.	4
Niezarobkowe		
emerytura pracownicza, kombatancka i pochodne	gosp.	173
emerytura rolna	gosp.	368
renta z tytułu niezdolności do pracy	gosp.	146
renta socjalna	gosp.	6
renta rodzinna	gosp.	13
zasiłek dla bezrobotnych	gosp.	5
zasiłek pomocy społecznej	gosp.	9
inne niezarobkowe źródło	gosp.	15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

1.2.3. Sytuacja mieszkaniowa (mieszkalnictwo)

Zabudowa mieszkaniowa w Gminie Grabowiec ukształtowana została w oparciu o podstawową i tradycyjną funkcję gminy jaką jest rolnictwo. Dominuje budownictwo charakterystyczne dla osadnictwa wiejskiego pod względem formy i funkcji tj. budynek mieszkalny jednorodzinny z towarzyszącą zabudową związaną z działalnością gospodarczą mieszkańców. Sieć osadnicza rozmieszczona jest dość równomiernie. Pod względem typologii osadnictwa przeważają wsie-ulicówki charakteryzujące się zwartą zabudową mieszkaniową po obu stronach. W gminie występują także miejscowości typu rządówka, ciągnące się wzdłuż prostej drogi z luźną zabudową, często występującą tylko po jednej stronie drogi oraz osady mające charakter przysiółków. Jednym z podstawowych czynników oceny warunków życia jest ocena warunków mieszkaniowych. Według danych GUS z 2014 roku zasoby mieszkaniowe w gminie wynoszą 1505 mieszkań. W ostatnich 5 latach przybyło jedynie 7 nowych mieszkań. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosi 85,8 m², przy średniej dla powiatu zamojskiego 89,7 m² i dla województwa lubelskiego 76,7 m².

Przeciętna powierzchnia mieszkania w gminie w ciągu ostatnich 5 lat kształtuje się na zbliżonym poziomie. Na jedną osobę przypada 30,5 m² powierzchni użytkowej (w województwie lubelskim – 27,0 m²). Wg danych NSP z 2002 roku na terenie Gminy Grabowiec znajduje się 6 budynków mieszkalnych które są własnością gminy, ich łączna powierzchnia użytkowa wynosi 307 m². Wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 9. Zasoby mieszkaniowe Gminy Grabowiec w latach 2010-2014.

GMINA GRABOWIEC	2010	2011	2012	2013	2014
LICZBA MIESZKAŃ OGÓŁEM	1498	1501	1501	1504	1505
LICZBA IZB MIESZKALNYCH	5538	5558	5558	5576	5580
POWIERZCHNIA UŻYTKOWA MIESZKAŃ M²	128084	128486	128486	128937	129060
PRZECIĘTNA POWIERZCHNIA UŻYTKOWA 1 MIESZKANIA M²	85,5	85,6	85,6	85,7	85,8
PRZECIĘTNA POWIERZCHNIA UŻYTKOWA MIESZKANIA NA 1 OSOBĘ M²	28,7	29,2	29,6	30,1	30,5
MIESZKANIA NA 1000 MIESZKAŃCÓW	335,4	340,7	345,6	350,7	355,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obiekty mieszkalne na terenie gminy posiadają lokalne, własne urządzenia grzewcze o różnorodnych źródłach zasilania (paliwa stałe, płynne, elektryczne).

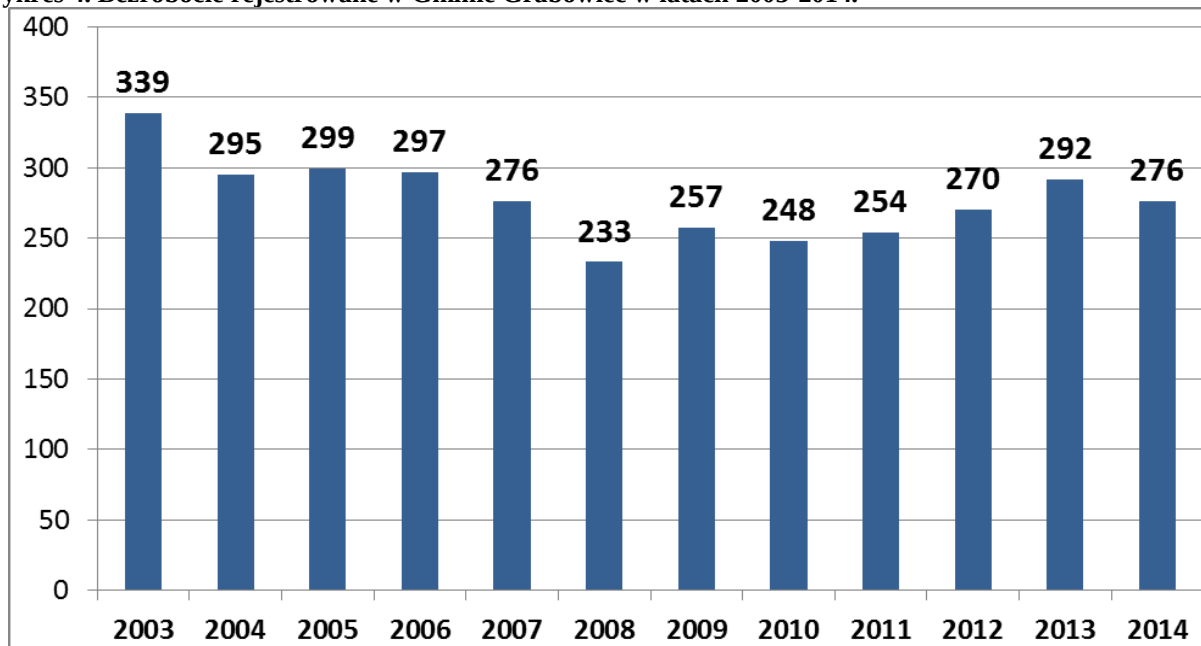
Na podstawie analizy sytuacji mieszkaniowej można wysunąć następujące uwagi i wnioski: nowa zabudowa powstaje przeważnie w miejscowościach położonych przy głównych trasach, najkorzystniejsza byłaby koncentracja zabudowy w większych miejscowościach, dałoby to możliwość kształtowania środków lokalnych oraz właściwej struktury osadnictwa, należy podporządkować zasady sytuowania zabudowy kryteriom ekologicznym i ochrony krajobrazu Gminy Grabowiec.

3.2.4. Struktura zatrudnienia i rynek pracy

Dokonanie właściwej analizy rynku pracy i struktury zatrudnienia w Gminie Grabowiec jest bardzo trudne. Przyczynę takiego stanu rzeczy stanowi brak rzetelnych i przede wszystkim aktualnych danych na temat osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz w mikroprzedsiębiorstwach. Analizując dane Głównego Urzędu Statystycznego można stwierdzić, iż w 2013 roku liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON dla gminy wyniosła ogółem: 174 podmioty, w tym w sektorze rolniczym: 12, przemysłowym: 15 a budowlanym: 15.

Bezrobocie w Gminie Grabowiec podobnie, jak w powiecie ma częściowo charakter strukturalny. Nie jest więc możliwe szybkie jego ograniczenie i konieczne jest podjęcie szeregu zintegrowanych działań służących rozwiązaniu tego problemu. Procentowe określenie bezrobocia w okresie ostatnich kilku lat jest zupełnie niemożliwe ze względu na brak danych GUS odnośnie aktywności zawodowej mieszkańców. GUS udostępnia natomiast dane na temat bezrobocia rejestrowanego wśród osób w wieku produkcyjnym.

Wykres 4. Bezrobocie rejestrowane w Gminie Grabowiec w latach 2003-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując dane GUS należy stwierdzić, iż liczba osób bezrobotnych w gminie utrzymuje się na podobnym poziomie. Wśród bezrobotnych przeważają mężczyźni, w 2014 roku było ich 161 w stosunku do 115 kobiet, a w 2013 roku odpowiednio 176 i 116.

Tabela 10. Bezrobocie rejestrowane w Gminie Grabowiec w latach 2010-2014

BEZROBOCIE REJESTROWANE	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
Bezrobotni zarejestrowani wg płci						
ogółem	osoba	248	254	270	292	276
mężczyźni	osoba	142	149	162	176	161
kobiety	osoba	106	105	108	116	115
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci						
ogółem	%	9,5	9,9	10,7	11,6	11,1
mężczyźni	%	9,6	10,2	11,3	12,4	11,5
kobiety	%	9,5	9,6	9,8	10,6	10,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Kolejnym z analizowanych kryteriów bezrobocia jest jego struktura z uwagi na wiek. W Gminie Grabowiec na koniec 2014 roku na 276 zarejestrowanych osób bezrobotnych, 82 osoby to bezrobotni do 25 roku życia a 41 osób to bezrobotni w przedziale wieku powyżej 50 roku życia. Aż 81 osób to osoby długotrwale bezrobotne.

Zmiany zachodzące na rynku pracy, wynikające z czynników demograficznych i ekonomicznych, warunkują konieczność podjęcia realizacji przedsięwzięć aktywizacyjnych na rzecz wsparcia osób bezrobotnych, poszukujących pracy oraz nieaktywnych zawodowo. Ze względu na konieczność obniżenia bezrobocia na terenie gminy należy położyć nacisk na szkolenia w dziedzinach związanych z samozatrudnieniem i stymulować rozwój nowych firm na terenie gminy oraz prowadzić działania promujące przedsiębiorczość wśród mieszkańców. Ze względu na wysoki poziom ukrytego bezrobocia należy podejmować działania dotyczące reorientacji zawodowej osób odchodzących z rolnictwa w celu podejmowania przez nich zatrudnienia poza rolnictwem oraz włączenia społecznego.

3.2.5. Infrastruktura oświatowo-edukacyjna

Do najważniejszych zadań samorządów lokalnych należy dbanie o rozwój edukacji publicznej. W skład infrastruktury oświatowo-edukacyjnej w Gminie Grabowiec wchodzi Zespół Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Grabowcu.

Tabela 11. Liczba uczniów w Zespole Szkół w Grabowcu wg roczników w latach 2010-2014

LICZBA UCZNIÓW	ROK		
	2010/11	2012/13	2013/14
Dzieci w pałcówkach wychowania przedszkolnego	86	102	103
Uczniowie szkół podstawowych	260	231	226
Uczniowie szkół gimnazjalnych	167	153	135

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na jeden oddział w szkole podstawowej i gimnazjum przypada 19 dzieci. W Gminie Grabowiec, w przeciwieństwie do tendencji obecnie utrzymującej się w województwie lubelskim, nie obserwuje się drastycznego spadku liczby dzieci. W latach 2010-2012 liczba dzieci w grupie wiekowej 3-6 lat znacznie wzrosła z 147 w 2010 roku do 171 w 2012 roku. Tylko część z nich uczęszcza do przedszkola, co przedstawia tabela poniżej. W 2014 roku edukacją przedszkolną na terenie gminy objęte było około 65,3% populacji dzieci.

Tabela 12. Liczba dzieci w wieku 3-6 lat w Gminie Grabowiec

	2010	2011	2012	2013	2014
DZIECI OGÓŁEM W WIEKU 3-6 LAT	147	153	171	154	150
DZIECI OBJĘTE WYCHOWANIEM PRZEDSZKOLNYM W GMINIE (w %)	57,8	57,5	59,6	65,6	65,3
DZIECI OBJĘTE WYCHOWANIEM PRZEDSZKOLNYM W POWIECIE (w %)	42,5	48,3	53,6	59,3	54,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wskaźnik liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w gminie jest wyższy niż w powiecie zamojskim. Od 2010 roku wskaźnik ten rośnie. Celem jest objęcie wszystkich dzieci z terenu gminy wychowaniem przedszkolnym.

Jednym ze współczesnych wyznaczników jakości kształcenia jest komputeryzacja szkół. W tym zakresie Gmina Grabowiec osiągnęła dobre rezultaty. Na koniec 2012 roku wszystkie szkoły znajdujące się na jej terenie były wyposażone w sprzęt komputerowy oraz pracownie informatyczne z dostępem do Internetu. W pałcówkach szkolnych według danych GUS zainstalowanych było 86 komputerów, z czego 78 miało dostęp do Internetu. Ponadto należy wskazać, iż stan techniczny wszystkich budynków szkolnych można określić jako dobry.

Problemem Gminy Grabowiec, analogicznie do innych jednostek samorządu terytorialnego, jest i może w przyszłości być wysokość otrzymywanej z budżetu państwa subwencji oświatowej. Wydatki ponoszone przez gminę na funkcjonowanie oświaty to w pierwszej kolejności płace nauczycieli oraz bieżące utrzymanie i remonty budynków. Z uwagi na fakt, iż gmina zobligowana jest ponosić powyższe koszty, a wpływy z subwencji oświatowej są niższe niż realne potrzeby utrzymuje się deficyt, który pokrywany jest ze środków własnych samorządu. Oznacza to, że gmina bilansując wydatki na oświatę, zmniejsza m.in. swoją zdolność inwestycyjną.

Tabela 13. Wydatki na oświatę w Gminie Grabowiec w latach 2009-2014.

ROK	KWOTA ZŁ	WYNAGRODZENIA ZŁ
2009	3 795 383,63	2 392 521,45
2010	3 974 937,79	2 593 212,34
2011	4 021 315,99	2 718 561,56
2012	4 621 305,23	3 057 797,87
2013	4 931 123,06	3 162 031,20
2014	5 104 915,25	3 042 997,97

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Celem gminy jest stworzenie zintegrowanego systemu zajęć pozalekcyjnych, umożliwiających wyrównanie szans dzieciom i młodzieży z terenów wiejskich w dostępie do edukacji, a w szczególności do innowacyjnych metod nauki. Pożądanym jest również stworzenie systemu stypendialnego dla najbardziej uzdolnionych uczniów z terenu gminy. Jednym z kluczowych zadań władz gminy wydaje się być także zorganizowanie rozszerzonych zajęć języków obcych i zajęć sportowych.

3.2.6. Infrastruktura sportowa

Infrastrukturę sportową w gminie tworzą obiekty zlokalizowane przy Zespole Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Grabowcu tj. hala sportowa i wielofunkcyjny obiekt rekreacyjno- sportowy, który został otwarty w listopadzie 2014 roku. Obiekt ten jest otwarty i dostępny dla społeczności Gminy Grabowiec. Ważnym wydarzeniem sportowym na terenie gminy była organizacja w hali sportowej w listopadzie 2015 roku VI Mistrzostw Polski Księży w Piłce Siatkowej. Od lat także na terenie szkoły funkcjonuje siłownia z której mogą korzystać uczniowie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej. Na terenie gminy nie ma krytej pływalni, program nauki pływania dzieci i młodzieży najczęściej odbywa się w Zamościu.

Na terenie gminy obecnie nie działa żaden Klub Sportowy. W Zespole Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Grabowcu została utworzona klasa sportowa. Dodatkowo dla młodzieży i dorosłych z terenu gminy od października 2015 roku organizowane są zajęcia sportowe w Hali Sportowej. Głównym ich działaniem jest m.in. krzewienie i rozwijanie sportu a także kształtowanie pozytywnych cech charakteru i osobowości. Gmina powinna kontynuować działania podnoszące jakość infrastruktury sportowej i rozwijać współpracę w zakresie organizowania imprez o charakterze sportowym.

3.2.7. Infrastruktura kultury

Działalnością kulturalno-oświatową w Gminie Grabowiec zajmuje się Gminny Ośrodek Kultury i Gminna Biblioteka Publiczna. W skład infrastruktury kultury wchodzi także świetlice wiejskie w miejscowościach: Bereść, Cieszyn, Grabowiec, Grabowiec-Góra, Henrykówka, Majdan Tuczepski, Ornatowice, Rogów, Szystowice, Skomorochy Duże, Skomorochy Małe, Skibice, Siedlisko, Tuczepy, Wólka Tuczepska, Wolica Uchańska i Żurawłów, które są podstawowymi placówkami kulturalnymi na wsiach w zakresie organizowania uroczystości lokalnych. Lokalizacja świetlic wiejskich jest ściśle związana z siedzibami jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej. Istnieją też świetlice wiejskie nie związane z OSP w miejscowościach Czechówka i Grabowczyk. Zakres działalności Gminnego Ośrodka Kultury obejmuje stałą współpracę z dziećmi i młodzieżą i organizuje m.in. zajęcia plastyczne, taniec sceniczny, spotkania integracyjne oraz imprezy, koncerty, wystawy i spotkania. GOK posiada także 2 pracownie komputerowe z dostępem do Internetu, oferuje wynajem sal szkoleniowych oraz obsługę techniczną imprez. Pracownia Orange powstała w 2012 roku w ramach ogólnopolskiej akcji społecznej skierowanej do mieszkańców małych miejscowości,

której celem jest zapewnienie lepszego dostępu do technologii i informacji. Druga pracownia powstała w ramach projektu „Wioska internetowa – kształcenie na odległość na terenach wiejskich” realizowanego przez konsorcjum: Fundacji Regionalnej Agencji Promocji Zatrudnienia z Dąbrowy Górniczej i Przedsiębiorstwa Telekomunikacyjnego Optoland S.A. W ramach tego działania na terenie całego kraju powstały pracownie w Ochotniczych Strażach Pożarnych - 693 Centra Kształcenia, które zostały wyposażone nie tylko w sprzęt komputerowy i łącza szerokopasmowe ale również w bogaty zestaw programów e-learningowych. Ochotnicza Straż w Grabowcu nie dysponowała odpowiednią salą, w związku z tym pracownia została umiejscowiona w Gminnym Ośrodku Kultury w Grabowcu.

Tabela 14. Księgozbiór i czytelnicy Gminnej Biblioteki w Grabowcu w latach 2007-2014

Gmina Grabowiec	KSIĘGOZBIÓR							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	wol.	wol.	wol.	wol.	wol.	wol.	wol.	wol.
	19325	17863	15309	11156	8771	8557	9176	8890
	CZYTELNICY W CIĄGU ROKU							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
	538	537	470	498	486	472	476	486

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zarówno Gminny Ośrodek Kultury jak i biblioteka wychodzą naprzeciw potrzebom i wymaganiom mieszkańców. Historia Gminnej Biblioteki Publicznej w Grabowcu sięga 1949 roku od 870 woluminów. W 1986 roku biblioteka otrzymała tytuł „Najaktywniejszej biblioteki i najlepszego bibliotekarza”. Biblioteka służy rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb czytelniczych, edukacyjnych i informacyjnych społeczeństwa oraz upowszechnianiu wiedzy i nauki. Zapewnia mieszkańcom bieżący dostęp do szerokiego spektrum materiałów bibliotecznych i informacyjnych.

W Gminie Grabowiec działa Kapela Ludowa powstała w 1982 roku przy Gminnym Ośrodku Kultury, która od początku lat dziewięćdziesiątych uczestniczy w imprezach lokalnych m.in. Dożynkach Gminnych i Powiatowych a także obchodach uchwalenia Konstytucji 3-go Maja. Gmina posiada również na swoim terenie Orkiestrę Dętą Gminnego Ośrodka Kultury w Grabowcu, która może się pochwalić ponad 30-letnim, nieprzerwanym stażem w działalności artystycznej. W Ośrodku Kultury w Grabowcu funkcjonuje także m.in. Dziecięcy Zespół Wokalny „Aniołki Karola” oraz śpiewająca grupa młodzieżowa „Seeking Dreams”. Dodatkowo przy parafii pw. św. Mikołaja w Grabowcu działa Chór parafialny.

W 1967 roku w Grabowcu powstała Regionalna Izba Pamięci dzięki inicjatywie Wacława Jaroszyńskiego. Zbiory muzealne są eksponowane w działach: archeologicznym, numizmatycznym, etnograficznym i historycznym i stale się powiększają.

Wspieraniem rozwoju społecznego, kulturalnego i gospodarczego mieszkańców Gminy Grabowiec zajmują się także stowarzyszenia. Na terenie Gminy Grabowiec prężnie działają m.in.: Zielony Żurawłów, Towarzystwo Przyjaciół Grabowca, Stowarzyszenie Wsi Rogów oraz Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego w Grabowcu. Duże znaczenie dla lokalnej ludności mają także obiekty sakralne administrowane przez Parafie Rzymsko – Katolickie tj. Parafia Rzymsko - Katolicka, kościół pw. św. Mikołaja w Grabowcu, Parafia Rzymsko - Katolicka, kościół pw. św. Anny w Tuczępach oraz Kaplice (dojazdowe) w Ornatowicach i Skomorochach Dużych administrowane przez Parafię w Grabowcu. Parafie administrują również cmentarze wyznaniowe w Grabowcu i Tuczępach.

W październiku 2015 roku w Gminnym Ośrodku Kultury w Grabowcu rozpoczął działalność „Klub Aktywni 50 +”. Dla niektórych, jest to jedna z nielicznych okazji spędzenia czasu, w towarzystwie osób, w zbliżonym wieku, gdzie można wspólnie pośpiewać, wypić herbatę, dowiedzieć się czegoś ciekawego.

Gmina Grabowiec jest również członkiem Lokalnej Grupy Działania „Ziemia Zamojska”. Za pośrednictwem LGD podmioty, które do niej należą (gminy, stowarzyszenia gminne, przedsiębiorcy) mogą pozyskiwać środki na określone działania.

3.2.8. Opieka zdrowia i społeczna

Na utrzymanie właściwego poziomu warunków życia mieszkańców gminy wpływa prawidłowe funkcjonowanie podstawowej opieki zdrowotnej i opieki społecznej. Zadania pomocy społecznej wynikające z programów rządowych, mających na celu ochronę poziomu życia osób, rodzin i grup społecznych oraz rozwój specjalistycznego wsparcia realizuje Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej.

Ośrodek ten posiada Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2006-2015. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Grabowiec ma stanowić podstawę do realizacji względnie trwałych wzorów interwencji społecznych, podejmowanych w celu zmiany (poprawy) tych stanów rzeczy (zjawisk) występujących w obrębie danej społeczności, które oceniane są negatywnie. Dokument charakteryzuje w szczególności działania publicznych i prywatnych instytucji rozwiązujących kwestie społeczne, podejmowane dla poprawy warunków zaspokojenia potrzeb przez wybrane kategorie osób i rodzin.

Ze względu na niski stopień zamożności społeczeństwa efektywność działań Gminny Ośrodek Opieki Społecznej jest jednym z ważniejszych elementów zapewnienia zrównoważonego rozwoju społecznego. Z różnorodnych świadczeń pieniężnych w 2011 roku skorzystało 111 rodzin, w 2012 roku-126 rodzin, w 2013 roku - 134 rodzin a w 2014 roku – 106 rodzin.

Tabela 15. Formy pomocy społecznej w Gminie Grabowiec w latach 2011-2014.

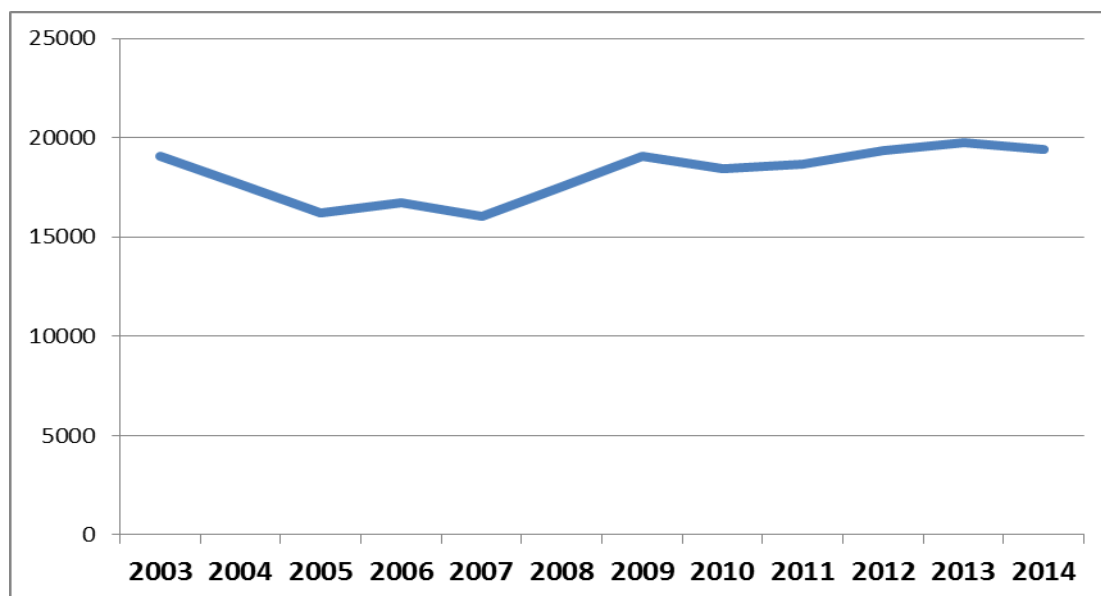
L.P.	FORMY POMOCY	LICZBA OSÓB KORZYSTAJĄCYCH			
		2011	2012	2013	2014
1.	Zasiłki okresowe	144	160	228	194
2.	Domy Pomocy Społecznej	8	8	8	10
3.	Zasiłki stałe	28	23	21	26
4.	Usługi opiekuńcze	1	-	1	-
5.	Zasiłki celowe na pokrycie wydatków powstałych w wyniku zdarzenia losowego	3	-	2	4
6.	Zasiłki celowe i w naturze w tym specjalne celowe	260	264	214	116
7.	Sprawienie pogrzebu	1	1	1	-
8.	Schronienie	-	-	1	3
9.	Pomoc Państwa w zakresie dożywiania	175	196	185	141
10.	Praca socjalna	882	1033	1100	868

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy w Grabowcu.

W 2011 roku województwo lubelskie miało najwyższy w Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem (31,3%, kraj 17,7%). Zgodnie z danymi zawartymi w Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2014-2020, w 2012 roku liczba osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej z powodu ubóstwa w powiecie zamojskim wynosi 52,1%, co stanowi ponad połowę osób korzystających z pomocy społecznej. Wskaźnik ten dla Gminy Grabowiec wynosi 39,1%. Największą grupę osób objętą pomocą społeczną na terenie powiatu zamojskiego stanowią osoby dotknięte ubóstwem i bezrobociem.

Służba zdrowia w gminie opiera swoją działalność na Niepublicznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej, aptece i dwóch gabinetach dentystycznych. Ze specjalistycznych usług medycznych mieszkańcy korzystają najczęściej w Zamościu, Hrubieszowie oraz w Lublinie. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Grabowcu świadczy usługi w następujących gabinetach: lekarza rodzinnego, punktu szczepień i gabinetu zabiegowego. Liczba porad lekarskich udzielonych na terenie gminy, kształtuje się na podobnym poziomie, z niewielkim wzrostem w ostatnich latach co przedstawia wykres poniżej.

Wykres 5. Liczba porad lekarskich udzielonych w Gminie Grabowiec w latach 2007-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Problemy zdrowotne mieszkańców gminy nie odbiegają od statystycznie najczęściej występujących problemów zdrowotnych mieszkańców środowiska wiejskiego. Dominują choroby układu krążenia i choroby narządu ruchu. Obserwuje się również wzrost otyłości oraz cukrzycy.

Tabela 16. Wydatki budżetu Gminy Grabowiec na ochronę zdrowia w latach 2010-2014

Wydatki budżetu gminy w Dziale 851- Ochrona zdrowia	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
ogółem	zł	11121,00	32482,88	19624,78	20776,43	22435,46
wydatki bieżące ogółem	zł	11121,00	32482,88	19624,78	20776,43	22435,46
wydatki bieżące na wynagrodzenia	zł	6860,00	9170,00	8799,00	8220,00	9670,00
wydatki bieżące na zakup materiałów i usług	zł	2261,00	19312,88	6765,78	6656,43	5965,46
wydatki bieżące jednostek budżetowych ogółem	zł	9121,00	28982,88	17224,78	14876,43	15635,46
dotacje	zł	2000,00	3500,00	2400,00	5900,00	6800,00
wydatki w rozdziale 85154 - Przeciwdziałanie alkoholizmowi	zł	10621,00	32132,88	19124,78	20776,43	21935,46

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Uzasadnione jest podnoszenie jakości dostarczanych usług zdrowotnych i zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców gminy. Wsparcie infrastruktury zdrowotnej pozwoli na poprawę jakości, zwiększenie dostępności i zmniejszenie dysproporcji w dostępie do specjalistycznych świadczeń opieki zdrowotnej.

3.2.9. Bezpieczeństwo publiczne

Ochronę przeciwpożarową na terenie gminy zapewniają jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej wspierane przez zawodową Komendę Miejską Państwowej Straży Pożarnej w Zamościu. Główną rolę w przypadku prowadzenia działań ratowniczo-gaśniczych na większą skalę, odgrywają jednostki OSP w Grabowcu, Grabowcu-Górze, Ornatowicach i Tuczępach, które wykorzystują w swoich działaniach samochody gaśnicze oraz specjalistyczny sprzęt do prowadzenia działań ratowniczych. Dwie jednostki OSP (Grabowiec i Grabowiec-Góra) wchodzi w skład Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Sprzęt którym dysponują umożliwia sprawne i szybkie przeprowadzania akcji ratunkowych.

Ochotnicze Straże Pożarne na terenie gminy zorganizowane są w dwóch typach jednostek pożarniczych - w zależności od wyposażenia technicznego. Jednostki typu „S” wyposażone w samochody gaśnicze w miejscowościach: Grabowiec, Grabowiec-Góra, Majdan Tuczępski, Ornatowice, Skomorochy Małe, Wolica Uchańska, Bereść, Tuczępy. Jednostki typu „M” wyposażone tylko w motopompy w miejscowości: Cieszyn, Henrykówka, Rogów, Skomorochy Duże, Szystowice, Skibice, Wólka Tuczępska, Żurawłów. W systemie Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego – są jednostki OSP w Grabowcu i OSP w Grabowcu-Górze.

Tabela 17. Wydatki budżetu Gminy Grabowiec na bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa w latach 2010-2014

Gmina Grabowiec	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
Wydatki budżetu gminy w Dziale 754 - Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa						
ogółem	zł	269956,25	226166,08	205276,28	210492,40	172911,88
wydatki bieżące ogółem	zł	254756,25	225466,08	180591,60	210492,40	153533,08
wydatki bieżące na wynagrodzenia	zł	40132,77	51123,41	38913,31	41708,91	44887,86
wydatki bieżące na zakup materiałów i usług	zł	144529,74	144552,69	107221,20	135359,83	82802,12
świadczenia na rzecz osób fizycznych	zł	28566,08	14125,43	13795,74	14400,75	13582,29
wydatki bieżące jednostek budżetowych ogółem	zł	199597,74	210340,65	162645,86	190901,65	139290,79
wydatki majątkowe ogółem	zł	15200,00	700,00	24684,68	0,00	19378,80
wydatki majątkowe inwestycyjne	zł	15200,00	700,00	24684,68	0,00	19378,80

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie Gminy Grabowiec nad bezpieczeństwem mieszkańców i porządkiem publicznym czuwa Posterunek Policji w Miączynie. Najczęściej występującym zdarzeniem na terenie gminy w 2013 roku były kolizje drogowe. W celu podniesienia standardu bezpieczeństwa publicznego niezbędnym elementem wydaje się być zastosowanie monitoringu w miejscach niebezpiecznych oraz najczęściej uczęszczanych. Znacząco bezpieczeństwo podniosą inwestycje w oświetlenie drogowe w miejscach niebezpiecznych, pasy drogowe oraz dalsza budowa chodników i ścieżek rowerowych.

3.3. Gospodarka Gminy

3.3.1. Rolnictwo

Gmina Grabowiec jest gminą rolniczą. W strukturze gruntów użytki rolne zajmują 11 175 ha, natomiast grunty orne zajmują powierzchnię 9 292 ha. Gmina posiada gleby o najwyższych klasach bonitacyjnych. Gmina znajduje się w rejonie glebowo - rolniczym Działy Grabowieckie. W zachodniej części gminy przeważają gleby płowe w kompleksie z brunatnymi utworzone z lessów. Natomiast w części wschodniej wykształciły się gleby brunatne w kompleksie z płowymi utworzone z lessów. Gleby klasy I-III zajmują ponad 80% użytków rolnych. Zarówno gleby brunatne jak i płowe podatne są na erozję wodną powierzchniową. Już przy spadkach terenu 6% zaznacza się znaczny spadek zawartości próchnicy. W związku z powyższym obserwuje się występowanie spadków gleb kl. I.

Tabela 18. Struktura gruntów w Gminie Grabowiec (w ha)

Lp.	Rodzaj gruntów:	Jednostka miary (ha)
1	Użytki rolne w tym: grunty orne sady łąki trwałe pastwiska trwałe grunty rolne zabudowane grunty pod stawami grunty pod rowami	11175 9292 87 1191 166 326 72 29
2.	Grunty leśne oraz zadrzewienia i zakrzewienia, w tym: las zadrzewienia i zakrzewienia	1348 1322 26
3.	Grunty zabudowane i zurbanizowane	307
4.	Grunty pod wodami	80
5.	Nieużytki	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec.

Teren Zamojszczyzny jest jednym z największych w województwie producentów zbóż. Gmina Grabowiec posiada bardzo korzystne warunki naturalne i glebowe, znajduje się w obszarze potencjalnego „zagłębia żywnościowego kraju”. Jednak z uwagi na specyfikę terenu (cenne, chronione obszary przyrodnicze, Główny Zbiornik Wód Podziemnych, walory turystyczno – krajobrazowe oraz erozja gleb) wymaga specjalnej uwagi i odpowiedniej polityki zarządczej. Według Aktualizacji Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Zamojskiego Grabowiec jest gminą o najwyższym udziale gleb chronionych.

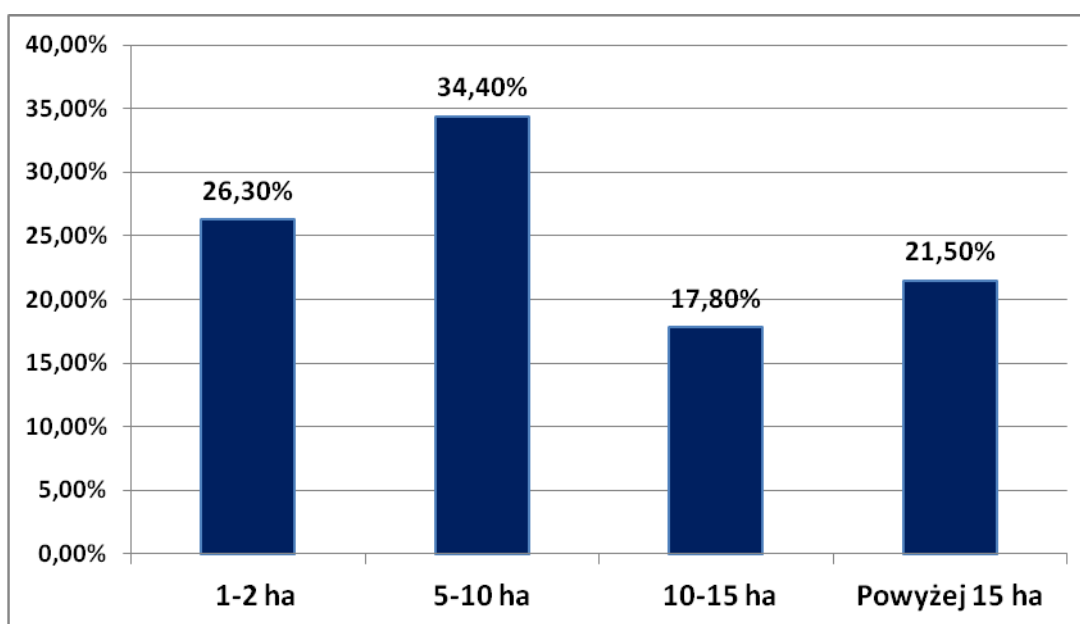
Na podstawie danych Urzędu Gminy na terenie gminy przeważają gospodarstwa 5-10 ha, które stanowią ponad 34% wszystkich gospodarstw oraz gospodarstwa 1-5 ha, które stanowią ponad 26%.

Tabela 19. Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Gminie Grabowiec.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTWA W HA	LICZBA GOSPODARSTW
1 -5 ha	209
5 -10 ha	272
10 -15 ha	140
Powyżej 15 ha	172
Razem	793

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec

Wykres 6. Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych w Gminie Grabowiec.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec

Główne kierunki produkcji rolnej na jej terenie to uprawa zbóż, uprawy przemysłowe i uprawa rzepaku (Wg danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 roku). Na terenie gminy funkcjonują głównie gospodarstwa indywidualne. Analizując sytuację ekonomiczną Gminy Grabowiec, można stwierdzić, że jest to gmina o dominującej funkcji rolniczej. Produkcja rolna dominuje jako miejsce zatrudnienia i źródło dochodów mieszkańców gminy. Stąd konieczne są działania na rzecz dywersyfikacji działalności rolniczej i pozyskiwanie dodatkowych źródeł dochodów.

Tabela 20. Powierzchnia zasiewów w Gminie Grabowiec (PSR 2010)

Gmina Grabowiec	Jednostka miary	2010
Powierzchnia zasiewów wg rodzaju gospodarstwa		
gospodarstwa indywidualne		
ogółem	ha	8605,44
zboża razem	ha	6373,65
zboża podstawowe z mieszkankami zbożowymi	ha	6339,93
pszenica ozima	ha	4432,47
pszenica jara	ha	490,14
żyto	ha	82,65
jęczmień ozimy	ha	41,92
jęczmień jary	ha	879,23
owies	ha	89,00

pszenżyto ozime	ha	112,47
pszenżyto jare	ha	16,57
mieszkanki zbożowe ozime	ha	12,06
mieszkanki zbożowe jare	ha	183,42
kukurydza na ziarno	ha	29,50
ziemniaki	ha	155,11
uprawy przemysłowe	ha	1699,83
buraki cukrowe	ha	379,63
rzepak i rzepik razem	ha	1316,00
strączkowe jadalne na ziarno razem	ha	12,86
warzywa gruntowe	ha	15,95

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 21. Pogłowie zwierząt gospodarskich w Gminie Grabowiec (PSR 2010)

Gmina Grabowiec	Jednostka miary	2010
Pogłowie zwierząt gospodarskich (bydło, trzoda chlewna, konie, drób)		
gospodarstwa indywidualne		
liczba gospodarstw		
bydło razem	-	405
bydło krowy	-	379
trzoda chlewna razem	-	241
trzoda chlewna lochy	-	70
konie	-	33
drób ogółem razem	-	517
drób ogółem drób kurzy	-	511
zwierzęta gospodarskie		
bydło razem	szt.	2727
bydło krowy	szt.	1110
trzoda chlewna razem	szt.	1205
trzoda chlewna lochy	szt.	118
konie	szt.	76
drób ogółem razem	szt.	15169
drób ogółem drób kurzy	szt.	11897

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na obszarze gminy proponuje się intensywny rozwój rolnictwa także ekologicznego. Rozwój ten wymaga jednak pewnych ograniczeń, które dotyczą terenów rolnych leżących w obrębie Działów Grabowieckich i Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP 407). Obszar GZWP 407 dla gospodarki rolnej stwarza ograniczenia dotyczące głównie nawożenia, ochrony roślin oraz lokalizacji ferm hodowlanych.

3.3.2. Przedsiębiorczość

Analizując sytuację ekonomiczną Gminy Grabowiec należy stwierdzić, że jest to gmina o dominującej funkcji rolniczej. Dla większości mieszkańców gminy ważnym źródłem utrzymania jest rolnictwo. Produkcja przemysłowa jest znikoma i jest funkcją uzupełniającą. Produkcja rolna dominuje jako miejsce zatrudnienia i źródło dochodów. Gospodarstwa rolne zajmujące się produkcją żywności w postaci surowców, jak i finalnych produktów spożywczych. Profil gospodarczy Gminy Grabowiec kształtowany jest w dużym stopniu i uzależniony od rozwoju sektora małych i średnich firm. Poziom rozwoju ekonomicznego jest dość niski. W 2013 roku w gminie (wg rejestru REGON) funkcjonowało 174 podmiotów gospodarczych z czego 14 w sektorze publicznym a 152 w sektorze prywatnym.

Większość podmiotów gospodarki na terenie gminy stanowiło własność osób fizycznych. Udział wpływów z podatku dochodowego od osób fizycznych w 2013 roku w dochodach własnych gminy wyniósł

26,5%. Najbardziej rozwinięta jest działalność w zakresie handlu, związane jest to z małym nakładem środków finansowych na jej prowadzenie. Brakuje średniej wielkości zakładów produkcyjnych, powoduje to wysoki stopień bezrobocia i mały dynamizm rozwojowy. Ze względu na dominację rolnictwa w gospodarczym obrazie gminy należy uwzględnić rozwój istniejących oraz tworzenie nowych zakładów przemysłu rolno – spożywczego, umożliwiając wielofunkcyjny rozwój i alternatywne źródła zatrudnienia i dochodów.

Liczba podmiotów gospodarki narodowej przypadająca na 10 tys. mieszkańców wynosi 406 i jest trochę niższa od wartości dla powiatu zamojskiego, która wynosi 569. Niższy jest także wskaźnik liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców który dla gminy wynosi 298, a dla powiatu zamojskiego 460. Wskaźnik pracujących na 1000 mieszkańców wynosił na koniec 2014 roku 40 osób i zmniejszył się od 2010 roku o 5 osób, jednak był on znacznie niższy niż dla powiatu zamojskiego, który w 2014 roku wynosił 89 osób.

Do większych firm działających na terenie gminy należą:

- Przedsiębiorstwo Wielobranżowe ROTEX Robert Tadla, filia w Grabowcu,
- Firma Kamieniarska Road Memory Sławomir Chudoba,
- "Krauze" S.C. Grzegorz Krauze Łukasz Krauze Marcin Krauze,
- Firma Domart s.j. Artur Żółkiewski,
- Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „Jurex”

Na terenie gminy funkcjonują inne zakłady pracy/instytucje w obszarze świadczenia usług dla mieszkańców są to m.in.: Zespół Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Grabowcu, Urząd Gminy Grabowiec, Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna w Grabowcu, Niepubliczny Zakład Opieki Społecznej w Grabowcu oraz sklepy spożywcze, sklepy z materiałami budowlanymi, częściami do maszyn rolniczych i ciągników.

Sporządzenie kompleksowej oferty terenów inwestycyjnych w obszarze gminy stanowi ważne narzędzie w zakresie pozyskiwania inwestorów oraz kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej i polityki inwestycyjnej w sferze społecznej, infrastruktury ekonomicznej i technicznej.

1.3.3. Turystyka

Rozwój turystyki może stanowić dużą szansę dla ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Grabowiec. Posiadane elementy potencjału turystyczno-rekreacyjnego, np.: rezerwat przyrody, zabytki, czyste środowisko czy lokalne wydarzenia/imprezy wymagają pogłębionej analizy, a w jej następstwie istotnych zmian w postaci wykreowania z nich lokalnych produktów i usług turystycznych. Planowane w tym zakresie działania gminy powinny zdecydowanie nawiązywać do uwarunkowań przyrodniczych, ochrony podstawowych procesów ekologicznych, ochrony wartości kulturowych, ale również wykorzystywać nowoczesne, a nawet innowacyjne metody i technologie, osiągając przez to charakter zrównoważonego rozwoju. Rozwój turystyki i rekreacji na terenie gminy uzależniony jest od wykorzystania jej naturalnych walorów przyrodniczych i kulturowych oraz zastosowania kompleksowych rozwiązań i niszy w dziedzinie zagospodarowania turystycznego. Nie bez znaczenia pozostaje także pozyskanie i wykorzystanie zewnętrznych źródeł finansowania dla rozwoju bazy turystyczno-rekreacyjnej. Dodatkowo należy także szczególnie podkreślić rolę konsultacji społecznych z mieszkańcami gminy dotyczących planowanych decyzji jej władz w zakresie kierunków rozwoju turystyki.

Gmina Grabowiec ma szansę na rozwój następujących typów turystyki kwalifikowanej i specjalistycznej:

1. Turystyka krajoznawcza i kulturowa – wykorzystująca najcenniejsze walory i miejsca dziedzictwa kulturowego.

2. Turystyka specjalistyczna – związana z określonymi walorami środowiska przyrodniczego bądź warunkami społecznymi, którymi masowy ruch turystyczny nie jest zainteresowany np. turystyka rowerowa czy turystyka jeździecka.

Zadaniem priorytetowym w zakresie rozwoju turystyki na terenie gminy wydaje się być stałe poszerzanie i zwiększanie oferty turystycznej. Ponadto rozbudowy wymaga baza gastronomiczna i noclegowa, jak i rozbudowa wszelkiego rodzaju miejsc rekreacji. Rolą samorządu lokalnego jest zatem realizacja, stymulowanie i ułatwianie tych działań, np. poprzez pozyskiwanie środków zewnętrznych, stałą współpracę z lokalnym biznesem turystycznym czy wprowadzanie ułatwień dla przedsiębiorców z branży turystycznej, np.: w postaci ulg podatkowych.

Obecnie na terenie gminy znajduje się jedno miejsce noclegowe - Szkolne Schronisko Młodzieżowe działające przy Zespole Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Grabowcu, jego zakres działalności na przestrzeni lat przedstawia tabela poniżej. Dysponuje ono 40 miejscami noclegowymi (pokoje 2-, 3-, 4-, 5- i 6-osobowe), łazienkami z prysznicem i świetlicą. Posiada samoobsługową kuchnię wyposażoną w sprzęt niezbędny do przygotowywania posiłków a także parking. W okresie ferii zimowych i wakacji letnich turyści mogą korzystać z dużej sali gimnastycznej, a także z boiska wielofunkcyjnego. Na terenie obiektu znajdują się stojaki na rowery i narzędzia do naprawy rowerów. Od 2015 roku Szkolne Schronisko Młodzieżowe jest obiektem, które uzyskało status Miejsca Przyjaznego Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo. Green Velo to jeden z największych w Polsce turystycznych i rowerowych przedsięwzięć inwestycyjno-promocyjnym. Jest to wielka trasa rowerowa biegnąca przez 5 województw Polski Wschodniej: podkarpackie, świętokrzyskie, lubelskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie. Główną ideą powstania szlaku było poniesienie atrakcyjności turystycznej regionów Polski Wschodniej, aktywizacja lokalnych samorządów oraz przedsiębiorczości do inwestowania w turystykę rowerową oraz stworzenie niepowtarzalnego produktu turystycznego przyciągającego turystów i inwestorów.

Tabela 22. Turystyczne obiekty noclegowe w Gminie Grabowiec w latach 2010-2014

TURYSTYCZNE OBIEKTY NOCLEGOWE	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
szkolne schroniska młodzieżowe						
obiekty ogółem w tym całoroczne	ob.	1	1	1	1	1
miejsca noclegowe ogółem w tym całoroczne	msc.	24	35	35	40	40
korzystający z noclegów ogółem I-XII	osoba	146	179	117	238	198
korzystający z noclegów turyści zagraniczni I-XII	osoba	0	0	0	3	21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki jest podstawowym elementem do wykreowania kompleksowej oferty turystycznej gminy. Na współczesnych rynkach turystycznych kluczowe znaczenie dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej oraz zajęcia dominującej pozycji mają produkty turystyczne, które cechuje unikalność i oryginalność, komplementarność oraz łatwa dostępność i wysoka jakość usług. Największą popularnością cieszą się produkty powstałe na bazie istniejącego regionalnego i lokalnego potencjału, inspirowane walorami naturalnymi i kulturowymi, stając się tym samym wyjątkową ofertą turystyczną. Bogate walory środowiska naturalnego oraz różnicowany i ciekawy krajobraz kulturowy Gminy Grabowiec predestynują ten obszar do rozwoju atrakcyjnych produktów turystycznych. Kluczowym elementem może być utworzenie miejsc wypoczynku i rekreacji na trasie Zamość - Hrubieszów – Zosin; Chełm - Wojsławice - Grabowiec oraz Zamość - Hrubieszów. Na terenie gminy znajdują się także potencjalne wsie letniskowe min. Majdan Tuczępski, Czechówka, Szystowice, Szczelatyn, Dańczypol, Henrykówka, Siedlisko, Hołużne.

3.3.4. Odnawialne źródła energii

Rozwój Odnawialnych Źródeł Energii (OZE) jest jednym z ważniejszych celów strategii inteligentnego, zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju regionów Unii Europejskiej. Pakiet energetyczno-klimatyczny zakłada zwiększenie do 20% udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu w roku 2020. Zgodnie z ustawą Prawo energetyczne odnawialnym źródłem energii jest źródło wykorzystujące w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalną, fal, prądów i pływów morskich, spadku rzek oraz energie pozyskiwana z biomasy, biogazu wysypiskowego, a także biogazu powstałego w procesach odprowadzenia lub oczyszczania ścieków albo rozkładu składowanych szczątków roślinnych i zwierzęcych.

W związku z tym, województwo lubelskie zamierza przyczynić się do zwiększenia wykorzystania niekonwencjonalnych źródeł energii w bilansie ogólnym. Założenia priorytetu są spójne ze *Strategicznym Planem Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020, z perspektywą do roku 2030 (SPA 2020)* w zakresie dotyczącym zapewnienia zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w warunkach zmian klimatu oraz zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego i dobrego stanu środowiska.

Obszar prawie całego województwa lubelskiego, jak i Gminy Grabowiec znajduje się w bardzo korzystnej strefie, gdzie roczne sumy promieniowania słonecznego kształtują się w przedziale 1050 - 1150 kWh/m². W celu wykorzystania potencjału słońca Gmina Grabowiec powinna propagować ideę umieszczania instalacji fotowoltaicznych na budynkach użyteczności publicznej, dachach domów mieszkalnych nachylonych w kierunku południowym, terenach w pobliżu instalacji oświetlenia dróg publicznych (zasilanie autonomiczne energooszczędnego oświetlenia dróg), terenach marginalnych np. rekultywowanym wysypisku śmieci. Wieloletni Plan Inwestycyjny Gminy Grabowiec na lata 2015-2025 zakłada instalację paneli fotowoltaicznych na budynku Urzędu Gminy Grabowiec.

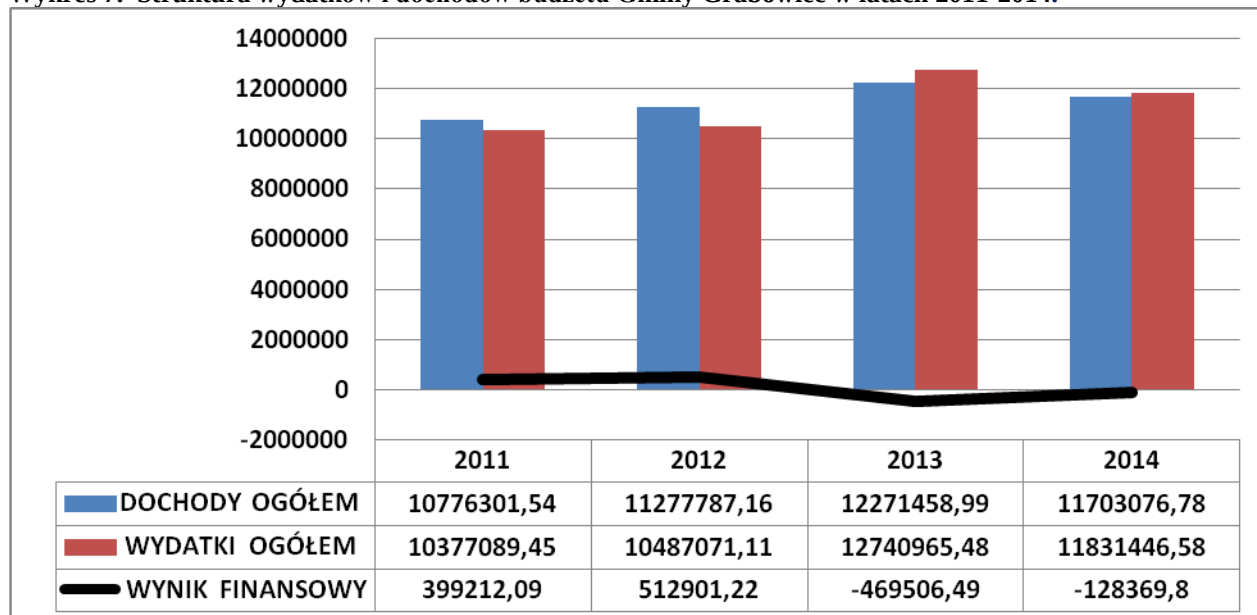
Powiat zamojski znajduje się w strefie korzystnych zasobów energii wiatru. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego zakłada lokalizację elektrowni wiatrowej. Ustalenie lokalizacji turbin wiatrowych może się odbywać w zakresie obszarów, na których rozmieszczone będą urządzenia wytwarzające energię z odnawialnych źródeł energii o mocy przekraczającej 100 kW. Ostateczne określenie lokalizacji turbin wiatrowych nie może powodować dowolnego poszerzenia zasięgu stref ochronnych związanych z ograniczeniem w zabudowie oraz zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu wyznaczonych w studium.

3.3.5. Możliwości budżetowe i zdolność inwestycyjna gminy

Zdolność Gminy Grabowiec do inwestowania uzależniona jest głównie od struktury wydatków i dochodów budżetowych. Im wyższy dodatni bilans, tym większa liczba wolnych środków, które można przeznaczyć na inwestycje. Dochody budżetowe gminy w latach 2011 - 2014 kształtują się na podobnym poziomie. W 2013 roku zauważalny jest coraz większy wzrost dochodów z podatku od nieruchomości.

Budżet Gminy jest planem rocznym zawierającym dochody i wydatki związane z finansowaniem zadań własnych i zadań zleconych z zakresu administracji rządowej. Możliwości rozwoju gminy limitują osiągnięte dochody budżetowe. W pozycjach przychodów można wyróżnić różnego rodzaju subwencje i dotacje oraz dochody własne - podatki i opłaty gminne. Wśród wydatków są dwie pozycje: wydatki bieżące i inwestycje. Wydatki bieżące to przede wszystkim wynagrodzenia sfery budżetowej i wydatki rzeczowe ponoszone na utrzymanie między innymi różnych obiektów będących w gestii gminy. Budżet Gminy objęto analizą historyczną w latach 2011 - 2014.

Wykres 7. Struktura wydatków i dochodów budżetu Gminy Grabowiec w latach 2011-2014.

Źródło:

lo: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec.

Analizując strukturę dochodów budżetu gminy z tytułu podatków należy stwierdzić, iż największe źródło wpływów w dochodach własnych stanowi podatek rolny i podatek od nieruchomości. Generalnie w poszczególnych elementach dochodów budżetowych obserwuje się tendencje wzrostowe. Wysoki udział w dochodach gminy stanowi subwencja. Władze gminy powinny dążyć do wzrostu wpływów budżetowych – zarówno własnych jak i zewnętrznych. Zwiększanie środków budżetowych daje możliwość zwiększenia potencjału inwestycyjnego oraz lepszego zarządzania gminą. Wydatki ogółem budżetu gminy w analizowanym okresie ukształtowały się również na podobnym poziomie. Należy dążyć do zwiększania dochodów własnych oraz wzrostu ich udziału w dochodach ogółem, ponieważ jest to grupa dochodów w znacznej części zależna od władz decyzyjnych gminy. Im większy udział dochodów własnych w budżecie, tym łatwiejszy jest proces prognozowania budżetu na lata następne. Na wzrost dochodów własnych ma wpływ wzrost lokalnej bazy ekonomicznej, m. in. w wyniku realizowanych inwestycji. Duży nacisk należy położyć na rozwój działalności gospodarczej. To z kolei wpłynie na zwiększenie bazy podatkowej.

Tabela 23. Budżet Gminy Grabowiec w latach 2011-2014.

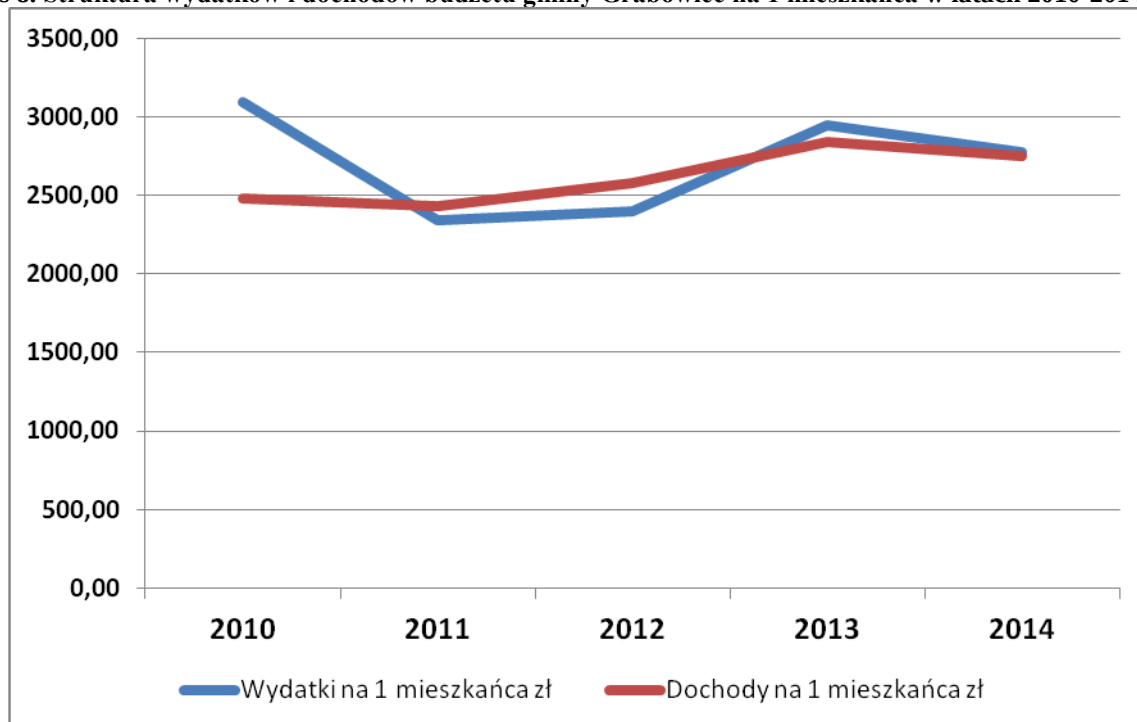
LP	BUDŻET	2011	2012	2013	2014
I.	DOCHODY OGÓŁEM	10.776.301,54	11.277.787,16	12.271.458,99	11.703.076,78
1	Podatki i opłaty pobierane przez gminę	1.347.608,95	1.496.609,85	1.693.665,77	1.973.622,21
	· podatek rolny	917.671,16	1.012.163,55	1.080.725,37	1.237.605,43
	· podatek od nieruchomości	261.398,84	286.329,30	315.696,50	313.341,64
	· podatek leśny	29.146,97	34.770,36	35.846,21	31.973,96
	· podatek od środków transportowych	16.774,00	18.548,45	17.824,00	16.294,00
	· podatek dochodowy od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą	7.681,46	4.439,03	3.059,82	2.974,06
	· podatek od spadków i darowizn	12.872,00	26.073,00	11.987,96	8.374,00
	· opłata skarbową	18.217,00	16.738,00	17.439,00	16.482,00
	· opłata targowa	14.150,00	13.811,00	23.856,00	22.143,00

	· pozostałe dochody	69.697,52	83.737,16	187.230,91	324.433,12
2	Udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa	568.722,00	663.593,00	670.016,00	822.009,00
3	Dotacje celowe z budżetu państwa	2.562.398,08	2.781.014,40	2.488.978,40	2.662.906,34
4	Środki na dofinansowanie zadań gminy ze źródeł pozabudżetowych	103.791,51	114.326,36	85.155,65	190.616,92
5	Subwencja ogólna	5.250.939,00	6.030.666,00	6.525.582,00	5.305.274,00
	· subwencja podstawowa	2.031.595,00	2.632.562,00	2.762.994,00	1.745.952,00
	· subwencja oświatowa	3.219.344,00	3.398.104,00	3.762.588,00	3.559.322,00
	· subwencja droga	-	-	-	-
II	WYDATKI OGÓŁEM	10.377.089,45	10.487.071,11	12.740.965,48	11.831.446,58
1	Wydatki inwestycyjne	714.963,23	323.712,95	1.701.674,45	949.335,68
2	Wydatki bieżące	9.662.126,22	10.163.358,16	11.039.291,03	10.890.110,90
	· wynagrodzenia	4.047.903,35	4.324.543,26	4.783.401,24	4.715.857,39
	· pochodne od wynagrodzeń	697.583,94	824.602,82	932.692,16	920.616,38
	· wydatki rzeczowe	468.755,82	396.625,55	607.952,73	511.524,12
	· dotacje	435.321,24	369.750,00	429.650,00	450.220,00
III	WYNIK FINANSOWY	399.212,09	512.901,22	- 469.506,49	- 128.369,80
IV	ŹRÓDŁO POKRYCIA DEFICYTU	-	-	środki własne	środki własne
	Stan zadłużenia na koniec roku z tytułu zaciągniętych kredytów i pożyczek	1.692.400,00	1.236.600,00	1.527.200,00	1.275.500,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec

Dochody Gminy Grabowiec na jednego mieszkańca najwyższe były w 2013 roku i wynosiły 2840,00 zł. W 2014 roku obserwujemy ich spadek, co obrazuje wykres poniżej. Wydatki na 1 mieszkańca w 2013 roku wynosiły 2949,00 zł. Strukturę wydatków i dochodów budżetu gminy na 1 mieszkańca na przestrzeni lat 2010-2014 przedstawia poniższy wykres.

Wykres 8. Struktura wydatków i dochodów budżetu gminy Grabowiec na 1 mieszkańca w latach 2010-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

3.4. Infrastruktura techniczna

3.4.1. Transport i komunikacja

Gmina Grabowiec ma dość dobrze rozwiniętą sieć dróg lokalnych ale ich stan techniczny niestety nie jest dobry. Na bieżąco odbywa się modernizacja dróg realizowana przez gminę w ramach projektów współfinansowanych ze środków europejskich, m.in. budowa drogi gminnej nr 110272 L w miejscowości Cieszyn. Systematycznie budowane są nowe odcinki chodników, a istniejące poddawane modernizacji. Sieć dróg na terenie Gminy Grabowiec tworzą drogi gminne, powiatowe. Sieć dróg gminnych zapewnia dojazd do wszystkich miejscowości, jednak są to drogi o zróżnicowanej nawierzchni. Na terenie gminy nie występują drogi krajowe, wojewódzkie oraz linie kolejowe.

Przez gminę przebiega 13 odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 70 km, ich charakterystykę przedstawia tabela poniżej. Drogi powiatowe łączą wszystkie ważniejsze miejscowości gminne ze sobą oraz głównymi relacjami kierunkowymi województwa.

Tabela 24. Wykaz dróg powiatowych na terenie Gminy Grabowiec

Lp	Numer drogi	Długość ogółem [km]	Długość Nawierzchni twardej [km]	Długość nawierzchni gruntowej [km]
a) DROGI POWIATOWE (nr drogi)				
1	1839 L	8,467	8,467	0,00
2	3228 L	4,122	2,880	1,242
3	3230 L	15,526	15,526	0,00
4	3231 L	5,410	5,140	0,00
5	3232 L	7,027	4,245	2,782
6	3233 L	7,084	7,084	0,00
7	3234 L	2,810	2,810	0,00
8	3235 L	4,047	1,860	2,187
9	3237 L	4,315	0,00	4,315
10	3238 L	4,410	4,410	0,00
11	3239 L	2,968	2,968	0,00
12	3241 L	3,425	2,344	1,081
13	3287 L	0,220	0,220	0,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec

Drogi gminne mają łączną długość około 44 km, poniżej przedstawiono ich wykaz z dokładnym opisem i długością. Przeważająca część wykazanych dróg gminnych to drogi dojazdowe z nawierzchnią gruntową, a ich stan techniczny nie jest dobry i wymaga modernizacji.

Tabela 25 . Wykaz dróg gminnych na terenie Gminy Grabowiec

Lp	Numer drogi	Przebieg drogi	Długość drogi ogółem [km]
1	110270L	w miejscowości Żurawłów (od drogi powiatowej 3239L relacji Szczelatyn - Rogów do drogi 3241L relacji Wolica Uchańska - Majdan Żukowski - Sitno)	1,5
2	110271L	Kolonia Szystowice - Henrykówka (od drogi powiatowej 3235L relacji- Szystowice - Ostrówek do drogi powiatowej 3230L relacji Skierbieszów - Grabowiec - Hrubieszów)	2,7
3	110272L	w miejscowości Cieszyn (do granicy gminy)	1,5
4	110273L	Czechówka - Hołużno (od drogi powiatowej 3232L relacji Czechówka - Hołużne - Ornatowice)	2,2
5	110274L	Tuczepy - Ostków (od drogi powiatowej 1839L relacji Wojsławice – Tuczepy- Grabowiec do drogi powiatowej 3232L relacji Czechówka - Hołużne – Ornatowice)	2,2
6	110275L	Skomorochy Duże - Majdan Tuczępski (od skrzyżowania z ciągiem powiatowym 3228L Majdan Tuczępski przez Skomorochy Duże do drogi powiatowej 3231L relacji Tuczepy – Szczelatyn)	2,3
7	110276L	od drogi powiatowej 1839L relacji Wojsławice - Tuczepy - Grabowiec do drogi gminnej 110273 L relacji Czechówka Hołużne	2,3
8	110277L	od drogi powiatowej 3233L relacji Uchanie - Grabowiec do drogi gminnej 110276L	2,9
9	110278L	od drogi powiatowej 110281L w Dańczypolu do drogi gminnej 110271L relacji Kolonia Szystowice - Henrykówka	2,3
10	110279L	w miejscowości Siedlisko (od drogi powiatowej nr 3230L relacji Skierbieszów-Grabowiec-Hrubieszów do drogi gminnej 110282L) (ul. Cmentarna)	1,2
11	110280L	w miejscowości Dańczypol (od drogi powiatowej 3230L relacji Skierbieszów Grabowiec - Hrubieszów przez skrzyżowanie z drogą gminną 110281 L do skrzyżowania z drogą gminną 110278 L relacji Dańczypol - Kol. Szystowice)	3,0
12	110281L	od drogi powiatowej 3233L do drogi gminnej 110280L z jednoczesną obsługą wsi Grabowczyk	1,0
13	110282L	od drogi powiatowej 3230 L relacji Skierbieszów - Grabowiec - Hrubieszów do drogi gminnej 110279 w miejscowości Siedlisko	2,0
14	110283L	Szerokie (od drogi powiatowej 3235L relacji Szystowice - Ostrówek - do końca zabudowy)	0,8
15	110284L	od drogi powiatowej 3239L relacji Szczelatyn - Rogów do końca zabudowy wsi Żurawłów do drogi gminnej 110270L relacji Żurawłów - Cieszyn	1,4
16	110285L	ciąg bezprzelotowy do obsługi wsi Cieszyn od drogi gminnej 110272 do końca zabudowy	1,3
17	110286L	od drogi gminnej 110272L do drogi gminnej 110270L - ciąg bezprzelotowy do obsługi wsi Cieszyn	1,1
18	110287L	od drogi powiatowej 3238L relacji Grabowiec - Góra - Rogów - Miączyn do końca zabudowy wsi Rogów (ciąg bezprzelotowy)	0,4
19	110288L	od drogi powiatowej 3230L relacji Skierbieszów - Grabowiec - Hrubieszów w miejscowości Bronisławka do drogi powiatowej 3230 L od strony wsch.	1,8
20	110289L	od drogi gminnej 110271L relacji Kolonia Szystowice - Henrykówka do końca zabudowy wsi Henrykówka	0,3
21	110290L	od drogi powiatowej 3228L - do końca zabudowy, do obsługi wsi Majdan	2,0
22	110291L	odcinki dróg położone w północno wschodniej części Grabowca od drogi powiatowej 3230L	1,1
23	110294L		
24	110295L		
25	110292L	od drogi powiatowej 3230L do drogi gminnej 110293L	0,5
26	110293L	od drogi powiatowej 3230L do drogi gminnej 110292L	1,2
27	110296L	obsługa zabudowy zagrodowej wsi Skomorochy Małe	2,4
28	110297L		
29	110298L		

30	110299L		
31	110300L		
32	110301L	uliczne przebiegi dróg w Grabowcu połączone bezpośrednio lub pośrednio do drogi powiatowej 3230L	1,4
33	110302L		
34	110303L		
35	110304L	ciągi przeznaczone do obsługi wsi Grabowiec-Góra połączone z drogą powiatową 3230L i 3238L	1,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Grabowiec

Głównym zadaniem w zakresie komunikacji drogowej jest zbudowanie układu komunikacyjnego zapewniającego zaspokojenie narastających potrzeb transportowych, z jednoczesnym uporządkowaniem ruchu i ograniczeniem jego uciążliwości. Wieloletni Plan Inwestycyjny Gminy Grabowiec na lata 2015-2025 zakłada remonty i modernizację istniejących odcinków dróg gminnych a także budowę chodników.

3.4.2. Gospodarka wodna, ściekowa i gospodarka odpadami

Według danych GUS w 2014 roku długość czynnej sieci wodociągowej w Gminie Grabowiec wynosiła 23,5 km. W sieć wodociągową wyposażone są miejscowości: Grabowiec, Grabowiec-Góra, Bronisławka, Tuczępy, Wólka tuczępska, Skibice, Ornatowice i Szystowice. Liczba przyłączy wodociągowych wynosi 602. Zgodnie z danymi GUS w 2014 roku z sieci wodociągowej korzystało 40,8% mieszkańców gminy. Na terenie gminy znajdują się dwie stacje wodociągowe w Grabowcu-Górze i Wólce Tuczępskiej.

Tabela 26. Sieć wodociągowa na terenie Gminy Grabowiec w latach 2010-2014

URZĄDZENIA SIECIOWE	Jednostka miary	2010	2011	2012	2013	2014
Wodociągi						
długość czynnej sieci rozdzielczej	km	23,5	23,5	23,5	23,5	23,5
przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	601	628	602	602	602
ludność korzystająca z sieci wodociągowej	osoba	1383	1418	1345	1328	1725
zużycie wody w gospodarstwach domowych ogółem na 1 mieszkańca	m3	11,7	11,7	11,5	11,8	11,7
Korzystający z instalacji w % ogółu ludności						
wodociąg	%	31,0	32,2	31,0	31,0	40,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina Grabowiec nie posiada sieci kanalizacyjnej w związku z powyższym na terenie gminy występuje problem utylizacji ścieków. Obecnie na terenie gminy funkcjonuje 35 małych przydomowych oczyszczalni ścieków. Ścieki gromadzone są w zbiornikach bezodpływowych i wywożone do gminnej oczyszczalni w Skierbieszowie i Nielew. Stąd też jednym z zadań priorytetowych dla gminy Grabowiec jest regulacja gospodarki wodno – ściekowej, która przyczyni się do poprawy jakości wód powierzchniowych oraz będzie stanowić ochronę środowiska wodno – gruntowego. W ramach inwestycji realizowanych w latach 2007-2013 zostały wybudowane przydomowe oczyszczalnie ścieków w miejscowości Ornatowice i Szystowice.

System gromadzenia i deponowania odpadów do końca 2010 roku odbywał się w Grabowcu. Od 2011 roku wszystkie nieczystości gminne trafiały na składowisko odpadów w Kolonii Dębowiec. W listopadzie 2014 roku otwarto Regionalny Zakład Zagospodarowania Odpadów (RZZO) w Dębowcu, który funkcjonuje, jako jeden z pięciu zakładów, będących w strukturze Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Sp. z o. o. w Zamościu. Zgodnie z Wojewódzkim Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Lubelskiego stanowi on Regionalną Instalację Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK), która przyjmuje odpady komunalne z miasta Zamość i przyległych gmin tj. Adamów, Grabowiec, Komarów- Osada,

Łabunie, Miączyn, Nielisz, Radecznica, Sitno, Skierbieszów, Stary Zamość, Sułów, Szczepleszyn, Gmina Zamość. RZZO położony jest w odległości około 10 km na północny-wschód od Zamościa, na gruntach Kolonii Dębowiec w sąsiedztwie składowiska odpadów komunalnych. Inwestycja została zrealizowana w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. W wyniku realizacji Projektu powstał zespół obiektów i instalacji do mechaniczno- biologicznego przetwarzania odpadów oraz kwatera do składowania odpadów ulegających biodegradacji. Dodatkowo Zakład w swojej strukturze posiada wydzielone magazyny przeznaczone na gromadzenie odpadów niebezpiecznych, które zostały wysegregowane z odpadów komunalnych.

3.4.4. Sieć elektroenergetyczna, gazowa i ciepłownictwo

Przez teren Gminy Grabowiec przebiegają linie SN 15 kV (nie ma linii 110 kV ani 30 kV). Stan techniczny sieci jest zadowalający. Odbiorcy energii elektrycznej z terenu gminy zasilani są z sieci napowietrznej. Sieć ta zapewnia wielostronne zasilanie podstawowe i rezerwowe głównych ciągów liniowych z kilku głównych punktów zasilających.

Na terenie gminy nie funkcjonuje sieć gazowa. Obecny brak sieci gazu ziemnego na terenie gminy powoduje, że mieszkańcy w szerokim zakresie stosują gaz butlowy propan-butan. Gazyfikacja będzie możliwa po doprowadzeniu gazociągu wysokiego ciśnienia i budowie stacji redukcyjnej.

W gminnej miejscowości w Grabowcu istnieje sieć ciepłownicza - kotłownia ekologiczna opalana słomą o wydajność - 1,1 MW - pierwotnie 800 kW. Długość sieci ciepłowniczej wynosi ok. 0,8 km a powierzchnia ogrzewanych pomieszczeń - 5145 m². Kotłownia została oddana do użytku w 1996 roku a w 2005 roku została zmodernizowana. Ciepło z kotłowni dostarczane jest do budynków użyteczności publicznej: Urzędu Gminy, Szkoły, Schroniska, Pawilonu Handlowego, Gminnego Ośrodka Zdrowia, Gminnego Ośrodka Kultury, Kościoła. Kotłownia dostarcza szeregu pozytywnych efektów ekonomicznych i ekologicznych. Mieszkańcy gminy natomiast pokrywają potrzeby ciepła z lokalnych źródeł ciepła, uzyskanego ze spalania paliwa stałego lub płynnego.

3.4.5 Sieć telekomunikacyjna

Łączność na terenie gminy oparta jest na centralach automatycznych. Głównym operatorem jest Orange Polska i szkielet sieci szerokopasmowej, który powstał w 2015 roku. Teren gminy objęty jest zasięgiem telefonii komórkowej wszystkich operatorów dostępnych na rynku polskim. Przewiduje się dalsze unowocześnianie sieci i urządzeń telekomunikacyjnych oraz wykorzystanie środków strukturalnych w celu stworzenia i rozbudowy bezprzewodowego, szerokopasmowego dostępu do Internetu.

4. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest podsumowaniem mocnych i słabych stron Gminy Grabowiec wynikających z uwarunkowań wewnętrznych oraz szans i zagrożeń zdeterminowanych w dużej mierze przez czynniki zewnętrzne. Uwarunkowania wewnętrzne rozwoju gminy wynikają z obecnej sytuacji w sferze zaspokojenia potrzeb społecznych, gospodarki lokalnej, ochrony środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, wyposażenia w infrastrukturę techniczną, finansową, współpracy gminy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego w kraju i za granicą. Uwarunkowania te analizowano w kategoriach silnych i słabych stron. Analiza potencjału i barier rozwojowych gminy obejmuje również uwarunkowania zewnętrzne określające potencjalne szanse i zagrożenia w rozwoju.

	POZYTYWNE	NEGATYWNE
	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
WEWNĘTRZNE	» Czyste środowisko naturalne i walory przyrodnicze » Położenie blisko miasta Zamościa » Walory turystyczno-krajoznawcze » Korzystne warunki do rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego i produkcji ekologicznej żywności » Aktywni mieszkańcy » Brak ruchu tranzytowego	» Niezadawalający stan techniczny dróg » Niezadawalający poziom infrastruktury sanitarnej » Niski poziom PKB per capita na 1 mieszkańca » Niska aktywność w zakresie działalności inwestycyjnej » Nieefektywna struktura gospodarki oparta na nisko dochodowym rolnictwie » Niski poziom przedsiębiorczości » Słaba aktywność w zakresie promocji » Wysoki poziom bezrobocia wśród mieszkańców » Niska liczba osób z wykształceniem wyższym » Mała liczba gospodarstw agroturystycznych » Niewystarczająca oferta kulturalna dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych » Brak specjalistycznych usług medycznych » Ograniczony dostęp do Internetu
ZEWNĘTRZNE	SZANSE	ZAGROŻENIA
	» Wykorzystanie szans rozwoju Gminy wynikających z funduszy strukturalnych (perspektywa finansowa 2014-2020) » Modernizacja i specjalizacja rolnictwa » Rozwój przedsiębiorczości i promocja przedsiębiorczości wśród ludzi młodych » Rozwój odnawialnych źródeł energii » Rozwój usług turystycznych i agroturystycznych na terenie gminy » Rozwój partnerstw lokalnych » Połączenie możliwości rozwoju terenów o potencjale turystycznym » Profesjonalizacja działań administracji publicznej » Pozyskiwanie inwestorów zewnętrznych » Rozwój infrastruktury technicznej » Rozwój społeczeństwa informacyjnego – zapewnienie mieszkańcom dostępu do Internetu » Współpraca ponadlokalna	» Odływ młodych dobrze wykształconych ludzi do dużych ośrodków miejskich oraz zagranicę » Niska aktywność w dziedzinie rozwoju działalności pozarolniczej » Wzrost uzależnienia mieszkańców od sfery socjalnej » Zwiększający się zakres zadań własnych gminy przy braku wsparcia finansowego z budżetu państwa. » Niestabilna polityka rolna państwa » Niekorzystne trendy demograficzne

Do głównych czynników zewnętrznych, mogących wpłynąć na rozwój Gminy Grabowiec, należy z pewnością zaliczyć:

- Przemiany w wymiarze przestrzennym, społecznym, gospodarczym i technologicznym dokonujące się na poziomie regionalnym. Województwo lubelskie, pomimo ogólnego postępu gospodarczego notowanego w ostatnich latach, nadal zaliczane jest do regionów słabych strukturalnie. Z licznych analiz oceniających możliwy wpływ innowacji na rozwój całego województwa wynika, że w dłuższej perspektywie czasu należy spodziewać się szeregu pozytywnych zjawisk związanych z rozwojem proinnowacyjnej gospodarki, napływem inwestycji i nowych technologii, rozwojem przedsiębiorczości, a także wzrostem potencjału OZE. Należy przypuszczać, że również Gmina Grabowiec będzie objęta częścią pozytywnych procesów rozwojowych zachodzących na obszarze Polski Wschodniej i województwa lubelskiego.
- Transfer do regionu znacznych środków finansowych związanych z realizacją przez Polskę programów współfinansowanych przez Unię Europejską. Województwo lubelskie charakteryzuje się niższą wartością wielu wskaźników w porównaniu do średnich wartości w Polsce oraz UE, również wskaźników kluczowych wskazanych w *Strategii Europa 2020*. Od wielkości i efektywności wykorzystania tych środków będzie między innymi w dużej mierze zależał rozwój społeczności lokalnych, w tym również Gminy Grabowiec.
- Zwiększenie potencjału wiedzy, zaawansowania technologicznego ma następować w sposób selektywny, tj. z wyraźną preferencją dla dziedzin związanych z regionalnymi inteligentnymi specjalizacjami. Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii to mocny impuls rozwojowy dla kraju i poszczególnych regionów. W dłuższej perspektywie czasowej należy się spodziewać napływu nowych technologii i rozwiązań, a popyt na odnawialne surowce energetyczne stworzy dla wielu gmin wiejskich alternatywę dla modernizacji rolnictwa oraz dodatkowe szanse na różnicowanie działalności gospodarczej na wsi.
- Rosnące znaczenie walorów przyrodniczych i kulturowych w rozwoju różnych form turystyki. W ciągu najbliższych lat turystyka będzie stanowiła jeden z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki zarówno w Europie jak i Polsce. Rynek usług turystycznych będzie w dużej mierze kształtowany przez kompleksowe produkty turystyczne, które w dużym stopniu oparte będą na lokalnych walorach przyrodniczych i kulturowych.
- Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii - założenia polityki energetycznej Wspólnoty Europejskiej zakładają wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych w produkcji energii ogółem w krajach Unii Europejskiej do 20% w roku 2020. Ponadto udział biopaliw w zużyciu paliw silnikowych w transporcie ma w roku 2020 wynieść nie mniej niż 5,75%. Przewiduje się, że sektor energetyki odnawialnej w Polsce będzie rozwijał się w oparciu o następujące źródła: biomasę (pochodzącą głównie z upraw energetycznych oraz odpadów rolnych i komunalnych), energię słoneczną, energię wiatrową oraz wodną.

Wyzwaniami horyzontalnymi dla rozwoju Gminy Grabowiec są przede wszystkim:

- niekorzystne zmiany demograficzne (starzenie się społeczeństwa, migracje mieszkańców), które oddziałują na edukację, rynek pracy oraz usługi publiczne,
- konieczność zmiany struktury gospodarki, co będzie wymagało znacznego wysiłku na rzecz rozwoju przedsiębiorstw oraz dostosowania kwalifikacji mieszkańców do wymagań nowoczesnego rynku pracy, niedostatki infrastrukturalne, które warunkują podniesienie atrakcyjności regionu jako miejsca do inwestowania i zamieszkania.

5. Rozwój strategiczny Gminy Grabowiec w latach 2015-2025

5.1 Wizja i misja Gminy Grabowiec

Rozwój gminy jest złożonym procesem i zależy od bardzo wielu czynników. Dlatego projektując wizję Gminy Grabowiec zwrócono uwagę na następujące czynniki: uwarunkowania zewnętrzne, czyli czynniki niezależne od działań podejmowanych na szczeblu gminy, uwarunkowania wewnętrzne czyli potencjały i problemy gminy, aktualne dokumenty strategiczne na poziomie gminnym, powiatowym, regionalnym i krajowym, kompetencje samorządu gminnego oraz jego możliwości finansowe, instrumenty i programy finansowe, dostępne dla gmin w ramach środków unijnych oraz budżetu państwa oraz wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych.

Strategia rozwoju Gminy Grabowiec określona została poprzez **trzystzczeblowy układ celów** podporządkowanych wspomaganie rozwoju społecznego i gospodarczego. Natomiast **wyбір narzędzi** możliwych do zastosowania przy wspomaganie rozwoju gminy **określony został poprzez kierunki działań**. Podkreślić należy, że jest to najważniejsza część dokumentu strategii określająca kierunki działań adekwatnie do aspiracji rozwojowych, słabych i mocnych stron gminy oraz uwarunkowań zewnętrznych jej rozwoju. Cele zostały sformułowane w następującym układzie:

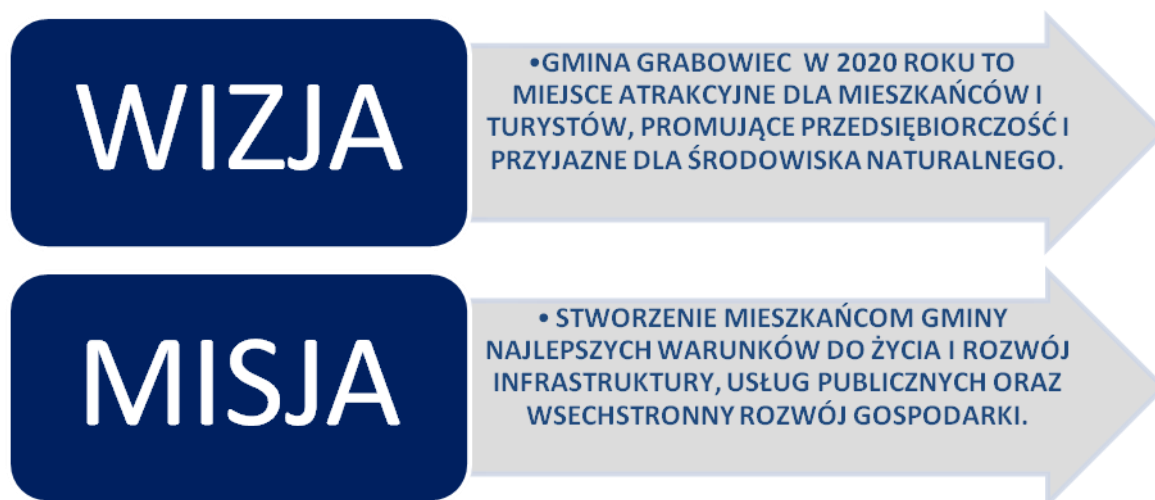
- **WIZJA I MISJA** – wskazuje generalny kierunek, w którym podąża gmina. W sposób ogólny określa on, co gmina chce osiągnąć w założonym horyzoncie czasowym oraz kierunkować działania głównie na uaktywnienie najważniejszych potencjałów rozwojowych gminy w połączeniu ze specyficznym jej położeniem w regionie, kraju i w Europie. Z celu generalnego wynikają cele strategiczne (obszary priorytetowe), których wspieranie jest niezbędne do zrealizowania celu generalnego.
- **CELE STRATEGICZNE** - określane również jako cele strategiczne (co chcemy osiągnąć?) – uwzględniają potrzebę likwidacji najważniejszych słabych stron gminy, w tym zagrożeń oraz efektywne wykorzystanie mocnych stron, w tym szans, z uwzględnieniem możliwości wsparcia finansowego przez fundusze strukturalne Unii Europejskiej i inne źródła. Wybrane priorytety zasadniczo warunkują osiągnięcie celu generalnego.
- **CELE OPERACYJNE** (jak to chcemy osiągnąć?) w wybranych dziedzinach określające zadania lub grupy zadań konieczne do podejmowania na rzecz rozwoju gminy, powiatu i województwa.

WIZJA I MISJA ROZWOJU

Wizja rozwoju Gminy Grabowiec określa pożądaný stan przyszłości gminy na koniec założonego horyzontu czasowego strategii tj. do roku 2025. Wizja gminy pokazuje ogólny kierunek w którym powinna rozwijać się społeczność lokalna. Wizja jest swego rodzaju celem nadrzędnym, któremu podporządkowane są priorytetowe obszary działania i wokół których budowana jest aktywność władz gminnych i społeczności lokalnej.

Misja rozwoju Gminy Grabowiec, wyrażająca syntetyczną deklarację intencji władz gminy, jaka stoi u podstaw formułowania Strategii Rozwoju. Określa on zasadnicze kierunki jej dalszego rozwoju, czyli wskazuje „do czego będziemy zmierzać w przyszłości” lub „co będzie podstawą naszego długookresowego działania”. Umożliwia on skoncentrowanie wysiłków planistycznych i realizacyjnych na określonej wiązce celów i zadań realizacyjnych. Tak więc, generalny cel kierunkowy to zestaw względnie trwałych dążeń władz gminy, na które powinny być przede wszystkim zorientowane działania realizacyjne.

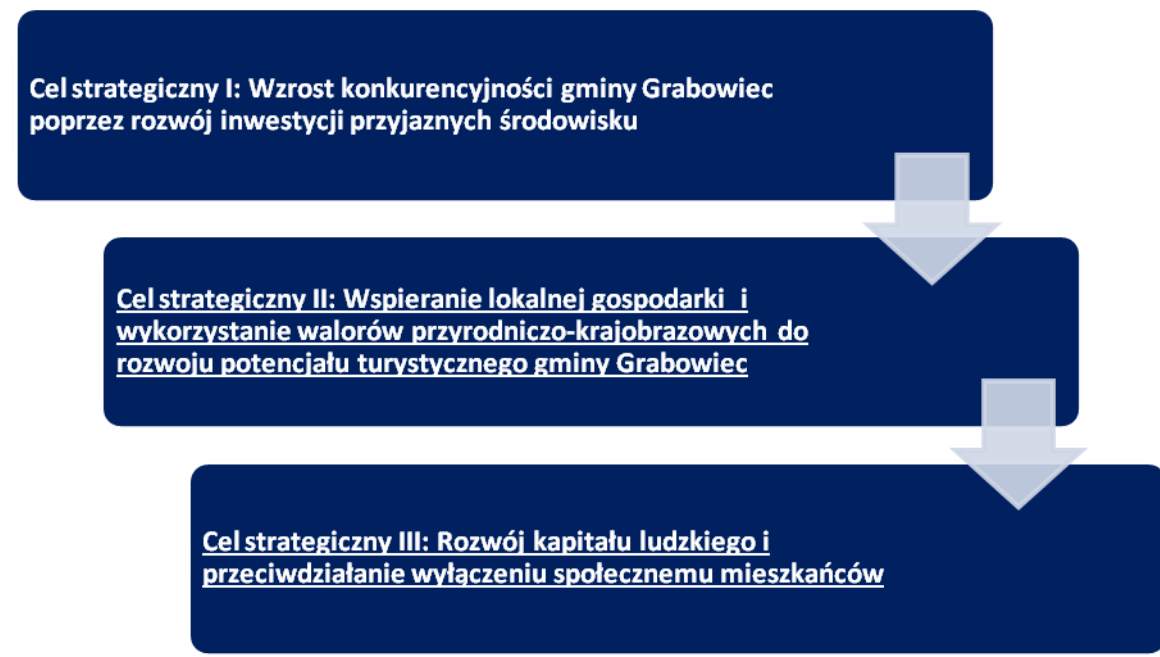
5.2 Cele strategiczne i operacyjne

5.2.1. Cele strategiczne

Wypełnianie misji będzie możliwe poprzez skupienie się na ograniczonej liczbie priorytetowych obszarów – celów strategicznych. Biorąc pod uwagę położenie i potencjały, a także główne bariery rozwojowe Gminy Grabowiec, wybrano cztery cele strategiczne.

Przyjęte cele strategiczne są w pełni zgodne z priorytetami wynikającymi ze Strategii Rozwoju Kraju 2020, a także wpisują się w Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030). Cele zgodne są również ze Strategią Rozwoju Powiatu Zamojskiego.

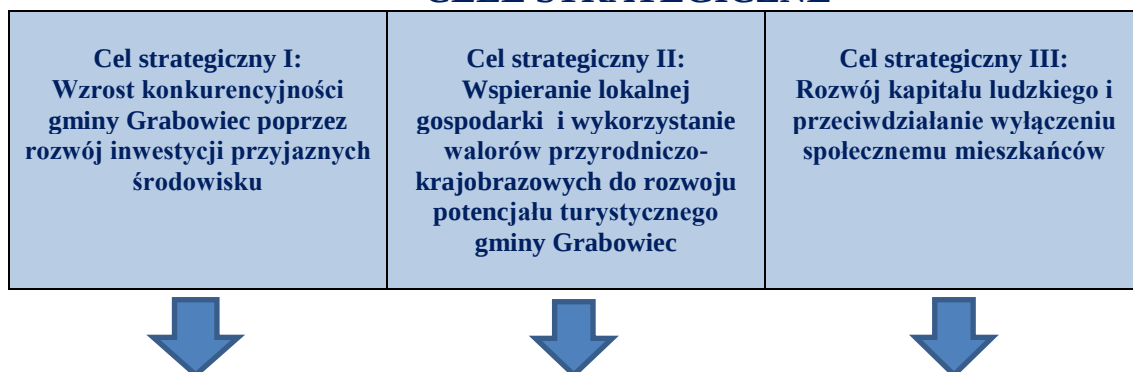
Przedstawione cele strategiczne i przedstawione poniżej cele operacyjne nie mają układu hierarchicznego (pionowego), tylko wertykalny (poziomy). Oznacza to, że będą realizowane równocześnie w zależności dostępnych źródeł finansowania oraz zaangażowania się z we wdrażanie Strategii poszczególnych instytucji i podmiotów.

W ramach każdego z obszarów (celów) strategicznych zaproponowano zestaw wynikających z nich celów operacyjnych. Wskazane kierunki działań stanowią podstawę do opracowania i realizacji konkretnych projektów. Odpowiedzialność za realizację części tych zadań będzie spoczywała na samorządzie (zadania własne samorządu gminnego, które zostaną ujęte w wieloletnim planie inwestycyjnym). Część kierunków i zadań stanowi swoisty „kierunkowskaz” dla innych podmiotów funkcjonujących na obszarze gminy.

Cele operacyjne nie mają układu hierarchicznego i będą realizowane równocześnie, w zależności od dostępnych źródeł finansowania oraz zaangażowania się poszczególnych instytucji i podmiotów we wdrażanie strategii. Realizacja działań w ramach poprawy sfery gospodarczej wymaga bowiem jednoczesnego przygotowania ludzi w sferze edukacyjnej, kulturalnej i społecznej.

CELE STRATEGICZNE

CELE OPERACYJNE

Cel 1.1. ROZBUDOWA INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ W GMINIE GRABOWIEC	Cel 2.1 WSPIERANIE ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA TERENIE GMINY GRABOWIEC I DOSTOSOWANIE ROLNICTWA DO POTRZEB GOSPODARKI	Cel 3.1 PODNIESIENIE JAKOŚCI INFRASTRUKTURY EDUKACYJNEJ, KULTURALNEJ I SPOŁECZNEJ NA TERENIE GMINY
Cel 1.2 WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU GMINY GRABOWIEC W ZAKRESIE ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII I PROMOCJI GOSPODARKI NISKOEMISYJNEJ	Cel 2.2 ROZWÓJ TURYSTYKI W OPARCIU O LOKALNE ZASOBY I WALORY ŚRODOWISKA NATURALNEGO	Cel 3.2 PODNOSZENIE KOMPETENCJI KAPITAŁU LUDZKIEGO ORAZ PROMOCJA EDUKACJI PRZEZ CAŁE ŻYCIE

Przyjęty układ celów jest w pełni zgodny z priorytetami *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030)*.

Cel strategiczny I:

Wzrost konkurencyjności gminy Grabowiec poprzez rozwój inwestycji przyjaznych środowisku

Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna i społeczna wpływa na obniżenie atrakcyjności danego obszaru zarówno pod względem gospodarczym jak i społecznym. Niska dostępność do ułatwień cywilizacyjnych ma również negatywny wpływ na jakość życia mieszkańców.

Warunkiem zapewnienia wysokiej jakości życia mieszkańców gminy Grabowiec jest dostępność do podstawowej infrastruktury. Szczególną uwagę należy zwrócić na poprawę jakości dróg oraz kwestie dalszego rozwoju infrastruktury technicznej, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb mieszkańców dotyczących infrastruktury wodno-kanalizacyjnej. Brak dobrze rozwiniętej infrastruktury technicznej wpływa także na rozwój przedsiębiorczości i napływ potencjalnych inwestorów. Działania w ramach tego celu będą miały wpływ na podniesienie jakości życia mieszkańców i rozwój działalności gospodarczej. W ramach tego celu planowana jest rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej, drogowej, elektrycznej itp. Dodatkowo w ramach celu strategicznego ujęto przedsięwzięcia związane z rozwojem inwestycji przyjaznych środowisku. Rozwój Odnawialnych Źródeł Energii (OZE) jest jednym z ważniejszych celów strategii inteligentnego, zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju regionów Unii Europejskiej. Pakiet energetyczno-klimatyczny zakłada zwiększenie do 20% udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu w roku 2020. Celem gminy Grabowiec jest poprawa efektywności wykorzystania energii w sektorze budownictwa, w budynkach użyteczności publicznej i wielorodzinnych budynkach mieszkalnych, jak również szersze wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych i niekonwencjonalnych.

Cel strategiczny II:

Wspieranie lokalnej gospodarki i wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych do rozwoju potencjału turystycznego gminy Grabowiec

Pozycja konkurencyjna gminy Grabowiec w dużej mierze zależy od bazy ekonomicznej – stopnia i dynamiki jej rozwoju. Podstawę bazy ekonomicznej stanowią przedsiębiorstwa działające na terenie gminy. To one generują miejsca pracy, to od poziomu płac, jakie oferują, zależy chłonność rynku wewnętrznego. Rozwinięte przedsiębiorstwa, charakteryzujące się wysokimi zyskami, stanowią jednocześnie źródło zwiększonych dochodów dla samorządu (podatek CIT, podatek od nieruchomości, itp.). Samorząd gminny nie może ingerować w sferę komercyjną, jednak dostrzegając wagę i wpływ rozwoju sektora przedsiębiorstw na rozwój całej gminy powinien dążyć do tworzenia jak najlepszych warunków funkcjonowania firm. Oprócz stosowania instrumentów fiskalnych przejawia się to dbałością o przygotowanie infrastruktury sprzyjającej i zachęcającej do lokowania inwestycji (obniżenie kosztów „wejścia na rynek” inwestora). Rozwój przedsiębiorczości zależy

od aktywności mieszkańców, dostępu do kapitału a także ilości działających organizacji, instytucji wsparcia przedsiębiorczości i jakości oferowanych przez nie usług.

Cel strategiczny III:

Rozwój kapitału ludzkiego i przeciwdziałanie wyłączeniu społecznemu mieszkańców

Wykształcone, świadome społeczeństwo jest bardziej otwarte na zmiany. Konieczny jest ciągły wysiłek na rzecz umożliwiania mieszkańcom uczestnictwa w różnych formach kształcenia, w życiu kulturalnym i społecznym. Niezwykle ważne jest budowanie relacji współpracy i współtworzenia rzeczywistości społecznej i ekonomicznej oraz zachowanie tożsamości kulturowej, przywiązania do gminy, jej tradycji i osiągnięć. W budowaniu kapitału społecznego bardzo duże znaczenie odgrywa samorząd terytorialny, który poprzez swoją otwartą postawę (przejrzystość procedur, właściwe gospodarowanie budżetem, konsultacje z partnerami społecznymi) buduje zaufanie do władzy i stanowi katalizator zmian gospodarczych i społecznych w gminie.

CEL STRATEGICZNY	CELE OPERACYJNE	KIERUNKI DZIAŁAŃ
WZROST KONKURENCYJNOŚCI GMINY GRABOWIEC POPRAZ ROZWÓJ INFRASTRUKTURY I INWESTYCJI PRZYJAZNYCH ŚRODOWISKU	Cel operacyjny 1.1. ROZBUDOWA INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ W GMINIE GRABOWIEC	• modernizacja infrastruktury drogowej (gminnej i powiatowej), • poprawa jakości dróg na obszarach wiejskich oraz na terenach atrakcyjnych turystycznie, • rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej na terenie gminy, • termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej, • rozbudowa istniejącego systemu telekomunikacyjnego sieci przewodowej i bezprzewodowej, • efektywny rozwój gospodarki odpadami na terenie gminy, • wydzielenie terenów inwestycyjnych pod rozwój budownictwa mieszkaniowego z pełną infrastrukturą, • wydzielenie terenów inwestycyjnych dla potencjalnych inwestorów, • wyposażenie ochotniczych straży pożarnych w specjalistyczny sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych oraz usuwania skutków zagrożeń naturalnych i katastrof, • podniesienie jakości i wdrażanie systemów zarządzania usługami publicznymi.
	Cel operacyjny 1.2. WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU GMINY GRABOWIEC W ZAKRESIE ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII I PROMOCJI GOSPODARKI NISKOEMISYJNEJ	• kształtowanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców gminy, • realizacja programów ekologicznego wychowania dzieci i młodzieży, • wzmocnienie potencjału administracji samorządowej, • promocja gospodarki niskoemisyjnej, • wykorzystanie odnawialnych źródeł energii przy modernizacji systemów grzewczych obiektów użyteczności publicznej, • zwiększenie efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych, • indywidualne solarne i fotowoltaiczne instalacje przydomowe, • rozwój oze w rolnictwie (mikroinstalacje), • poprawa efektywności energetycznej funkcjonujących przedsiębiorstw poprzez

		modernizację infrastruktury związanej z ogrzewaniem budynków, oświetleniem lub wykorzystaniem energii z odnawialnych źródeł energii.
WSPIERANIE LOKALNEJ GOSPODARKI I WYKORZYSTANIE WALORÓW PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWYCH DO ROZWOJU POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO GMINY GRABOWIEC	Cel operacyjny 2.1. WSPIERANIE ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA TERENIE GMINY GRABOWIEC I DOSTOSOWANIE ROLNICTWA DO POTRZEB GOSPODARKI	• wspieranie powstawania i rozwoju firm na terenie gminy poprzez stosowanie systemu ulg i preferencji, • stworzenie dogodnych warunków prawno-organizacyjnych do powstawania i funkcjonowania przedsiębiorczości oraz ograniczenie barier administracyjnych, • ułatwienie przedsiębiorcom dostępu do doradztwa i szkoleń, • wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości oraz samozatrudnienia, • uzupełnienie brakujących elementów infrastruktury technicznej w już funkcjonujących strefach aktywności gospodarczej, • wyznaczenie i przygotowanie nowych terenów inwestycyjnych pod działalność gospodarczą, • wsparcie inicjatyw klastrowych i przedsięwzięć realizowanych przez klastry branżowe, • wzmacnianie otoczenia instytucjonalnego sektora rolnego poprzez rozwój systemu informacji rynkowych, specjalistycznego doradztwa oraz szkoleń, • wspieranie powstawania grup producenckich oraz systemu kontraktacji, • wspieranie dywersyfikowania działalności gospodarstw rolnych w kierunku działalności pozarolniczej poprzez wspieranie rozwoju turystyki, w tym agroturystyki i ekoturystyki, • poprawianie efektywności działalności gospodarstw rolnych poprzez wspieranie modernizacji sprzętu i budynków, poprawy struktury agrarnej, poprawy jakości produkcji oraz różnicowania kierunków produkcji rolnej (biopaliwa, energia odnawialna itp.), • promocja nowoczesnych form gospodarowania na obszarach wiejskich, • wspieranie doradztwa i rozwoju nowoczesnych technologii w branży rolno-spożywczej, • opracowanie i wykreowanie marki produktu lokalnego w oparciu o zasoby własne.
	Cel operacyjny 2.2. ROZWÓJ TURYSTYKI W OPARCIU O LOKALNE ZASOBY I WALORY ŚRODOWISKA NATURALNEGO	• wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w zakresie obsługi ruchu turystycznego, • stworzenie sprawnego systemu informacji turystycznej i obsługi turystów, • budowa i modernizacja infrastruktury turystycznej (szlaki rowerowe, trasy spacerowe, szlaki pamięci, szlaki turystyczne itp.), • wspieranie innych przedsięwzięć i inicjatyw służących podniesieniu atrakcyjności turystycznej obszaru gminy, • ochrona miejsc o atrakcyjnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, • kreowanie wizerunku gminy dostępnej dla turystów, • ochrona dziedzictwa kulturowego gminy poprzez rewitalizację wartościowych obiektów, układów urbanistycznych i przestrzeni publicznych, tworzenie turystycznych szlaków kultury lokalnej i regionalnej, poprawę bazy lokalowej i funkcjonowania placówek kultury,

		• promocja potencjału turystycznego gminy i rozwój współpracy międzynarodowej.
ROZWÓJ KAPITAŁU LUDZKIEGO I PRZECIWDZIAŁANIE WYŁĄCZENIU SPOŁECZNEMU MIESZKAŃCÓW	Cel operacyjny 3.1. PODNIESIENIE JAKOŚCI INFRASTRUKTURY EDUKACYJNEJ, KULTURALNEJ I SPOŁECZNEJ NA TERENIE GMINY	• modernizacja infrastruktury edukacyjnej, • termomodernizacja świetlic wiejskich na terenie gminy, • rozbudowa infrastruktury sportowej na terenie gminy, • wspieranie rozwoju infrastruktury przedszkolnej na terenie gminy, • zwiększona dostępność do edukacji przedszkolnej, • zwiększona dostępność do usług społecznych i zdrowotnych, • wspieranie rozwoju sektora usług kultury poprzez wzmacnianie instytucji kultury, tworzenie atrakcyjnej i kompleksowej oferty kulturalnej, • wzmocnienie integracji międzypokoleniowej, • promocja zdrowego stylu życia, • rozwój ekonomii społecznej, • aktywizacja osób wykluczonych społecznie, • integracja społeczności lokalnej.
	Cel operacyjny 3.2. PODNOSZENIE KOMPETENCJI KAPITAŁU LUDZKIEGO ORAZ PROMOCJA EDUKACJI PRZEZ CAŁE ŻYCIE	• wspieranie indywidualnego rozwoju uczniów i nabywania przez nich kluczowych umiejętności, • wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży pochodzących z obszarów wiejskich, • wyposażenie placówek szkolnych w nowoczesny sprzęt dydaktyczny oraz pomoce dydaktyczne, • podnoszenie jakości nauczania w szkołach oraz rozwój nowoczesnych form i treści kształcenia, • promowanie idei podnoszenia kwalifikacji przez całe życie i upowszechnienie uczenia się przez całe życie (kształcenie ustawiczne), • wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w edukacji, • wspieranie nowatorskich inicjatyw na rzecz budowania kapitału społecznego z wykorzystaniem technologii cyfrowych, • działania w zakresie e-edukacji i podnoszenia kompetencji cyfrowych mieszkańców, • promocja różnych form edukacji pozaszkolnej.

5.3 Wdrażanie i finansowanie Strategii

Jednym z elementów wdrażania kierunków strategicznych jest aktualizacja Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec na lata 2015-2025 do zmieniających się uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego. W praktyce będzie sprowadzać się ona do: realizacji założonych celów Strategii, ewentualnej hierarchizacji realizacji celów strategicznych i celów operacyjnych, monitoringu realizacji celów pod kątem terminu realizacji zadań lub określenia nowych terminów realizacji.

Aktualność Strategii Rozwoju jest sprawą niezwykle ważną, zwłaszcza w aspekcie długoterminowości opracowania niniejszego dokumentu.

Proponuje się przyjąć, aby uzupełnienia i rozszerzenia Strategii o nowe zadania były dokonywane raz na rok, na sesji przyjmującej budżet gminy na dany rok. Natomiast proces uzupełniania dokumentu o nowe zadania inwestycyjne i projekty będzie zawsze powiązany z procedurą konstruowania budżetu. Wszystkie postulaty i propozycje zmian Strategii będą realizowane zgodnie z zasadą partycypacji społecznej.

Wnioski dotyczące uaktualnienia Strategii będą zgłaszane przez zespół koordynujący lub koordynatora Strategii, powołanych przez Wójta Gminy. Wnioski aktualizujące strategię opierać się będą na wynikach monitoringu i ewaluacji zadań objętych dokumentem, po uwzględnieniu zmian zachodzących w otoczeniu gospodarczym i społecznym Gminy Grabowiec.

Konieczne jest także uzupełnienie diagnozy gminy oraz ewaluacja osiągniętych postępów w realizacji celów strategicznych i operacyjnych, przy wykorzystaniu obszarów strategicznych oraz w celu osiągnięcia założonej wizji i misji strategii.

Istotnym wymogiem, stawianym dokumentom szczebla strategicznego, jest wewnętrzny system monitorowania i ewaluacji postępów we wdrażaniu oraz osiąganiu założonych celów, a w konsekwencji osiągnięcie stanu zakładanego w wizji. Gromadzenie i interpretacja danych dotyczących strategii pozwala na bieżące korekty działań podmiotów wdrażających strategię w razie wystąpienia nieprawidłowości. Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec podlega systemowi monitoringu i ewaluacji powiązanego z systemem wdrażania. Osiągnięcie wyznaczonych w strategii celów monitoringu uwarunkowane jest ilością i jakością informacji zgodnie z przyjętymi procedurami monitoringowymi.

Metodyczne dążenia do realizacji celów podlegać muszą ocenie skuteczności, by w razie wykrycia nieprawidłowości było możliwe dokonywanie korekt działań na etapie wdrażania. Konieczne jest zatem stworzenie pełnego systemu, obejmującego:

- ☐ **monitoring**, czyli podsystem zbierania i selekcjonowania informacji,
- ☐ **ewaluację**, czyli podsystem oceny i interpretacji zgromadzonego materiału.

Odpowiedzialność za wyniki wdrożenia strategii spoczywa na Wójcie i Radzie Gminy. Realizacja poszczególnych zadań prowadzona będzie przez Wójta Gminy przy pomocy pracowników odpowiedzialnych za poszczególne zadania w urzędzie. Zadanie to należy do Gminy i będzie polegało na:

- zbieraniu i przekazywaniu partnerom społecznym i gospodarczym (potencjalnym beneficjentom) informacji o dostępnych źródłach finansowania zewnętrznego (kierowanie potencjalnych beneficjentów do odpowiednich instytucji);
- synchronizowaniu procesów planowania przestrzennego z zapisami strategii;
- ścisłej współpracy z jednostkami odpowiedzialnymi za przygotowanie i przeprowadzanie inwestycji;
- wydawaniu jednostkom ubiegającym się o środki zewnętrzne opinii o zgodności planowanej inwestycji/zadania z zapisami strategii (w przypadku gdy taka opinia jest wymagana);
- inicjowaniu i koordynacji opracowania średniookresowych dokumentów programowych;
- informowaniu społeczności lokalnej o istnieniu strategii i obranych kierunkach rozwoju, postępach i efektach wdrażania strategii (media, broszury);
- dokonywaniu koniecznych modyfikacji i zmian wynikających ze zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych i sytuacji wewnętrznej gminy.

Główną instytucją odpowiedzialną za wdrożenie strategii jest Wójt wraz z podległym mu Urzędem Gminy. Wójt odpowiada za ogólną koordynację procesu wdrażania i monitorowania strategii. W szczególności odpowiedzialny jest za przygotowanie i wdrożenie projektów wynikających z Wieloletniej Prognozy Finansowej.

Instytucjami wspomagającymi Urząd Gminy w procesie wdrażania strategii są:

- Rada Gminy, która powinna zadbać o promocję i właściwe zrozumienie strategii wśród społeczności lokalnej;
- Placówki szkolne (szczególna ważna rola nauczycieli jako liderów lokalnych);
- Inne jednostki podległe Urzędowi Gminy (np. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej);
- Kościoły i związki wyznaniowe;
- Organizacje pozarządowe działające na terenie gminy;
- Gminna Biblioteka Publiczna;
- Gminny Ośrodek Kultury;
- Inne.

Instytucje partnerskie, zarządzające określonymi instrumentami i programami, w ramach których będą finansowane niektóre działania wynikające ze strategii, w tym:

- Urząd Marszałkowski (jako instytucja zarządzająca RPO WL oraz pośrednicząca dla części działań w ramach POWER);
- Starostwo Powiatowe w Zamościu (jako realizujący projekty będące w kompetencjach powiatu a realizowane na obszarze gminy);
- Powiatowy Urząd Pracy w Zamościu;
- Powiatowy Oddział Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- LGD;
- inne.

Do ważnych podmiotów, które w istotny sposób będą przyczyniać się do realizacji celów strategii, należy również zaliczyć **docelowe grupy beneficjentów pomocy**, w tym przede wszystkim: przedsiębiorcy, bezrobotni, osoby podnoszące swoje kwalifikacje.

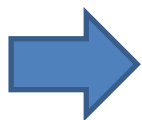
5.4 Monitoring i ocena realizacji Strategii

Podstawowym celem monitoringu jest uzyskanie mierzalnych wyników progresji osiągnięcia celów strategii. Wymusza to opracowanie szeregu wskaźników agregujących na poziomie strategicznym wyniki działań podejmowanych na rzecz rozwoju gminy w ramach opracowanej strategii. Wskaźniki monitoringowe, stanowiące podstawę oceny stopnia realizacji strategii. W celu ułatwienia procesu wdrażania i monitoringu ustaleń strategii ustaleń należy wprowadzić zestaw wskaźników ilościowych pozwalających skutecznie monitorować postępy w jej realizacji. Zestaw wskaźników powstał w oparciu o wskaźniki wypracowane na etapie przygotowywania strategii. Zestaw wskaźników monitorujących stopień realizacji poszczególnych celów strategicznych oraz stan istniejący prezentuje Załącznik Nr 2.

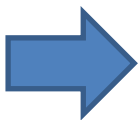
Wskaźniki pozwalają na ukazanie dynamiki zachodzących zmian w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Grabowiec w czasie i stopień zaawansowania realizacji przyjętych celów strategicznych. Powyższe wskaźniki można również stosować do porównań z innymi gminami, średnią powiatową, wojewódzką i ogólnokrajową oraz średnią unijną.

Większość danych dotyczących zaproponowanych powyżej wskaźników dostępnych jest w ramach oficjalnej statystyki i będzie pozyskiwana z Banku Danych Regionalnych oraz danych gminy Grabowiec.

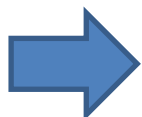
W ramach zarządzania strategią całościowa ewaluacja działań prowadzona będzie w układzie standardowym i obejmie trzy zasadnicze fazy:

Ewaluacja ex ante, na koniec każdego roku kalendarzowego – koncentrująca się na ocenie strategii lub jej znaczącej aktualizacji według kryterium trafności i adekwatności oraz kryterium wewnętrznej spójności.

Ewaluacja mid-term, w trakcie realizacji strategii – przeprowadzana w układzie kadencyjnym w ostatnim roku każdej kolejnej kadencji samorządu, koncentrująca się na ocenie czy i na ile przyjęta strategia jest faktycznie realizowana oraz jakie są jej efekty krótko- i średnioterminowe, według kryterium skuteczności działań, a także efektywności, koordynacji i zgodności działań z zasadami i założeniami ustalonymi w dokumencie strategii.

Ewaluacja ex post, po zakończeniu realizacji strategii – w zakresie podobnym do ewaluacji mid-term, poszerzonym o ocenę (przewidywanych) efektów długoterminowych związanych z osiągnięciem założonej wizji, misji oraz celów strategicznych.

Ewaluacja realizacji strategii Gminy Grabowiec na lata 2015–2025 obejmować będzie okresową ocenę trafności, efektywności, skuteczności, realności ekonomicznej i finansowej oraz trwałości strategii w kontekście ustalonych celów. Celem ewaluacji jest przegląd osiągnięć strategii w stosunku do planowanych oczekiwań oraz wykorzystanie doświadczeń płynących z realizacji strategii w przyszłości. Ważną kwestią, która wywiera wpływ na każdą ewaluację jest wybór kryteriów. Komisja Europejska stosuje następujące kryteria:

- ☐ **Trafność** – adekwatność celów strategii w stosunku do problemów, jakie strategia miała rozwiązać.
- ☐ **Przygotowanie strategii** – logika i kompletność procesu planowania strategii oraz wewnętrzna logika i spójność dokumentu.
- ☐ **Efektywność** – koszty, szybkość i efektywność zarządzania, przy wykorzystaniu, których wkład i działania zostały przekształcone w wyniki.
- ☐ **Skuteczność** – ocena wkładu osiągniętego dzięki wynikom w stosunku do osiągnięcia celów strategii, oraz tego, jaki wpływ miały założenia na osiągnięcia strategii.
- ☐ **Wpływ** – skutek, jaki wywiera strategia w szerszym środowisku, oraz jej wkład w rozwój i podniesienie konkurencyjności.
- ☐ **Trwałość** – kontynuacja działań w ramach strategii i osiąganie wyników, ze szczególnym uwzględnieniem czynników rozwojowych wsparcia ze strony polityki, czynników ekonomicznych i finansowych, aspektów społeczno-kulturowych oraz zdolności instytucjonalnych.

W ramach realizacji procesu monitoringu i ewaluacji strategii będzie powołany zarządzeniem Wójta Zespół Monitorujący, który będzie dokonywał cyklicznej oceny realizacji wypracowanej Strategii Rozwoju Gminy Grabowiec na lata 2015-2025. Cykliczna ocena realizacji strategii jest narzędziem pozwalającym na skuteczne zarządzanie procesem wdrażania strategii. Pozwala na korygowanie ewentualnych odchyłeń od przyjętej ścieżki strategicznej. Celem dokonania oceny realizacji przyjętej strategii należy stale monitorować nie tylko stopień zaawansowania we wdrażaniu strategii.

Zespół Monitorujący będzie okresowo i cyklicznie sprawdzać realizację przyjętej Strategii Rozwoju. Ocena strategii zawierać będzie opis realizacji poszczególnych celów strategicznych i zadań priorytetowych oraz analizę osiąganych wskaźników. Zespół Monitorujący w wyniku przeprowadzonego postępowania monitorującego, co najmniej raz na pół roku będzie przedstawiał Wójtowi wnioski dla dalszej realizacji strategii. W przypadku stwierdzonych odchyłeń od przyjętych celów i kierunków rozwoju, Zespół Monitorujący wskaże propozycję działań korygujących przyjęte zadania lub wykaże konieczność ponownej ewaluacji Strategii. Ewaluacja strategii będzie obejmowała w szczególności analizę SWOT oraz weryfikację celów rozwojowych i zadań. W przypadku ewaluacji strategii Wójt przedstawi Radzie Gminy propozycję dokonania odpowiednich zmian w zapisach dokumentu strategicznego.

Załączniki:

Załącznik nr 1: Wieloletni Plan Inwestycyjny

Wieloletni Plan Inwestycyjny (WPI), zawiera konkretne zadania inwestycyjne przewidziane do realizacji w ściśle określonym horyzoncie czasowym. Wychodząc poza jednoroczny okres budżetowania, stanowią ważny instrument koordynacji przedsięwzięć realizowanych przez samorząd gminny. Wieloletni Plan Inwestycyjny powinien zawierać zadania, które będą realizowane w okresie obowiązywania strategii oraz koncentrować się na zadaniach strategicznych o szczególnym znaczeniu dla gminy. W miarę realizacji zadań zapisanych w WPI, powinien on podlegać aktualizacji. Podstawowe zasady opracowania wieloletnich planów inwestycyjnych określa artykuł 166 ustawy o finansach publicznych, który stanowi, iż dokumenty te powinny zawierać:

- ☐ Nazwę i cel programu, projektu lub zadania;
- ☐ Jednostkę organizacyjną odpowiedzialną za realizację lub koordynującą wykonywanie programu, projektu lub zadania;
- ☐ Okres realizacji i łączne nakłady finansowe;
- ☐ Wysokość wydatków w roku budżetowym oraz w dwóch kolejnych latach.

Dokumentem stanowiącym uzupełnienie Wieloletniego Planu Inwestycyjnego jest **Wieloletni Plan Finansowy (WPF)**, który dostosowuje zestaw zadań inwestycyjnych do możliwości finansowych samorządu gminnego w perspektywie kilku kolejnych lat. W planie ujmowane są wszystkie dochody i wydatki samorządu gminnego, finansowane z budżetu i objęte budżetem. W przypadku występowania deficytu, wskazywane są źródła jego pokrycia, natomiast w przypadku nadwyżki budżetowej – wskazywane jest jej przeznaczenie.

Realizacja wszystkich poniżej wymienionych inwestycji niewątpliwie poprawi jakość życia na terenie gminy Grabowiec. Ponadto przyczyni się do wzrostu konkurencyjności całego obszaru i wpłynie na jego rozwój gospodarczy.

Wykaz kluczowych zadań inwestycyjnych Gminy Grabowiec w latach 2015-2025

NAZWA ZADANIA INWESTYCYJNEGO	Łączne nakłady finansowe	Czas realizacji	Jednostka odpowiedzialna
Wymiana kanalizacji w budynku mieszkalnym w Grabowcu ul. Skierbieszowska 26	20000,00	2015	Gmina Grabowiec
Zakup sprzętu informatycznego i oprogramowania dla Urzędu Gminy Grabowiec	36041,46	2015	Gmina Grabowiec
Utwardzenie placu przy świetlicy wiejskiej w miejscowości Siedlisko	8000,00	2015	Gmina Grabowiec
Utwardzenie placu przy remizie OSP Tuczępy	29566,14	2015	Gmina Grabowiec
Budowa zatok autobusowych w miejscowości Grabowiec ul. Skierbieszowska	92705,91	2015	Gmina Grabowiec
Przebudowa chodnika w miejscowości Wolica Uchańska	53887,06	2015	Gmina Grabowiec
Budowa drogi gminnej nr 110274L w miejscowości Tuczępy	2066912,19	2015-2018	Gmina Grabowiec

Budowa drogi gminnej nr 110288L w miejscowości Bronisławka	1024900,00	2015-2018	Gmina Grabowiec
Budowa drogi gminnej dz. ew. nr 2034 w miejscowości Grabowiec - Góra	180000,00	2017-2018	Gmina Grabowiec
Zagospodarowanie terenu przy ul. Koziej w Grabowcu	90000,00	2017	Gmina Grabowiec
Modernizacja ul. 700 lecia w Grabowcu	121000,00	2018	Gmina Grabowiec
Modernizacja budynku Urzędu Gminy Grabowiec ul. Rynek 3	200000,00	2018	Gmina Grabowiec
Instalacja paneli fotowoltaicznych na budynku Urzędu Gminy Grabowiec	30000,00	2018	Gmina Grabowiec
Budowa targowiska w miejscowości Grabowiec	380000,00	2018	Gmina Grabowiec
Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej w Grabowcu	400000,00	2019	Gmina Grabowiec
Urządzenie i wyposażenie multimedialnej sali konferencyjnej GOK w Grabowcu	170000,00	2019	Gmina Grabowiec
Budowa drogi gminnej nr 110281L w miejscowości Grabowczyk	350000,00	2019	Gmina Grabowiec
Budowa chodnika ul. Kozia w Grabowcu	336000,00	2019	Gmina Grabowiec
Modernizacja kotłowni opalanej biomasą ul. Kozia w Grabowcu	300000,00	2019	Gmina Grabowiec
Modernizacja gminnego zasobu mieszkaniowego	500000,00	2019	Gmina Grabowiec
Budowa oczyszczalni ścieków z kanalizacją w Grabowcu	12084000,00	2020-2024	Gmina Grabowiec
Budowa drogi gminnej nr 110277L w miejscowości Ornatowice-Kolonia	1480000,00	2020-2022	Gmina Grabowiec
Zakup średniego samochodu ratowniczo-gaśniczego z napędem 4x4 dla KRS – OSP Grabowiec	506300,00	2023	Gmina Grabowiec
Budowa drogi gminnej nr 110282L w miejscowości Siedlisko	144000,00	2021-2023	Gmina Grabowiec
Adaptacja budynku po byłej szkole w miejscowości Tuczępy na dom spokojnej starości	966000,00	2024-2025	Gmina Grabowiec

Głównymi źródłami finansowania zaplanowanych zadań w ramach strategii gminy Grabowiec będą środki budżetu gminy i zewnętrzne środki UE, w tym przede wszystkim pozyskane w ramach:

- ❑ **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020** – łączna alokacja środków unijnych w ramach Programu wynosi 2 229 mln euro, z czego 1 677 mln euro będzie finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), zaś 552 mln euro będzie pochodziło z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). W ramach RPO WL określone zostały cele szczegółowe, które będą realizowane poprzez 14 Osi Priorytetowych, odpowiadających celom tematycznym pakietu legislacyjnego Unii Europejskiej.
- ❑ **Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020** – łączna alokacja środków na program wynosi 8 242 ml euro, finansowana z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Alokacja środków z EFRROW kształtuje się na poziomie 8 242 mln euro, które w dużej mierze będą wydatkowane na działania inwestycyjne związane z modernizacją gospodarstw rolnych oraz rozwój przetwórstwa produktów rolnych, a także na rozbudowę infrastruktury na obszarach wiejskich oraz wspieranie przedsiębiorczości pozarolniczej.

Uzupełniającymi źródłami finansowania strategii będą inne krajowe programy operacyjne finansowane ze środków unijnych perspektywy 2014-2020, w tym:

- ☐ **Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014-2020**, w ramach którego będzie m.in. istniała możliwość finansowania rozwoju działalności innowacyjnej przedsiębiorstw, a także współpracy sieciowej podmiotów oferujących wspólny produkt turystyczny;
- ☐ **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020**, w ramach którego będzie m.in. możliwe finansowanie ponadlokalnych przedsięwzięć w zakresie energetyki odnawialnej, termomodernizacji budynków użyteczności publicznej, rozbudowy infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, a także przebudowy dróg krajowych;
- ☐ **Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014-2020**, w ramach którego zaplanowano finansowanie przedsięwzięć związanych z poprawą dostępu mieszkańców do szybkiego Internetu, rozwojem administracji elektronicznej i e-usług, a także podnoszeniem umiejętności cyfrowych społeczeństwa;
- ☐ **Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020**, w ramach którego będzie m.in. możliwość finansowania projektów podnoszących kompetencje pracowników administracji samorządowej oraz rozwijających systemy zarządzania strategicznego i finansowego w jednostkach samorządu terytorialnego.
- ☐ **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014-2020**, w tym Program Region Morza Bałtyckiego, Program dla Europy Środkowej, Interreg Europa, Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina.
- ☐ **Szwajcarskie i Norweskie Instrumenty Finansowe**, umożliwiające finansowanie różnorodnych inicjatyw związanych ze sportem, kulturą, edukacją, zdrowiem oraz rozwojem społeczeństwa obywatelskiego.

Strategia będzie również finansowana ze środków krajowych. W szczególności dotyczy to takich programów i funduszy krajowych jak:

- ☐ **Program Rozwoju Gminnej i Powiatowej Infrastruktury Drogowej**, w ramach którego będzie istniała możliwość uzyskania dotacji na modernizację dróg powiatowych i gminnych;
- ☐ **Roczne programy finansowania kultury**, realizowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, z których będą dofinansowywane imprezy i wydarzenia kulturalne;
- ☐ **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**, w ramach którego będzie możliwość finansowania w formie instrumentów zwrotnych przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska, efektywności energetycznej, energii odnawialnej m.in.;
- ☐ **Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**, umożliwiający finansowanie różnorodnych przedsięwzięć w zakresie ekologii, ochrony przyrody oraz zarządzania gospodarką wodną i odpadową;
- ☐ **Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych**, umożliwiający finansowanie m.in. projektów z zakresu integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych.

ALOKACJA ŚRODKÓW UE W RAMACH OSI PRIORYTETOWYCH RPO WL NA LATA 2014-2020

Nazwa osi priorytetowej	Nazwa funduszu finansującego	Wkład unijny w euro	Procent w całości alokacji
1. Badania i innowacje	EFRR	45 416 755	2,04%
2. Cyfrowe lubelskie	EFRR	72 255 674	3,24%
3. Konkurencyjność przedsiębiorstw	EFRR	291 639 451	13,08%
4. Energia przyjazna środowisku	EFRR	158 807 254	7,13%
5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna	EFRR	236 999 005	10,63%
6. Ochrona środowiska oraz efektywne wykorzystanie zasobów	EFRR	170615611	7,65%
7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego	EFRR	98 707 126	4,43%

8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport	EFRR	271 031 040	12,16%
9. Rynek pracy	EFS	202 044 086	9,07%
10. Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian	EFS	62 138 448	2,79%
11. Włączenie społeczne	EFS	180 540 178	8,10%
12. Edukacja, umiejętności i kompetencje	EFS	107 446 601	4,82%
13. Infrastruktura społeczna	EFRR	261750319	11,74%
14. Pomoc techniczna	EFS	69 424 084	3,11%
Łącznie		2 228 815 632	100%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie RPO WL 2014-2020

UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE PLANOWANYCH INWESTYCJI

Strategia jest dokumentem, który będzie służył gminie jako narzędzie realizacji polityki ekologicznej państwa na jej terenie. Postawione cele wpisują się w cele polityki ekologicznej państwa, województwa lubelskiego i gminy Grabowiec. Ponadto, cele zharmonizowane są z wymaganiami Unii Europejskiej, która wspiera poprawę stanu środowiska w krajach członkowskich poprzez współfinansowanie projektów mających za zadanie poprawę jakości środowiska. Jednym z głównych celów Strategii jest wprowadzenie gospodarki niskoemisyjnej poprzez: termomodernizację obiektów użyteczności publicznej, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii przy modernizacji systemów grzewczych obiektów użyteczności publicznej, zwiększenie efektywności energetycznej w obiektach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych oraz rozwój instalacji solarnych i fotowoltaicznych. Strategia Rozwoju Gminy Grabowiec, nawiązując do konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju, zakłada realizację następujących celów głównych:

1. Ochronę dziedzictwa przyrodniczego i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody na terenie gminy,
2. Zrównoważone wykorzystanie materiałów, wody i energii,
3. Dalszą poprawę jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego,
4. Doskonalenie systemu zarządzania ochroną środowiska;

Dokument uwzględnia stan środowiska a także potrzeby jego poprawy przez następujące działania:

- wspieranie rozwoju rolnictwa ekologicznego, agroturystyki,
- wspieranie rozwoju systemu wykorzystania energii odnawialnej,
- rozbudowę systemów wodno-kanalizacyjnych,
- wykorzystanie alternatywnych (niskoemisyjnych) źródeł energii grzewczej,
- aktywne wspieranie selektywnej zbiórki, segregacji odpadów komunalnych przydatnych do wykorzystania,
- włączanie społeczności lokalnej do rozwiązywania problemów związanych z ochroną środowiska i wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju na terenie gminy;

W przypadku realizacji inwestycji na obszarach chronionych gminy Grabowiec wymogiem obligatoryjnym jest zapewnienie zgodności z planami ochrony obowiązującymi na terenie rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz planami zadań ochronnych na obszarach Natura 2000. Na obszarach chronionych, które nie posiadają planów ochrony planowanie powinno być poprzedzone rzetelnym rozpoznaniem uwarunkowań środowiskowych, prowadzącym do identyfikacji istotnych problemów i obszarów konfliktowych, a decyzja o lokalizacji wynikać z wielokryterialnej oceny wariantów przedsięwzięcia. Jeśli uniknięcie konfliktów nie jest możliwe, realizacja projektów powinna być uwarunkowana zastosowaniem środków łagodzących negatywne oddziaływanie bądź wykonaniem kompensacji środowiskowej.

Działania gminy Grabowiec nastawione na promocję turystyki (budowa ścieżek rowerowych) będą wpływać, w sposób pośredni, na wzrost zainwestowania na obszarach chronionych lub w ich bezpośrednim otoczeniu oraz na wzrost natężenia ruchu turystycznego, co w przypadku braku zrównoważonego użytkowania tych obszarów, może skutkować pogorszeniem stanu i funkcjonowania ekosystemów i gatunków oraz degradacją walorów krajobrazowych. Niedostateczny poziom egzekucji formalno-prawnych ograniczeń w sposobach gospodarowania na obszarach chronionych oraz w ich sąsiedztwie, a jednocześnie brak dostatecznie rozwiniętych narzędzi systemu kontroli i monitorowania wpływu aktywności turystycznej na środowisko przyrodnicze, a zwłaszcza na stan i funkcjonowanie ekosystemów i gatunków, stwarzają istotne zagrożenia dla walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszarów chronionych oraz ograniczają skuteczność realizacji ochrony przyrody. Działania podejmowane na obszarach chronionych, nie służące celom ochrony tych obszarów, powodują negatywny wpływ na środowisko, nawet jeśli ich zakres mieści się w granicach dozwolonych prawem. Dlatego konieczne jest zapewnienie harmonizacji planów rozwoju turystyki z niezbędnymi, z przyrodniczego punktu widzenia, ograniczeniami, w szczególności wynikającymi z planów ochrony parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych czy też planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000. Rozwój turystyki powinien odbywać się z uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z potrzeb ochrony siedlisk i gatunków, ochrony krajobrazu oraz zachowania w niezmienionym stanie obszarów i obiektów najcenniejszych przyrodniczo, w tym chłonności środowiska i optymalizacji wielkości ruchu turystycznego. Świadomość potrzeby zrównoważonego rozwoju turystyki powinna być kluczowym założeniem i jako takie, wyznaczać podstawowy wymiar skali podejmowanych działań. Aby zmniejszyć obciążenie najcenniejszych obszarów chronionych, konieczne jest tworzenie konkurencyjnych produktów turystycznych na terenach o mniejszej wartości przyrodniczej i mniej uczęszczanych.

W przypadku mikroinstalacji w postaci kolektorów słonecznych, pomp ciepła, kotłów na biomasę z przeznaczeniem na indywidualne potrzeby np. mieszkańców, nie podlegają dodatkowym rygorom prawnym innym od tych, które dotyczą realizacji samego obiektu budowlanego. Większe ograniczenia będą mieć natomiast obiekty i instalacje stanowiące odrębne inwestycje budowlane niezwiązane trwale z innymi obiektami i zajmujące znaczne powierzchnie terenu. Takimi inwestycjami będą z pewnością elektrownie słoneczne odprowadzające energię elektryczną do sieci elektroenergetycznej, w takich przypadkach lokalizacja oraz zakres należy szczegółowo przeanalizować w stosunku do form ochrony przyrody.

Koniecznym jest stosowanie wszystkich możliwych środków związanych z ochroną zwierząt podczas prowadzenia prac remontowych i termomodernizacyjnych obiektów (np. zabezpieczanie lub przenoszenie gniazd, pozostawianie otwartych otworów stropodachowych, stosowanie kompensacji przyrodniczej zgodnie z zaleceniami RDOŚ).

Zaleca się, aby na terenach wrażliwych środowiskowo, czyli na obszarach zidentyfikowanych chronionych siedlisk przyrodniczych, w pobliżu ujęć wód do celów komunalnych, na terenach ekosystemów zależnych od wód oraz na terenach zagrożonych powodzią stosować przydomowe oczyszczalnie ścieków ze złożami biologicznymi lub komorami osadu czynnego.

Zasięg oddziaływania inwestycji planowanych związanych z budową przydomowych oczyszczalni ścieków będzie ograniczony i nie wykroczy poza granice działek, na których będą realizowane inwestycje. Efektem realizacji oczyszczalni będzie poprawa stanu środowiska (wód podziemnych i powierzchniowych, gleb oraz powietrza). Ze względu na niską przepustowość oczyszczalni, ich budowa nie wpłynie na zmianę stosunków wodnych, przekształcenia powierzchni ziemi ograniczą się do niewielkich prac ziemnych niezbędnych do wbudowania w grunt urządzeń, rzeźba terenu nie ulegnie zmianie, nie przewiduje się likwidacji zadrzewień śródpolnych – oczyszczalnie zlokalizowane w pobliżu zabudowań. Lokalizacja i budowa oczyszczalni ze względu na niewielki rozmiar inwestycji nie będzie powodowała likwidowania, zasypywania i przekształcania zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych.

W ramach działań objętych Strategią zaleca się lokalizację przydomowych oczyszczalni ścieków jedynie na obszarach o rozproszonej zabudowie siedliskowej, dla których nie istnieje techniczne oraz ekonomiczne

uzasadnienie przyłączenia poszczególnych podmiotów do sieci kanalizacyjnej przy jednoczesnym spełnieniu następujących warunków:

- minimalizacja zajętości terenu pod przydomowe oczyszczalnie ścieków
- niedopuszczenie do zmian stosunków wodnych, zakaz ingerencji w koryta cieków powierzchniowych.

Strategia nie przewiduje realizacji projektów inwestycyjnych, które potencjalnie mogłyby oddziaływać na istniejące formy ochrony przyrody na terenie gminy Grabowiec.

Załącznik nr 2: Wykaz wskaźników monitorujących realizację celów strategicznych

CEL STRATEGICZNY	WSKAŹNIK	ŹRÓDŁO WERYFIKACJI
CS1: Wzrost konkurencyjności gminy Grabowiec poprzez rozwój inwestycji przyjaznych środowisku		
WSKAŹNIKI:	Liczba kilometrów zmodernizowanych dróg oddanych do użytku	Analiza obszaru
	Liczba kilometrów nowo zbudowanych dróg publicznych	Analiza obszaru
	Stosunek długości sieci kanalizacyjnej do sieci wodociągowej w %	BDL GUS
	Liczba zmodernizowanych budynków użyteczności publicznej	Analiza obszaru
	Powierzchnia terenów objętych zaktualizowanym planem zagospodarowania przestrzennego	Analiza obszaru
	Liczba przydomowych oczyszczalni ścieków	Analiza obszaru
	Liczba zamontowanych instalacji fotowoltaicznych	Analiza obszaru
	Liczba zamontowanych instalacji solarnych	Analiza obszaru
	Liczba projektów realizowanych przy wsparciu środków zewnętrznych przyczyniających się do wzrostu efektywności energetycznej	Analiza obszaru
	Liczba mieszkańców gminy posiadająca dostęp do Internetu	BDL GUS
	Liczba ogólnodostępnych obiektów sportowych na terenie gminy	BDL GUS
	Liczba zmodernizowanych obiektów użyteczności publicznej	Analiza obszaru
	Liczba oddziałów/punktów przedszkolnych na terenie gminy	BDL GUS
CS2: Wsparcie lokalnej gospodarki i wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych do rozwoju potencjału turystycznego gminy Grabowiec		
	Liczba zmodernizowanych gospodarstw rolnych	Analiza obszaru
	Liczba nowopowstałych grup producentów rolnych	Analiza obszaru
	Liczba nowopowstałych gospodarstw ekologicznych	Analiza obszaru
	Liczba zarejestrowanych produktów lokalnych	Analiza obszaru
	Udział w dochodach gospodarstw rolnych pochodzący ze sprzedaży produktów lokalnych	Analiza obszaru
	Liczba osób pracujących w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym	BDL GUS
	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców (wskaźnik przedsiębiorczości)	BDL GUS

	Powierzchnia terenów inwestycyjnych uzbrojonych	Analiza obszaru
	Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON	BDL GUS
	Liczba zarejestrowanych grup producenckich	Analiza obszaru
	Długość nowo zbudowanych ścieżek rowerowych	Analiza obszaru
	Długość nowo wybudowanych ścieżek historycznych	Analiza obszaru
	Długość oznakowanych szlaków turystycznych	Analiza obszaru
	Długość zmodernizowanych ścieżek historycznych	Analiza obszaru
	Liczba zrewitalizowanych budynków zabytkowych	Analiza obszaru
	Liczba nowopowstałych miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych	Analiza obszaru
	Liczba turystów odwiedzających gminę	BDL GUS
	Liczba zintegrowanych produktów turystycznych	Analiza obszaru
	Liczba zrealizowanych projektów dot. ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Analiza obszaru
CS3: Rozwój kapitału ludzkiego i przeciwdziałanie wyłączeniu społecznemu mieszkańców		
	Liczba osób, które podniosły swoje kwalifikacje zawodowe	Analiza obszaru
	Liczba fundacji i organizacji społecznych	BDL GUS
	Liczba wdrożonych projektów społecznych	Analiza obszaru
	Procent uczniów biorących udział w zajęciach pozalekcyjnych w liczbie uczniów ogółem	Analiza obszaru
	Liczba inicjatyw dotyczących „kształcenia się przez całe życie”	Analiza obszaru
	Liczba wolontariuszy na terenie gminy	BDL GUS
	Liczba podmiotów ekonomii społecznej	Analiza obszaru
	Liczba szkoleń podnoszących kwalifikacje	Analiza obszaru
	Liczba projektów zrealizowanych w wyniku oddolnych inicjatyw	Analiza obszaru
	Liczba zorganizowanych imprez kulturalnych	BDL GUS

Załącznik nr 3: Przebieg konsultacji społecznych

Przy opracowywaniu strategii przyjęto model ekspercko-partycypacyjny, polegający na możliwie szerokim udziale władz i społeczności lokalnej w pracach, przy jednoczesnym zaangażowaniu ekspertów zewnętrznych odpowiedzialnych m.in. za zorganizowanie i przeprowadzenie procesu konsultacji społecznych oraz przygotowanie ostatecznej wersji dokumentu. Strategia powstała w wyniku prac Zespołu Strategicznego złożonego z przedstawicieli pracowników Urzędu Gminy, Rady Gminy, liderów społeczności lokalnej oraz doradców zewnętrznych. Została ona poddana także szerokim konsultacjom społecznym przeprowadzonych w formie warsztatów strategicznych. Ponadto każdy z członków Zespołu Strategicznego miał za zadanie konsultować jej zapisy w lokalnym środowisku, co stanowiło również istotny wkład w budowanie społeczeństwa obywatelskiego. Prace nad aktualizacją Strategii obejmowały następujące etapy:

1. analizę obowiązujących w gminie dokumentów o charakterze strategicznym, w tym Strategii Rozwoju Gminy przyjętej w 2009 roku,
2. przygotowanie diagnozy stanu wyjściowego, czyli opisu sytuacji społeczno-gospodarczej gminy wraz z elementami analizy strategicznej,

3. konsultacje społeczne z udziałem mieszkańców, służące między innymi weryfikacji analizy strategicznej oraz wypracowaniu misji i wizji rozwoju Gminy,
4. identyfikację kluczowych zadań i projektów przyczyniających się do realizacji strategii,
5. przygotowanie ostatecznej wersji strategii oraz jej zatwierdzenie przez Radę Gminy.

Program przeprowadzonych konsultacji społecznych przedstawia poniższa tabela.

L.P.	PROGRAM KONSULTACJI/ZADANIA
1.	Analiza obowiązujących dokumentów o charakterze strategicznym - Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy; Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych; Plan Odnowy Miejscowości.
2.	Część diagnostyczna Strategii Rozwoju Lokalnego - konsultacje: aktualizacja danych o gminie, danych demograficznych, danych o rynku pracy i strukturze zatrudnienia, danych o bezrobociu; konsultacje obecnej sytuacji mieszkaniowej, aktualizacja danych z zakresu infrastruktury sportowej i infrastruktury kultury; aktualizacja danych w zakresie infrastruktury oświatowo-edukacyjnej oraz ochrony zdrowia i opieki społecznej.
3.	Część diagnostyczna Strategii Rozwoju Lokalnego - konsultacje: aktualizacja danych w zakresie polityki społecznej gminy, danych dot. infrastruktury technicznej w tym drogowej, wodno-kanalizacyjnej, elektroenergetycznej, telekomunikacyjnej, szeroko rozumianych danych ekonomicznych oraz danych w zakresie bezpieczeństwa publicznego.
4.	Konsultacje założeń budżetowych, analiza budżetowa za ostatnie trzy lata, konsultacje projektów inwestycyjnych planowanych na lata 2015-2025. Wstępne założenia do Wieloletniego Planu Inwestycyjnego.
5.	Część strategiczna-konsultacje: mapa problemów i potencjałów Gminy Grabowiec. Prace nad wizją i misją Gminy Grabowiec, analiza SWOT, drzewo problemów.
6.	Analiza M-M - określenie pozycji strategicznej gminy; uzasadnienie dla planowania strategicznego; cele strategiczne - dyskusja, aktualizacja, weryfikacja oraz analiza zgodności z celami powiatu i inną dokumentacją o charakterze strategicznym na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
7.	Cele operacyjne i kierunki działań - dyskusja, aktualizacja. Analiza wewnętrznej komplementarności celów. Określenie celów strategicznych i operacyjnych, ostateczna identyfikacja oraz aktualizacja kluczowych zadań i kierunków rozwoju.
8.	Konsultacje Wieloletniego Planu Inwestycyjnego (przygotowanego w oparciu o wcześniejsze konsultacje społeczne); system zarządzania i finansowania Strategii, procedury wdrażania i ewaluacji, w tym omówienie wskaźników do monitorowania.

Załącznik nr 4: Dane statystyczne

Gęstość zaludnienia w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ludność na 1 km ²				
	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	87	86	86	86	85
Powiat zamojski	59	59	59	58	58
Gmina Adamów	45	44	44	44	44
Gmina Grabowiec	35	34	34	33	33
Gmina Komarów-Osada	44	43	43	43	43
Gmina Krasnobród	57	57	57	57	57
Gmina Krasnobród - miasto	445	444	443	446	445
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	35	35	34	34	35
Gmina Łabunie	73	73	72	72	72
Gmina Miączyn	40	39	39	39	39
Gmina Nielisz	52	52	51	51	51
Gmina Radecznica	56	55	55	55	54
Gmina Sitno	61	61	61	61	61
Gmina Skierbieszów	40	39	39	39	38
Gmina Stary Zamość	56	56	55	55	55
Gmina Sułów	53	52	52	51	50
Gmina Szczebrzeszyn	96	96	95	95	94
Gmina Szczebrzeszyn - miasto	182	182	181	180	179
Gmina Szczebrzeszyn - obszar wiejski	70	69	69	68	68
Gmina Zamość	110	112	113	114	114
Gmina Zwierzyniec	46	46	46	46	46
Gmina Zwierzyniec - miasto	546	545	540	541	537
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	25	25	25	25	25

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Liczba ludność w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	2178611	2171857	2165651	2156150	2147746
Powiat zamojski	110070	109680	109522	109198	108777
Gmina Adamów	4958	4920	4895	4871	4831
Gmina Grabowiec	4466	4405	4343	4289	4229
Gmina Komarów-Osada	5403	5362	5336	5323	5286
Gmina Krasnobród	7285	7255	7219	7243	7255
Gmina Krasnobród - miasto	3111	3107	3097	3117	3108
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	4174	4148	4122	4126	4147
Gmina Łabunie	6377	6351	6320	6295	6299
Gmina Miączyn	6228	6157	6143	6082	6019
Gmina Nielisz	5841	5813	5769	5723	5690
Gmina Radecznica	6114	6047	6055	6005	5969
Gmina Sitno	6873	6842	6861	6855	6801
Gmina Skierbieszów	5537	5486	5423	5367	5325
Gmina Stary Zamość	5458	5413	5370	5322	5325
Gmina Sułów	4901	4863	4829	4765	4699
Gmina Szczepieszyn	11869	11796	11761	11686	11618
Gmina Szczepieszyn - miasto	5307	5293	5276	5245	5202
Gmina Szczepieszyn - obszar wiejski	6562	6503	6485	6441	6416
Gmina Zamość	21657	21881	22125	22305	22414
Gmina Zwierzyniec	7103	7089	7073	7067	7017
Gmina Zwierzyniec - miasto	3381	3371	3342	3347	3321
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	3722	3718	3731	3720	3696

Wskaźnik obciążenia demograficznego w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym					ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym					ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	58,2	58,3	58,7	59,4	60,2	91,1	94,9	99,0	103,3	107,7	27,7	28,4	29,2	30,2	31,2
Powiat zamojski	64,0	63,3	62,3	61,7	61,5	96,1	99,5	102,7	106,6	110,7	31,3	31,6	31,6	31,8	32,3
Gmina Adamów	67,2	66,6	66,1	65,5	64,5	93,8	99,2	99,8	102,7	106,5	32,5	33,1	33,0	33,2	33,3
Gmina Grabowiec	72,0	72,3	71,5	70,7	70,5	130,5	134,5	140,4	151,6	153,3	40,7	41,5	41,7	42,6	42,6
Gmina Komarów-Osada	67,4	67,4	66,8	66,5	67,0	115,4	117,0	116,4	118,7	120,2	36,1	36,3	35,9	36,1	36,6
Gmina Krasnobród	65,3	65,0	63,9	63,1	62,7	85,5	89,5	92,3	96,9	101,1	30,1	30,7	30,7	31,1	31,5
Gmina Krasnobród - miasto	57,4	56,9	57,0	57,6	57,3	79,1	83,0	88,0	93,1	98,6	25,3	25,8	26,7	27,8	28,4
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	71,8	71,7	69,5	67,5	67,1	89,9	94,0	95,4	99,6	102,8	34,0	34,7	33,9	33,7	34,0
Gmina Łabunie	61,6	60,6	59,1	58,0	57,7	72,8	77,2	79,6	82,5	87,0	26,0	26,4	26,2	26,2	26,8
Gmina Miączyn	70,5	67,5	65,8	64,4	63,2	91,5	94,7	98,0	106,9	112,5	33,7	32,8	32,5	33,3	33,5
Gmina Nielisz	70,8	68,9	68,9	67,3	66,8	120,9	125,6	131,4	137,4	145,7	38,7	38,3	39,1	39,0	39,6
Gmina Radecznica	71,5	70,3	69,6	68,2	68,5	149,8	155,2	167,4	176,4	184,5	42,9	42,7	43,5	43,5	44,4
Gmina Sitno	56,7	56,0	54,8	54,6	55,0	78,6	82,5	83,7	86,9	92,0	25,0	25,3	25,0	25,4	26,4
Gmina Skierbieszów	73,4	72,6	72,2	70,6	68,6	120,1	123,6	129,1	132,8	135,5	40,1	40,2	40,7	40,3	39,5
Gmina Stary Zamość	67,0	65,5	64,6	63,9	64,7	101,3	106,0	108,9	113,2	116,3	33,7	33,7	33,7	33,9	34,8
Gmina Sulów	72,6	70,4	69,6	66,6	66,6	128,3	128,3	131,8	140,7	143,7	40,8	39,6	39,6	38,9	39,3
Gmina Szczepietnica	59,6	59,8	58,9	59,0	59,1	97,4	101,0	106,6	109,6	115,5	29,4	30,1	30,4	30,9	31,7
Gmina Szczepietnica - miasto	54,0	54,3	53,7	55,1	55,3	91,6	96,3	104,9	106,9	111,9	25,8	26,6	27,5	28,5	29,2
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	64,5	64,6	63,3	62,3	62,3	101,9	104,7	107,9	111,7	118,4	32,5	33,0	32,9	32,9	33,8
Gmina Zamość	56,3	56,2	55,2	55,0	54,8	69,6	72,2	74,2	76,4	79,6	23,1	23,6	23,5	23,8	24,3
Gmina Zwierzyniec	62,4	62,3	61,9	62,5	63,1	105,2	109,4	112,1	113,4	117,8	32,0	32,6	32,7	33,2	34,2
Gmina Zwierzyniec - miasto	57,9	58,3	58,6	61,1	60,8	101,3	107,7	112,6	112,7	116,2	29,1	30,2	31,0	32,4	32,7
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	66,7	66,1	64,9	63,7	65,3	108,5	110,8	111,7	114,1	119,2	34,7	34,8	34,3	33,9	35,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Współczynnik feminizacji w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem				
	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	106	106	106	106	106
Powiat zamojski	103	103	103	103	103
Gmina Adamów	98	97	98	98	98
Gmina Grabowiec	102	101	101	101	101
Gmina Komarów-Osada	102	103	103	103	103
Gmina Krasnobród	98	98	98	98	99
Gmina Krasnobród - miasto	105	104	105	105	104
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	94	94	94	93	94
Gmina Łabunie	103	104	103	103	104
Gmina Miączyn	103	104	103	103	102
Gmina Nielisz	105	104	104	105	105
Gmina Radecznica	105	104	104	103	104
Gmina Sitno	101	100	100	101	100
Gmina Skierbieszów	102	102	102	101	101
Gmina Stary Zamość	102	102	102	101	101
Gmina Sułów	107	108	109	107	108
Gmina Szczepietnica	107	107	106	107	107
Gmina Szczepietnica - miasto	111	111	111	111	112
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	103	103	103	103	103
Gmina Zamość	104	103	104	103	104
Gmina Zwierzyniec	106	106	106	106	106
Gmina Zwierzyniec - miasto	109	109	108	107	109
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	103	104	104	104	104

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	w wieku przedprodukcyjnym					w wieku produkcyjnym					w wieku poprodukcyjnym				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Województwo lubelskie	19,2	18,9	18,6	18,3	18,1	63,2	63,2	63,0	62,7	62,4	17,5	17,9	18,4	18,9	19,5
Powiat zamojski	19,9	19,4	18,9	18,5	18,1	61,0	61,3	61,6	61,9	61,9	19,1	19,3	19,5	19,7	20,0
Gmina Adamów	20,7	20,1	19,9	19,5	19,0	59,8	60,0	60,2	60,4	60,8	19,4	19,9	19,9	20,1	20,2
Gmina Grabowiec	18,2	17,9	17,3	16,5	16,3	58,2	58,0	58,3	58,6	58,7	23,7	24,1	24,3	24,9	25,0
Gmina Komarów-Osada	18,7	18,6	18,5	18,3	18,2	59,7	59,7	60,0	60,1	59,9	21,6	21,7	21,5	21,7	21,9
Gmina Krasnobród	21,3	20,8	20,3	19,6	19,2	60,5	60,6	61,0	61,3	61,4	18,2	18,6	18,7	19,0	19,4
Gmina Krasnobród - miasto	20,3	19,8	19,3	18,9	18,3	63,5	63,7	63,7	63,5	63,6	16,1	16,4	17,0	17,6	18,1
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	22,0	21,5	21,0	20,2	19,8	58,2	58,2	59,0	59,7	59,9	19,8	20,2	20,0	20,1	20,4
Gmina Łabunie	22,1	21,3	20,7	20,1	19,6	61,9	62,3	62,9	63,3	63,4	16,1	16,4	16,5	16,6	17,0
Gmina Miączyn	21,6	20,7	20,0	18,9	18,2	58,6	59,7	60,3	60,8	61,3	19,8	19,6	19,6	20,2	20,5
Gmina Nielisz	18,8	18,1	17,6	16,9	16,3	58,6	59,2	59,2	59,8	60,0	22,7	22,7	23,2	23,3	23,7
Gmina Radecznica	16,7	16,2	15,3	14,7	14,3	58,3	58,7	59,0	59,5	59,3	25,0	25,1	25,7	25,9	26,4
Gmina Sitno	20,3	19,7	19,3	18,9	18,5	63,8	64,1	64,6	64,7	64,5	15,9	16,2	16,1	16,4	17,0
Gmina Skierbieszów	19,2	18,8	18,3	17,8	17,3	57,7	57,9	58,1	58,6	59,3	23,1	23,3	23,6	23,6	23,4
Gmina Stary Zamość	19,9	19,2	18,8	18,3	18,2	59,9	60,4	60,7	61,0	60,7	20,2	20,4	20,5	20,7	21,1
Gmina Sułów	18,4	18,1	17,7	16,6	16,4	57,9	58,7	59,0	60,0	60,0	23,6	23,2	23,3	23,4	23,6
Gmina Szczepietyn	18,9	18,6	17,9	17,7	17,2	62,7	62,6	62,9	62,9	62,9	18,4	18,8	19,1	19,4	19,9
Gmina Szczepietyn - miasto	18,3	17,9	17,1	17,2	16,8	65,0	64,8	65,0	64,5	64,4	16,8	17,3	17,9	18,4	18,8
Gmina Szczepietyn - obszar wiejski	19,4	19,2	18,6	18,1	17,6	60,8	60,8	61,2	61,6	61,6	19,8	20,1	20,1	20,3	20,8
Gmina Zamość	21,2	20,9	20,4	20,1	19,7	64,0	64,0	64,5	64,5	64,6	14,8	15,1	15,1	15,4	15,7
Gmina Zwierzyniec	18,7	18,3	18,0	18,0	17,8	61,6	61,6	61,8	61,6	61,3	19,7	20,1	20,2	20,4	20,9
Gmina Zwierzyniec - miasto	18,2	17,7	17,4	17,8	17,5	63,3	63,2	63,0	62,1	62,2	18,5	19,1	19,6	20,1	20,3
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	19,2	18,9	18,6	18,2	18,0	60,0	60,2	60,6	61,1	60,5	20,8	20,9	20,8	20,7	21,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Bezrobotni zarejestrowani wg płci w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem				
	2010	2011	2012	2013	2014
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	119709	122441	131125	134042	116869
Powiat zamojski	6307	6285	7206	7215	6453
Gmina Adamów	275	321	315	308	271
Gmina Grabowiec	248	254	270	292	276
Gmina Komarów-Osada	276	333	394	365	340
Gmina Krasnobród	500	464	533	536	458
Gmina Łabunie	402	427	473	486	400
Gmina Miączyn	388	387	458	465	398
Gmina Nielisz	361	327	396	372	330
Gmina Radecznica	230	225	253	267	222
Gmina Sitno	377	357	461	462	404
Gmina Skierbieszów	324	295	323	340	305
Gmina Stary Zamość	261	295	341	315	298
Gmina Sułów	270	244	272	301	273
Gmina Szczębrzeszyn	711	746	856	831	761
Gmina Zamość	1300	1263	1446	1463	1344
Gmina Zwierzyniec	384	347	415	412	373

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sołectwa w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem				
	2010	2011	2012	2013	2014
Województwo lubelskie	3713	3714	3718	3718	3719
Powiat zamojski	308	308	309	309	309
Gmina Adamów	18	18	18	18	18
Gmina Grabowiec	24	24	24	24	24
Gmina Komarów-Osada	26	26	26	26	26
Gmina Krasnobród	16	16	16	16	16
Gmina Łabunie	13	13	13	13	13
Gmina Miączyn	21	21	21	21	21
Gmina Nielisz	25	25	25	25	25
Gmina Radecznica	19	19	19	19	19
Gmina Sitno	20	20	21	21	21
Gmina Skierbieszów	30	30	30	30	30
Gmina Stary Zamość	19	19	19	19	19
Gmina Sułów	16	16	16	16	16
Gmina Szczebrzeszyn	16	16	16	16	16
Gmina Zamość	35	35	35	35	35
Gmina Zwierzyniec	10	10	10	10	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Powierzchnia woj. lubelskiego, powiatu zamojskiego i gmin powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem w ha					ogółem w km ²				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	ha	ha	ha	ha	ha	km ²	km ²	km ²	km ²	km ²
Województwo lubelskie	2512249	2512246	2512246	2512246	2512246	25122	25122	25122	25122	25122
Powiat zamojski	187029	187029	187029	187029	187029	1870	1870	1870	1870	1870
Gmina Adamów	11066	11066	11066	11066	11066	111	111	111	111	111
Gmina Grabowiec	12847	12847	12847	12847	12847	128	128	128	128	128
Gmina Komarów-Osada	12380	12380	12380	12380	12380	124	124	124	124	124
Gmina Krasnobród	12689	12689	12689	12689	12689	127	127	127	127	127
Gmina Krasnobród - miasto	699	699	699	699	699	7	7	7	7	7
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	11990	11990	11990	11990	11990	120	120	120	120	120
Gmina Łabunie	8731	8731	8731	8731	8731	87	87	87	87	87
Gmina Miączyn	15607	15607	15607	15607	15607	156	156	156	156	156
Gmina Nielisz	11226	11226	11226	11226	11226	112	112	112	112	112
Gmina Radecznica	10995	10995	10995	10995	10995	110	110	110	110	110
Gmina Sitno	11176	11176	11176	11176	11176	112	112	112	112	112
Gmina Skierbieszów	13921	13921	13921	13921	13921	139	139	139	139	139
Gmina Stary Zamość	9751	9751	9751	9751	9751	98	98	98	98	98
Gmina Sułów	9324	9324	9324	9324	9324	93	93	93	93	93
Gmina Szczepietnica	12350	12350	12350	12350	12350	124	124	124	124	124
Gmina Szczepietnica - miasto	2912	2912	2912	2912	2912	29	29	29	29	29
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	9438	9438	9438	9438	9438	95	95	95	95	95
Gmina Zamość	19611	19611	19611	19611	19611	195	195	195	195	195
Gmina Zwierzyniec	15355	15355	15355	15355	15355	154	154	154	154	154
Gmina Zwierzyniec - miasto	619	619	619	619	619	6	6	6	6	6
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	14736	14736	14736	14736	14736	148	148	148	148	148

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Lasy w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	lasy ogółem				
	2010	2011	2012	2013	2014
	ha	ha	ha	ha	ha
Województwo lubelskie	233460,00	235622,50	236449,10	237734,13	239402,24
Powiat zamojski	19494,60	20109,90	20649,00	20809,10	21232,51
Gmina Adamów	1748,00	1748,50	1754,00	1760,59	1765,39
Gmina Grabowiec	655,60	665,00	665,00	667,52	668,83
Gmina Komarów-Osada	534,00	534,00	604,00	603,90	608,61
Gmina Krasnobród	3504,80	3506,20	3508,30	3506,32	3506,87
Gmina Krasnobród - miasto	105,10	105,10	105,10	102,26	103,38
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	3399,70	3401,10	3403,20	3404,06	3403,49
Gmina Łabunie	781,00	781,00	784,00	784,81	784,81
Gmina Miączyn	804,80	806,80	806,80	807,12	807,12
Gmina Nielisz	604,00	604,00	605,00	714,11	717,28
Gmina Radecznica	2026,60	2036,60	2055,90	2059,01	2382,34
Gmina Sitno	536,00	536,00	547,00	548,78	548,78
Gmina Skierbieszów	1031,00	1450,00	1530,00	1565,81	1582,24
Gmina Stary Zamość	1029,70	1029,70	1029,70	1030,23	1040,80
Gmina Sułów	532,20	532,20	532,40	532,54	588,73
Gmina Szczepietnica	2486,50	2492,50	2500,50	2501,31	2501,79
Gmina Szczepietnica - miasto	424,50	424,50	424,50	424,25	424,25
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	2062,00	2068,00	2076,00	2077,06	2077,54
Gmina Zamość	1171,00	1171,00	1232,00	1232,41	1232,41
Gmina Zwierzyniec	2049,40	2216,40	2494,40	2494,64	2496,51
Gmina Zwierzyniec - miasto	105,40	105,40	105,40	105,22	105,22
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	1944,00	2111,00	2389,00	2389,42	2391,29

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności				
	2010	2011	2012	2013	2014
Województwo lubelskie	753	746	767	787	799
Powiat zamojski	550	540	551	569	582
Gmina Adamów	627	618	629	651	654
Gmina Grabowiec	387	393	391	406	390
Gmina Komarów-Osada	472	476	474	458	482
Gmina Krasnobród	708	664	670	686	681
Gmina Krasnobród - miasto	1051	978	959	966	968
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	453	429	454	475	465
Gmina Łabunie	557	537	563	577	578
Gmina Miączyn	318	302	324	332	357
Gmina Nielisz	330	325	324	348	380
Gmina Radecznica	404	420	424	421	427
Gmina Sitno	591	571	573	598	616
Gmina Skierbieszów	480	476	459	479	501
Gmina Stary Zamość	471	473	488	504	524
Gmina Sułów	390	380	375	380	402
Gmina Szczepieszyn	534	528	558	586	583
Gmina Szczepieszyn - miasto	746	731	770	806	802
Gmina Szczepieszyn - obszar wiejski	363	363	386	407	405
Gmina Zamość	718	712	728	753	774
Gmina Zwierzyniec	697	656	666	685	698
Gmina Zwierzyniec - miasto	946	911	925	929	942
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	470	425	434	465	479

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dochody na 1 mieszkańca w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	Gminy łącznie z miastami na prawach powiatu				
	2010	2011	2012	2013	2014
	zł	zł	zł	zł	zł
Województwo lubelskie	2883,63	3105,41	3293,58	3402,56	3565,11
Powiat zamojski	2456,29	2604,04	2737,09	2744,45	2827,98
Gmina Adamów	2565,16	2519,74	2556,49	2738,05	2772,70
Gmina Grabowiec	2481,96	2433,12	2577,78	2839,96	2749,14
Gmina Komarów-Osada	2787,08	3208,38	3572,94	3417,05	3062,18
Gmina Krasnobród	2516,91	3123,62	3525,33	3226,37	3307,20
Gmina Łabunie	2546,07	3130,53	2847,69	2863,28	2757,91
Gmina Miączyn	2337,39	2512,98	2612,41	2679,34	2749,83
Gmina Nielisz	2329,30	2399,21	2712,63	3197,41	3121,16
Gmina Radecznica	2590,24	2315,12	2523,26	2496,34	2537,10
Gmina Sitno	2285,75	2454,37	2985,75	2658,06	2735,59
Gmina Skierbieszów	2639,87	3259,59	2798,91	3015,62	3296,56
Gmina Stary Zamość	2336,33	2687,28	2606,76	2770,32	2711,93
Gmina Sułów	2377,08	2428,23	2587,56	2769,95	2779,95
Gmina Szczebrzeszyn	2483,20	2296,94	2196,91	2380,06	2855,25
Gmina Zamość	2271,48	2352,33	2445,14	2351,32	2509,86
Gmina Zwierzyniec	2744,04	2775,35	3454,44	3161,37	3205,43

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wydatki na 1 mieszkańca w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	Gminy łącznie z miastami na prawach powiatu				
	2010	2011	2012	2013	2014
	zł	zł	zł	zł	zł
Województwo lubelskie	3230,98	3331,28	3302,48	3393,03	3697,26
Powiat zamojski	2728,45	2776,07	2667,88	2704,93	2941,97
Gmina Adamów	2629,63	2679,03	2491,59	2479,95	3216,98
Gmina Grabowiec	3096,28	2342,99	2397,04	2948,62	2779,29
Gmina Komarów-Osada	3063,29	4162,03	3345,14	3493,96	3146,37
Gmina Krasnobród	2653,98	3452,31	3716,45	3361,49	3239,03
Gmina Łabunie	2793,88	3173,64	2727,57	2801,97	3334,87
Gmina Miączyn	2561,77	2730,55	2550,93	2623,64	2943,33
Gmina Nielisz	2440,98	2512,33	2837,40	3352,43	3383,86
Gmina Radecznica	2381,32	2501,85	2578,91	2423,54	2472,06
Gmina Sitno	2466,20	2676,17	3185,01	2656,22	2867,61
Gmina Skierbieszów	2707,81	3053,75	2762,87	2897,60	3120,28
Gmina Stary Zamość	3496,26	2573,65	2860,20	2582,19	2649,46
Gmina Sułów	2287,09	2584,25	2590,36	2574,04	2929,27
Gmina Szczepietnica	2603,81	2303,98	2118,85	2380,99	3095,54
Gmina Zamość	2648,57	2460,37	2259,87	2220,98	2627,42
Gmina Zwierzyniec	3447,06	3425,50	2873,51	3279,09	2991,87

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Korzystający z instalacji w % ogółu ludności w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem														
	wodociąg					kanalizacja					gaz				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Województwo lubelskie	81,1	81,5	81,7	81,9	86,7	47,2	48,5	49,3	49,7	51,5	39,2	39,4	39,8	40,1	40,2
Powiat zamojski	52,4	52,8	53,0	53,2	57,4	9,1	10,0	11,5	12,1	14,5	20,6	21,2	21,0	21,5	21,8
Gmina Adamów	35,8	35,8	35,8	36,6	43,7	0,1	0,1	0,1	0,5	0,5	14,2	14,3	14,6	14,8	15,2
Gmina Grabowiec	31,0	32,2	31,0	31,0	40,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Komarów-Osada	51,0	51,8	51,8	52,1	53,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	33,9	33,9	32,0	32,0	32,0
Gmina Krasnobród	85,7	85,7	84,9	84,9	88,9	24,6	26,1	27,8	28,1	41,8	27,3	27,9	26,9	28,2	28,4
Gmina Krasnobród - miasto	93,6	93,7	94,1	94,1	99,5	57,6	61,0	64,9	65,3	97,7	47,8	48,6	46,1	49,0	49,5
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	79,7	79,7	77,9	77,9	80,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,1	12,4	12,4	12,6	12,6
Gmina Łabunie	6,8	6,8	6,8	6,8	6,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	36,8	36,6	36,0	36,6	36,9
Gmina Miączyn	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	11,7	11,6	11,6	11,6	11,7
Gmina Nielisz	60,8	61,1	60,2	60,3	60,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,1	2,1	2,3	2,3	2,3
Gmina Radecznica	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	1,3	2,6	4,4	4,4	4,4	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Gmina Sitno	28,6	29,2	31,7	35,0	45,5	2,2	2,2	7,7	7,8	8,2	38,2	38,3	37,9	38,2	38,1
Gmina Skierbieszów	49,5	52,4	53,0	53,2	72,9	8,9	14,6	14,6	14,6	14,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Stary Zamość	81,6	82,6	82,6	82,8	87,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	35,5	35,5	34,4	34,7	34,7
Gmina Sułów	83,3	83,4	83,0	83,0	83,1	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Szczepleszyn	82,8	82,8	82,9	82,9	86,1	25,2	25,4	25,5	25,5	26,3	1,7	5,6	6,1	6,8	7,1
Gmina Szczepleszyn - miasto	92,6	92,6	92,6	92,6	92,6	56,5	56,6	56,8	56,9	58,8	2,5	11,2	12,3	13,7	14,2
Gmina Szczepleszyn - obszar wiejski	74,8	74,9	75,0	75,0	80,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,3
Gmina Zamość	31,2	32,0	32,7	32,6	36,5	8,5	10,4	13,8	16,2	17,7	38,7	38,5	38,2	38,8	39,4
Gmina Zwierzyniec	86,3	86,3	86,5	86,6	90,2	28,0	29,1	32,2	32,6	49,8	25,2	26,1	26,0	27,0	27,3
Gmina Zwierzyniec - miasto	92,4	92,4	92,7	92,8	92,8	58,7	60,1	62,9	63,1	95,3	44,9	46,3	46,5	48,0	48,5
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	80,8	80,8	80,9	80,9	87,8	0,0	1,0	4,7	5,2	9,0	7,4	7,8	7,7	8,1	8,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Sieć wodociągowa w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	długość czynnej sieci rozdzielczej					przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania					ludność korzystająca z sieci wodociągowej				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	km	km	km	km	km	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	19402,8	19856,4	20325,4	20583,0	20863,8	344347	350498	353012	358768	365365	1766929	1769255	1768892	1766091	1862047
Powiat zamojski	977,9	1012,4	1017,2	1034,6	1056,5	18510	18794	18851	19009	19225	57657	57943	58009	58077	62492
Gmina Adamów	43,4	43,4	43,4	44,1	44,1	689	680	680	703	698	1773	1759	1750	1784	2110
Gmina Grabowiec	23,5	23,5	23,5	23,5	23,5	601	628	602	602	602	1383	1418	1345	1328	1725
Gmina Komarów-Osada	51,7	53,4	53,4	53,4	53,4	940	966	967	975	976	2758	2778	2766	2771	2822
Gmina Krasnobród	45,6	45,6	45,6	45,6	45,6	2071	2069	2013	2013	2015	6241	6217	6126	6147	6450
Gmina Krasnobród - miasto	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	899	905	966	967	964	2913	2910	2915	2934	3094
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	32,3	32,3	32,3	32,3	32,3	1172	1164	1047	1046	1051	3328	3307	3211	3213	3356
Gmina Łabunie	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	84	84	84	84	84	435	433	431	429	429
Gmina Miączyn	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	19	19	19	19	19	222	219	219	217	215
Gmina Nielisz	92,7	92,7	92,7	92,7	92,7	1398	1411	1372	1377	1395	3552	3550	3475	3453	3455
Gmina Radecznica	108,7	108,7	108,7	108,7	108,7	1800	1797	1797	1797	1797	5345	5286	5293	5249	5218
Gmina Sitno	28,1	28,1	30,3	45,5	46,5	670	686	750	845	851	1966	1998	2173	2401	3092
Gmina Skierbieszów	60,7	74,0	75,4	75,5	91,3	1074	1179	1203	1210	1338	2739	2876	2876	2855	3884
Gmina Stary Zamość	97,5	97,5	97,5	97,5	97,5	1448	1545	1550	1565	1570	4451	4470	4437	4405	4681
Gmina Sułów	119,1	119,1	119,1	119,1	119,1	1295	1305	1261	1266	1273	4083	4056	4007	3956	3904
Gmina Szczepieszyn	105,5	106,0	106,0	106,0	106,0	2485	2496	2502	2510	2529	9823	9771	9747	9690	10005
Gmina Szczepieszyn - miasto	29,0	29,5	29,5	29,5	29,5	887	893	893	896	896	4913	4901	4885	4857	4817
Gmina	76,5	76,5	76,5	76,5	76,5	1598	1603	1609	1614	1633	4910	4870	4862	4833	5188

Szczebrzeszyn - obszar wiejski															
Gmina Zamość	88,9	107,6	108,8	109,8	114,7	2082	2154	2227	2214	2247	6757	6995	7245	7275	8176
Gmina Zwierzyniec	108,0	108,3	108,3	108,7	108,9	1854	1775	1824	1829	1831	6129	6117	6119	6117	6326
Gmina Zwierzyniec - miasto	41,4	41,7	41,7	42,1	42,1	714	653	690	695	695	3123	3114	3099	3106	3082
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	66,6	66,6	66,6	66,6	66,8	1140	1122	1134	1134	1136	3006	3003	3020	3011	3244

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem					ogółem na 1 mieszkańca				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	t	t	t	t	t	kg	kg	kg	kg	kg
Województwo lubelskie	306749,35	313070,90	310545,87	303097,88	305279,06	140,6	144,0	143,2	140,3	141,9
Powiat zamojski	6325,86	6372,37	6727,84	7473,00	8729,96	57,4	58,0	61,4	68,4	80,1
Gmina Adamów	169,59	167,98	171,06	191,88	259,00	34,1	34,0	34,9	39,3	53,4
Gmina Grabowiec	182,87	304,96	296,60	315,55	373,26	40,6	68,9	67,8	73,0	87,7
Gmina Komarów-Osada	256,57	237,78	226,08	240,42	308,52	47,2	44,1	42,2	45,2	58,5
Gmina Krasnobród	349,95	339,38	405,41	454,72	483,34	48,1	46,7	56,0	62,9	66,8
Gmina Krasnobród - miasto	238,57	213,28	252,65	326,16	309,20	76,9	68,5	81,8	105,5	99,7
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	111,38	126,10	152,76	128,56	174,14	26,7	30,4	36,9	31,0	42,1
Gmina Łabunie	513,14	515,84	559,20	512,08	545,28	80,7	81,1	88,2	81,3	86,5
Gmina Miączyn	156,38	151,72	168,60	284,49	356,51	25,0	24,4	27,4	46,6	58,6
Gmina Nielisz	269,60	275,98	274,80	275,12	286,64	45,9	47,3	47,5	47,9	50,2
Gmina Radecznica	255,30	317,99	318,30	293,58	349,15	41,4	52,4	52,9	48,8	58,3
Gmina Sitno	245,16	249,75	278,52	394,26	467,24	35,8	36,5	40,7	57,5	68,2
Gmina Skierbieszów	362,88	340,06	384,90	367,04	344,52	65,3	61,6	70,5	68,1	64,6
Gmina Stary Zamość	386,46	370,38	341,10	308,36	270,05	70,9	67,9	63,2	57,6	50,8
Gmina Sułów	142,12	215,60	214,70	236,56	278,78	28,8	44,2	44,4	49,2	59,1
Gmina Szczepietyn	975,48	880,14	902,94	1104,20	1329,14	81,7	74,4	76,7	94,1	114,2
Gmina Szczepietyn - miasto	649,22	661,66	675,13	655,74	787,19	121,6	124,9	128,1	124,5	151,2
Gmina Szczepietyn - obszar wiejski	326,26	218,48	227,81	448,46	541,95	49,5	33,4	35,1	69,4	84,3
Gmina Zamość	1587,46	1506,40	1569,91	1818,66	2378,37	73,7	69,4	71,3	82,1	106,5
Gmina Zwierzyniec	472,90	498,41	615,72	676,08	700,16	66,4	70,4	87,2	95,7	99,7
Gmina Zwierzyniec - miasto	245,91	288,40	354,74	410,73	409,53	72,3	85,6	106,0	123,4	122,9
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	226,99	210,01	260,98	265,35	290,63	61,1	56,6	70,3	70,9	78,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przedszkola w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem					dzieci				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	414	449	480	515	527	38652	40471	42544	44918	44365
Powiat zamojski	7	8	9	12	12	615	821	883	969	891
Gmina Adamów	0	0	0	1	1	0	0	0	19	17
Gmina Grabowiec	1	1	1	1	1	82	85	102	103	102
Gmina Krasnobród	0	1	1	1	1	0	133	137	142	136
Gmina Krasnobród - miasto	0	1	1	1	1	0	133	137	142	136
Gmina Nielisz	0	0	0	1	1	0	0	0	17	27
Gmina Sitno	1	1	1	1	1	85	68	64	67	61
Gmina Skierbieszów	1	1	1	1	1	60	91	88	102	84
Gmina Szczepietnica	2	2	2	2	2	220	242	248	250	225
Gmina Szczepietnica - miasto	1	1	1	1	1	150	174	174	175	150
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	1	1	1	1	1	70	68	74	75	75
Gmina Zamość	1	1	2	3	3	103	126	164	186	163
Gmina Zwierzyniec	1	1	1	1	1	65	76	80	83	76
Gmina Zwierzyniec - miasto	1	1	1	1	1	65	76	80	83	76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Szkoły podstawowe ogółem w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem					uczniowie				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	1055	1036	1002	981	977	127790	125406	123063	121093	128027
Powiat zamojski	77	75	68	66	66	6501	6288	6083	5816	6137
Gmina Adamów	5	5	2	2	2	284	269	247	254	291
Gmina Grabowiec	2	2	1	1	1	260	249	231	226	230
Gmina Komarów-Osada	5	5	5	5	5	294	288	271	266	304
Gmina Krasnobród	4	5	5	5	5	489	501	498	471	495
Gmina Krasnobród - miasto	1	2	2	2	2	316	329	320	301	321
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	3	3	3	3	3	173	172	178	170	174
Gmina Łabunie	4	4	4	3	3	445	421	376	359	395
Gmina Miączyn	9	6	6	6	6	371	344	345	312	321
Gmina Nielisz	4	4	3	3	3	314	294	285	277	277
Gmina Radecznica	5	5	4	4	4	334	329	327	302	300
Gmina Sitno	6	6	6	6	6	410	407	396	408	417
Gmina Skierbieszów	3	3	3	3	3	337	326	304	286	308
Gmina Stary Zamość	3	3	3	3	3	302	290	298	286	300
Gmina Sułów	3	3	3	3	3	210	203	208	194	204
Gmina Szczepietnica	6	6	6	6	6	748	729	697	659	674
Gmina Szczepietnica - miasto	2	2	2	2	2	446	431	414	396	406
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	4	4	4	4	4	302	298	283	263	268
Gmina Zamość	13	13	12	12	12	1313	1267	1223	1157	1235
Gmina Zwierzyniec	5	5	5	4	4	390	371	377	359	386
Gmina Zwierzyniec - miasto	1	1	1	1	1	304	285	281	279	289
Gmina Zwierzyniec - obszar	4	4	4	3	3	86	86	96	80	97

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gimnazja ogółem w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	ogółem					uczniowie				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Województwo lubelskie	471	473	478	479	479	75416	72529	69327	66559	64303
Powiat zamojski	26	27	27	27	27	3824	3624	3457	3252	3093
Gmina Adamów	2	2	2	2	2	208	203	191	151	130
Gmina Grabowiec	1	1	1	1	1	167	160	153	135	124
Gmina Komarów-Osada	2	2	2	2	2	186	176	171	163	160
Gmina Krasnobród	1	2	2	2	2	293	287	284	269	246
Gmina Krasnobród - miasto	1	2	2	2	2	293	287	284	269	246
Gmina Łabunie	2	2	2	2	2	276	268	265	259	233
Gmina Miączyn	1	1	1	1	1	239	219	200	183	176
Gmina Nielisz	1	1	1	1	1	179	163	148	123	123
Gmina Radecznica	2	2	2	2	2	203	185	170	162	164
Gmina Sitno	2	2	2	2	2	268	249	240	225	209
Gmina Skierbieszów	1	1	1	1	1	184	174	178	174	166
Gmina Stary Zamość	1	1	1	1	1	202	183	163	162	156
Gmina Sułów	2	2	2	2	2	142	124	115	116	124
Gmina Szczebrzeszyn	2	2	2	2	2	361	356	324	316	296
Gmina Szczebrzeszyn - miasto	1	1	1	1	1	238	227	203	216	201
Gmina Szczebrzeszyn - obszar wiejski	1	1	1	1	1	123	129	121	100	95
Gmina Zamość	5	5	5	5	5	668	662	655	618	594
Gmina Zwierzyniec	1	1	1	1	1	248	215	200	196	192
Gmina Zwierzyniec - miasto	1	1	1	1	1	248	215	200	196	192

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Komputeryzacja szkół w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży bez specjalnych				gimnazja dla dzieci i młodzieży bez specjalnych				szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży bez specjalnych				gimnazja dla dzieci i młodzieży bez specjalnych			
	2010	2011	2012	2014	2010	2011	2012	2014	2010	2011	2012	2014	2010	2011	2012	2014
	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	-	-	-	-	-	-	-	-
Województwo lubelskie	20292	20517	20881	-	9760	9873	10271	-	1100	1084	1050	-	429	428	428	-
Powiat zamojski	1299	1268	1345	-	625	629	648	-	71	70	65	-	25	24	26	-
Gmina Adamów	69	69	54	-	0	0	0	-	3	3	2	-	0	0	0	-
Gmina Grabowiec	54	54	46	-	35	40	40	-	2	2	2	-	1	1	1	-
Gmina Komarów-Osada	110	89	86	-	26	27	28	-	5	5	5	-	2	2	2	-
Gmina Krasnobród	110	115	120	-	31	33	35	-	5	6	5	-	1	1	1	-
Gmina Krasnobród - miasto	54	54	57	-	31	33	35	-	2	2	2	-	1	1	1	-
Gmina Krasnobród - obszar wiejski	56	61	63	-	0	0	0	-	3	4	3	-	0	0	0	-
Gmina Łabunie	77	84	84	-	75	75	73	-	3	3	3	-	3	3	3	-
Gmina Miączyn	121	127	138	-	52	53	50	-	7	7	7	-	1	1	1	-
Gmina Nielisz	49	49	54	-	41	41	41	-	3	3	2	-	1	1	1	-
Gmina Radecznica	49	49	50	-	37	37	27	-	4	4	4	-	2	2	2	-
Gmina Sitno	110	103	115	-	56	60	60	-	5	5	6	-	2	2	2	-
Gmina Skierbieszów	51	51	56	-	27	24	24	-	4	3	3	-	1	1	1	-
Gmina Stary Zamość	61	61	60	-	48	48	50	-	3	2	2	-	2	2	2	-
Gmina Sułów	64	64	122	-	25	15	21	-	3	3	3	-	2	1	2	-
Gmina Szczepietnica	110	99	113	-	47	47	55	-	7	7	6	-	3	3	3	-
Gmina Szczepietnica - miasto	41	42	49	-	31	31	31	-	3	3	2	-	2	2	2	-
Gmina Szczepietnica - obszar wiejski	69	57	64	-	16	16	24	-	4	4	4	-	1	1	1	-
Gmina Zamość	187	185	178	-	85	84	99	-	13	13	11	-	3	3	4	-
Gmina Zwierzyniec	77	69	69	-	40	45	45	-	4	4	4	-	1	1	1	-
Gmina Zwierzyniec - miasto	44	44	44	-	40	45	45	-	2	2	2	-	1	1	1	-
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	33	25	25	-	0	0	0	-	2	2	2	-	0	0	0	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Turystyczne obiekty noclegowe w woj. lubelskim, powiecie zamojskim i gminach powiatu zamojskiego

Jednostka terytorialna	obiekty ogółem										miejsca noclegowe									
	obiekty hotelowe					inne obiekty noclegowe - razem					obiekty hotelowe					inne obiekty noclegowe - razem				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.	msc.
Województwo lubelskie	117	108	130	133	149	205	165	206	210	214	6940	6994	7475	7488	8420	13367	11238	12086	12205	12387
Powiat zamojski	4	3	6	5	7	21	20	32	33	34	194	207	312	322	396	1314	1244	1384	1395	1380
Gmina Grabowiec	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	24	35	35	40	40
Gmina Krasnobród	1	1	1	1	2	13	13	16	15	14	66	58	60	60	108	878	878	816	775	726
Gmina Krasnobród - miasto	1	1	1	1	2	13	13	16	15	14	66	58	60	60	108	878	878	816	775	726
Gmina Nielisz	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	56	60	60	0	0	0	0	15
Gmina Szczepietnica	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	100	100	100	100	100
Gmina Szczepietnica - miasto	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	100	100	100	100	100
Gmina Zamość	3	2	3	2	2	0	0	1	0	0	128	149	170	149	149	0	0	12	0	0
Gmina Zwierzyniec	0	0	1	1	2	6	5	13	16	17	0	0	26	53	79	312	231	421	480	499
Gmina Zwierzyniec - miasto	0	0	1	0	1	6	5	11	14	15	0	0	26	0	26	312	231	393	453	472
Gmina Zwierzyniec - obszar wiejski	0	0	0	1	1	0	0	2	2	2	0	0	0	53	53	0	0	28	27	27

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS